

**O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI' JOQARI' HA'M WORTA
ARNAWLI' BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**BERDAQ ATI'NDAG'I'
QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK UNIVERSITETI**

Qol jazba h`uqi`qi`nda

UDK:368.021.26.

Kulbaeva Jadi'ra Jumabaevna

5A230901 – Buxgalteriyali'q yesap ha'm audit

**Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari'nda da'ramatlar ha'm
qa'rejetler yesabi', wolardi' analizlewdi jetilistiriw.**

**Magistr akademiya'li'q da'rejesin ali'w ushi'n jazi'lg'an
dissertaciya**

MAK da jaqlawg`a ruxsat

Magistratura bo`limi basli`g`i`

_____ doc. Gulimov A.

Kafedra basli`g`i` _____ doc. K. Ismailov

Ilimiy basshi` : _____ doc. T. Sitmurotov

No`kis-2015

MAZMUNI'

	Kirisiw.....	3
1-BAP	Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda buxgalteriya yesabi`n ha`m analizin sho`lkemlestiriw tiykarlari`	11
1.1	Qamsi`zlandi`ri`w bazari`ni`n` respublikami`z ekonomikasi`nda tutqan roli ha`m qa`liplestiriw za`ru`rligi.....	11
1.2	«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` tiykar`i` ekonomikal`q-finansli`q ko`rsetkishleri..	14
2-BAP	Xojali`q ju`ritiwshi sub`ektlerde da`ramatlar ha`m qa`rejetler yesabi`n ali`wdi`n` teoriyal`q tiykarlari`	24
2.1	Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`nda buxgalteriya yesabi`n sho`lkemlestiriw.....	24
2.2	Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda da`ramatlar yesabi.....	38
2.3	Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda qa`rejetler yesabi.....	46
3-BAP	Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetin aktivlestiriw ha`m wonin` analizin jetilistiriw.....	52
3.1	Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` xi`zmetin aktivlestiriw.....	52
3.2	Qamsi`zlandi`ri`w bazari`ni`n` professional qatnashi`wshi`lari` xi`zmetin analizlewdi` jetilistiriw.....	62
3.3	“O`zagrosug`urta” MAQK Qaraqalpaqstan Respublikasi` di`rekciyasi`ni`n` da`ramatlari` ha`m qa`rejetlerinin` analizi.....	69
	Juwmaqlaw.....	80
	Paydalani`lg`an a`debiyatlar.....	84

K I' R I' S I' W

Temanin` aktualli`g`i. G`a`rezsizlikke yeriskennen keyin bizin` ma`mleketimizde ekonomikani` basqi`shpa-basqi`sh reformalaw ha`mde bazar qatnasi`qlari` principlerine tiykarlang`an ekonomikag`a wo`tiw da`stu`ri islep shi`g`i`ldi`. Barli`q finansli`q sektorlar si`yaqli`, qamsi`zlandi`ri`w tarawi` da wo`zinin` bazar ekonomikasi`na wo`tiw da`wirinde rawajlani`w joli`n basi`p wo`tti. O`zbekistanda qamsi`zlandi`ri`w tarawi`nin` rawajlani`w adi`mlari`n ayri`qsha basqi`shlarg`a bo`lip ko`rsetip wo`tse boladi`¹.

Birinshi basqi`sh: Jeke qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinin` ashi`li`wi`na sharayatlardi`n` jarati`li`wi` ha`mde bul bazarda ma`mleket monopoliyasi`ni`n` saplasti`ri`li`wi`. (1991-ji`ldan 1997-ji`lg`a shekem).

Yekinshi basqi`sh: Tuti`ni`wshi`lardi`n` qi`zi`g`i`wshi`li`g`i`n qorg`aw maqsetinde qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin belgilew ha`mde bul bazardi` ta`rtipke keltiriw boyi`nsha wo`lshemlerdi`n` qabi`llani`wi`. (1998-ji`ldan 2001-ji`lg`a shekem).

U`shinshi basqi`sh: Qamsi`zlandi`ri`w ni`zamshi`li`qlari`n xali`q-arali`q standartlar tiykari`nda islep shi`g`i`w ha`mde rawajlani`wdi`n` jan`a si`patli` da`rejesine wo`tiw . (2002-ji`ldan 2007-ji`lg`a shekem).

To`rtinshi basqi`sh: Ma`mleketimizde qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerinin` rolin joqari`lati`w, bul bazardi`n` infrastrukturasi`n tu`rlendi`riw, social bag`darlang`an ma`jburiy qamsi`zlandi`ri`wdi`, xi`zmetler si`pati`n joqari`lati`w ha`mde ma`mleketimiz rawajlani`wi`nda na`tiyjeliligi boyi`nsha qararlar qabi`l yetildi`. (2008-ji`ldan ha`zirge shekem).

*Birinshi basqi`sh*ta ma`mleketlik qamsi`zlandi`ri`wdi` reformalasti`ri`wda, ma`mleketlik qarji` yesabi`nan iri kompaniyalardi` sho`lkemlestiriwge kewil bo`lindi. Sol sebepten Prezidentimiz ha`m Hu`kimetimiz sheshimi menen u`lken qa`niygelestirilgen kompaniyalar sho`lkemlestirildi. Soni`n` ishinde «O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`,

¹ «O`zbekistanda qamsi`zlandi`ri`w biznesi». 2011 ji`l 68-71bet

yag`ni`y ustav kapitali` 2 mlrd. swm dep belgilendi. Prezidentimizdin` 1997-ji`li` 25-fevraldag`i` №125 sanli` ««O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`n du`ziw haqqi`nda»g`i pa`rmani` qamsi`zlandi`ri`w tarawi`nda ma`mleketlik monopoliyani` saplasti`rdi`. *Yekinshi basqi`shta* O`zbekistan Respublikasi` Vazirlar Mahkamasinin` 1998-ji`lg`i 8-iyuldag`i` №286 sanli` «Qamsi`zlandi`ri`w ha`reketin ma`mleketlik basqari`w ta`rtipleri haqqi`nda»g`i qarari` menen Finans ministrligine qamsi`zlandi`ri`w mekemelerinin` ha`reketin qadag`alaw ju`kletildi. Ministrlikka qarasli` qadag`alaw inspeksiyasi` ni`zam talaplari`n ha`m qamsi`zlandi`ri`w bazari` huqi`qlari`n qorg`aw maqsetinde du`zildi`².

Bazar infrastrukturasi`nin` yen` a`hmiyetli institutlari`nan biri bolg`an qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`n awi`l xojali`q wo`nimlerin islep shi`g`ari`wshi` sub`ektlerin, puxaralar ma`plerin ha`mde isbilermenlik ha`m basqa da sub`ektlerin itimalli`g`i` bolg`an tu`rli zi`yanlardan qorg`awg`a qarati`lg`an izshil rawajlandi`ri`w ekonomikada u`lken wori`n tutadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w bazar qatnasi`qlari`nin` rawajlani`wi waqti`nda awi`l xojali`q tovar islep shi`g`ari`wshi` sub`ektlerinin` yeginlerin, mal-mu`lklerin, ka`rxanalar, puxaralardi`n` ba`rshe mal-mu`lklerin, wo`mirin tu`rli ku`tilmegen ha`di`yselerden, ta`biyiy apatshili`qlardan qamsi`zlandi`ri`w joli` menen materialli`q qorg`aw boli`p tabiladi`.

O`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` 2006-ji`l 17-apreldegi “2006-2010 ji`llarda O`zbekistan Respublikasi`nda xi`zmet ko`rsetiw tarmaqlari` ha`m servisti rawajlandi`ri`wdi` jedellestiriw haqqi`nda”g`i PQ-325 sanli` ha`mde 2007-ji`l 21-maydagi “O`zbekistan Respublikasi`nda 2010-ji`lg`a deyin xi`zmet ko`rsetiw ha`m servis tarawi`n rawajlandi`ri`wdi` jedellestiriw boyi`nsha qosi`msha is-ilajlari` haqqi`ndag`i PQ-640 sanli` qararlari` ba`rshe servislik xi`zmet korsetiwshiler, sonday-aq, qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` aldi`na u`lken wazi`ypalardi` belgilep, wolardi`n` materialli`q-texnikali`q bazasi`n rawajlandi`ri`wg`a, jan`a qamsi`zlandi`ri`w shaxapshalari`n sho`lkemlestiriwge, qamsi`zlandi`ri`w

²“ O`zbekistanda qamsi`zlandi`ri`w biznesi”. 2011 ji`l 74-76 bet.

taravi`nda xi`zmet qi`latug`in jaqsi` bilimge iye, jas, ta`jiriybeli kadrlardi` tayarlaw ha`mde olardi` shet ellerde oqi`ti`w ha`m qayta tayarlawg`a, ta`jiriybesin asi`ri`wg`a ken` imkaniyatlar ashi`p berdi`.

Usi` da`stu`rler Respublikada qamsi`zlandi`ri`w bazari`n rawajlandi`ri`w di`n` ekonomikalı`q principi`lerin ku`sheytiwge, qamsi`zlandi`ri`w tarawi`nda reformalardi` ja`nede teren`lestiriwge, ka`rxana, sho`lkemlerge ha`m puqaralarg`a, a`sirese fermer xojali`qlari`na ken` ko`lemli qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiwge, ja`han talaplari`na mas bolg`an qamsi`zlandi`ri`w di`n` yen` arzan ha`m paydali` jan`a qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`beytiwge da`stu`r boli`p xi`zmet qiladi`.

Ma`mleketimizde a`melge asi`ri`li`p ati`rg`an ekonomikalı`q reformalar processinde qamsi`zlandi`ri`w bazari`ni`n` payda boli`wi` ha`m rawajlani`wi` reformalardi`n` yen` da`slepki na`tiyjesi si`pati`nda ta`n alinadi`.

Respublikami`zda i`xti`yari`y qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`nin` jarati`lg`anlig`i, xali`qti qamsi`zlandi`ri`w haqqi`ndag`i mag`li`wmatlar menen ta`miynlewge ayri`qsha itibar berilip ati`rg`anlig`in unamli` bahalaw mu`mkin.

O`zbekistan Respublikasi`nin` si`rtqi` ekonomikalı`q baylanislari` rawajlani`p barati`rg`anlig`i`n` yesapqa alip, si`rtqi` sawda, yag`ni`y eksport ha`m import penen baylani`sli` ilajlar ha`mde processlerde qamsi`zlandi`ri`w di`n` aktivlestiriwge itibar beriw a`hmiyetli waziypalardi`n` biri yesaplanadi`.

Sunday-aq, ha`r bir xojali`q ob`ektinin` sho`lkemlestiriwshisi wo`z i`xti`yari`ndag`I` mal-mu`lkinen na`tiyjeli paydalani`wi` ushi`n qoldan kelgenshe ha`reket yetiw menen sheklenip qalmay, ayri`qsha ha`m ku`tilmegen zi`yanlar na`tiyjesinde jetkeriliwi mu`mkin bolg`an kemshiliklerdi` tiklew, olardi`n` aldi`n` ali`w ilajlari`n` ko`riwi kerek boladi`.

Sog`an ko`re qala ha`m awi`lli`q jerlerde qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri, wolardi`n` a`hmiyeti, ekonomikalı`q na`tiyjeliligi, qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` xi`zmetleri tuwri`si`nda xabarlandi`riw ha`m tu`sindi`riw islerin ali`p bari`w zaru`r.

Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinin` investiciya processlerindegi aktiv

qatnasi`wi` ta`miynleniwi kerek. Bul wolardi`n` da`ramatlari`n ko`beyttiredi, qamsi`zlandi`ri`w di`n` turaqli` ko`beyip bari`wi`na, qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinin` to`lew qa`biletlerinin` artip bari`wi`na alip keledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetin ta`rtipke sali`wshi` normativ hu`jjetlerdi` ja`nede jaqsi`law, bul boyi`nsha shet yel ta`jiriybesin u`yreniw na`tiyjesinde jan`a qamsi`zlan`di`ri`w tu`rlerine wo`tkeriliwi ekonomikani`n` tiyisli tarawlarin`nin` rawajlani`wi`na ko`meklesedi`, finansli`q resurslardi`n` ji`ynali`wi`na ha`m ekonomikani`n` investiciyalani`wi`na ali`p keledi`, bekkem ekonomikali`q ka`millikke yerisiw ushi`n sharayat jarati`ladi`.

Sebebi, qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`nda yesap-kitap, esabat islerin tuwri` sho`lkemlestiriw, ju`ritiw, finans-xojali`q iskerligin qadag`alaw ha`m analizlew, material ha`m finansli`q resurslardi` tejew, ma`mleket mu`lkin saqlaw ha`mde miynet na`tiyjeliligin asi`ri`wda u`lken a`hmiyetke iye.

Ma`mleketimizde ekonomikani` yerkinlestiriw, isbilermenlik, jeke biznesti rawajlandi`ri`wg`a Prezidentimiz bashi`li`g`inda ayri`qsha itibar berilmekte. Bul processte bank, finans, audi`torli`q, qamsi`zlandi`ri`w, injiniring si`yaqli` bazar infrastrukturallari` a`hmiyetli wori`n tutadi`. Wo`tken ji`li` qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinin` zamanago`y tu`rlerin rawajlandi`ri`w ha`m si`pati`n asi`ri`w, aymaqli`q tarmaqlardi` ken`eyttiriw boyi`nsha bir qatar isler a`melge asi`ri`ldi`. Bul boyi`nsha «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetleri bazari`n ja`nede reformalasti`ri`w is-ilajlari` tuwri`si`nda»g`i qarar da`stu`r boli`p kelmekte.

«Biz rawajlani`w di`n` da`slepki ji`llari`nda qabi`llang`an bes principke tiykarlani`p socialli`q bag`darlang`an yerkin bazar ekonomikasi`na wo`tiw modeli ji`ldan`ji`lg`a alg`a ilgerilep barg`ani`mi`z sayi`n a`melde wo`zin aqlap, tuwri` ha`m puxta yyekenin da`liyllemekte-dep ayti`w ushi`n bu`gin barli`q tiykarlari`mi`z bar»- dep, aytip wo`tedi` Prezidentimiz wo`z shi`g`armalari`nda.³

Bazar ekonomikasi`na wo`tiw da`wirinde Prezidentimiz ta`repien islep shi`g`I`lg`an bes princip wo`zin aqlap du`nya tajiriybesinde ekonomikali`q rawajlani`w di`n` “o`zbek modeli” ati` menen du`nya tajiriybesinde qollana

³ I.A Karimov “O`zbekiston buyuk kelajak sari” O`zbekiston. 1999 yil 17-bet

basladi. Ha'zirgi dunyadag'i finans-krizislik jag'dayda Birlesken milletler sho'lkemi ta'repinen keyingi jillarda O'zbekistan dunyadag'i ekonomikasi' yen' tez pa't penen rawajlanip atirgan 10 ma'mleket qatari'na kirgiziliwi buni'n ayqi'n da'liyli bolip yesaplanadi.

Ma'mlekettin u'lken funkciyalari'nan biri bolgan ekonomikali'q ten'lik sharayati'nda qollap-quwatlaw ha'm ekonomikag'a investiciyalardi' kiritiwdi'n bir bo'limi qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari'ni'n u'lesine tuwri' keledi. Na'tiyjede ekonomikami'z turaqli' wo'siw da'rejesine yerispekte. Buni' biz Prezidentimiz I'. A. Karimovtin' shi'g'armalari'nan bilip ali'wimiz mu'mkin. Wo'tken ji'li ma'mleketimizde jalpi' ishki wo'nimnin' wo'siw tezligi, ku'tilgenindey, 8,1 procent, sanaatta islep shi'g'ari'w ko'lemi 8,3 procentke, awil' xojalig'i wwo'ndi'risi 6,9 procent, kapital quri'li's 10,9 procent, usaqlap sati'w aylani'si' ko'lemi 14,3 procentke asti. Tuti'ni'w tovarlari' wwo'ndi'risi ko'lemi 2014-ji'lda 9,4 procent, sol yesaptan azi'q-awqat wwo'ndi'risi 8,7 procent, azi'q-awqatli'q yemes wo'nimler wwo'ndi'risi 10 procentke wo'sti.⁴

I'zertlewdi'n izertlew ob'ekti ha'm predmeti. I'zertlew ob'ekti bolip, "O'zagrosug'urta" ma'mleketlik akcionerlik qamsi'zlandi'ri'w kompaniyasi'ni'n Qaraqalpaqstan Respublikasi' di'rekciyasi' ha'm wonin' bo'limleri mag'li'wmatlari' tiykari'nda da'ramatlar ha'm qa'rejetlerdi' yesapqa ali'w ha'm woni' analizlewdi' jetilistiriw yesaplanadi. I'zertlew predmeti bolip, qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemlerinde da'ramatlar ha'm qa'rejetlerdi' yesapqa ali'wdi' sho'lkemlestiriwdi'n metodi'kali'q tiykarlari', wolardi' yesapqa ali'w ha'm analizlew usi'llari'n ani'qlaw ha'mde da'ramatlar ha'm qa'rejetler yesabi, yesapqa ali'wdi'n milliy ha'm xali'q-arali'q ta'jiriybeleri tiykari'nda bazar ekonomikasi''na maslasti'ri'w yesaplanadi.

I'zertlewdi'n maqseti ha'm waziypalari'. Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari'nda da'ramatlar ha'm qa'rejetlerdi' yesapqa ali'w ha'm woni'

⁴O'zR Prezidenti I. Karimovtin' 2014-jilda yelimizde socialli'q-ekonomikali'q rawajlandi'ri'wdi'n juwmaqlari' ha'm 2015-ji'lg'a mo'lisherlengen ekonomikali'q bag'darlamani'n' yen' a'hmiyetli wazi'ypalari'na bag'ishlang'an Ministrler Kabinetinin' majilisidagi «2015-ji'lda ekonomikami'zdi' tu'pten quramli'q wo'zgerislerin a'melge asi'ri'w, modernizaciya ha'm diversifikaciya processlerin izbe-iz dawam yettiriw yesabi'nan jeke mu'lk ha'm jeke isbilermenlikke ken' jol ashi'p beriw – tiykar'g'I' wazi'ypami'z» atli' bayanati'.

analizlewdi` teoriyalıq ta`repten ken` jari`ti`w ha`m a`meliy ta`repten ha`zirgi jag`dayi`n u`yreniw ha`m wolardi` buxgalteriya yesabi standartlari` tiykari`nda ken`irek u`yreniwden ha`m tiyisli usi`ni`slar shi`g`ari`wdan ibarat.

I`zertlewdi`n` ilimiy jan`alig`i. Da`ramatlar ha`m qa`rejetler yesabi`n ha`m analizin jetilistiriwdi` qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri mi`sali`nda du`nya ju`zlik ta`jiyribege say u`yreniw;

-da`ramatlar ha`m qa`rejetler yesabi`n sho`lkemlestiriw processinde qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinin` xi`zmetinen kelip shi`g`i`p usi`ni`slar beriw;

-da`ramatlar ha`m qa`rejetler yesabi ha`m woni` analizlewdi` jetilistiriw arqali` da`ramatlardi` ko`beyttiriw ha`m qa`rejetlerdi` kemeyttiriw boyi`nsha usi`ni`slar beriw.

I`zertlewdi`n` tiykarg`i` ma`seleleri ha`m gipotezasi`: Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`ni`n` da`ramatlari` ha`m qa`rejetlerinin` yesabi`n metodi`kali`q jaqtan u`yreniw ha`m woni` analiz yetiw usi`llari`n` ilimiy izertlep shi`g`i`w jumi`sti`n` tiykarg`i` maqseti yesaplanadi`. I`zertlew jumi`si`ni`n` gipotezasi` boli`p ka`rxanalardi`n` da`ramatlari` ha`m qa`rejetleri yesabi`n ju`rgiziwdi ilimiy tiykarda a`melge asi`ri`w ha`m analizdi`n` bar bolg`an usi`llari`n` ilimiy jantasi`w tiykari`nda qa`lipestiriw. Ka`rxanalardi`n` da`ramatlari` ha`m qa`rejetlerin analiz yetiwdi`n` ani`q, da`l ha`m ilimiy usi`llar menen tiykarlaw na`tiyjesinde jetilistiriw metodologiyasi`n` islep shi`g`i`w.

I`zertlew jumi`si` boyi`nsha a`debiyatlarg`a sholi`w. Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda da`ramatlar ha`m qa`rejetler yesabi` ma`selelerin respublikami`zdi`n` ali`mlari`nan Boev X.I,⁵ Abdukarimov I.T.⁵, R.D. Dwsmuratov⁶, Mirzoev S.F., I.K. I`minov, F.M. Mullajonov, SH. Xaydarov⁷, T.M. Qoraliev, M.Q. Pardaev⁸, A.A.Karimov⁹, T. SH. SHog`iyosov¹⁰ ha`m

⁵ Abdukarimov I.T. Moliyaviy hisobotni o`qish va tahlil qilish yo`llari. –T.: “Iqtisodiyot va huquq dunyosi”, 1999. - 320 b;

⁶ R.D. Dwsmuratov Auditorlik faoliyati: nazariya, uslubiyot va amaliyot. –T.: “Moliya” nashriyoti, 2007. -276 b.

⁷ SH. Xaydarov, X. Ortiqov O`zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti (21 son BHMS). –T.: “G`afur G`ulom” nomidagi – matbaa ijodiy uyi, 2007. -256 b

⁸ M.Q. Pardaev Iqtisodiy tahlil. –T.: “Iqtisodiyot va huquq dunyosi” nashriyot uyi, 2001. -156 b.;

⁹ A.A.Karimov, Islomov F.R., Avloqulov A. Buxgalteriya hisobi. –T.: “SHarq” NMAK, 2004. -592 b;

¹⁰ SHog`iyosov T.SH. Kompleks iqtisodiy tahlil/ T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009, 224 b.

basqalardi`n` miynetlerinde ko`rip shi`g`i`lg`an.

Ekonomikali`q ha`m finansli`q analiz jumi`slari` menen bir qansha shet yelli ilimpazlar da wo`z miynetlerinde so`z etken. A.A.Gvozdenko¹¹, G. V. Savickaya¹², V.V.SHaxov¹³, Abramov V.YU, T.A. Fedorova¹⁴ A.F. I`onova¹⁵, Y.N. Chuev¹⁶, A.D. SHeremet¹⁷, M.V. Mel`nik¹⁸ ha`m basqalar.

Magistrli`q dissertaciya jumi`si`n` jazi`w dawami`nda buxgalteriya yesabi` ha`m analiz tarawi`nda iskerlik ali`p bari`p ati`rg`an qa`niygelerdi`n` miynetlerinen ken`nen paydalani`ldi`. Wolardi`n` ayi`ri`mlari`n` to`mende keltirip wo`temiz.

Straxovanie: uchebnik dlya studentov, obuchayushixsya po special`nostyam “Finansi` i kredi`t”, «Buxgalterskiy uchet, analiz i audi`t» /pod red.V.V.SHaxova, YU.T.Axvledi`ani. – M.: YUNI`TI`-DANA, 2010 g. – 511 str.

Bul woqi`wli`qta qamsi`zlandi`ri`w di`n` mazmuni`, atap aytqanda: ekonomikali`q mazmuni`, ma`seleleri ha`m funkciyalari`; qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerinin` klassifikaciyasi`, tariflardi` qa`liplestiriw tiykarlari` mag`li`wmatlar tiykari`nda analizlenip shi`g`i`lg`an ha`m wolardi`n` mazmuni` ko`rsetip berilgen.

Woqi`wli`qti`n` 6-babi`nda qamsi`zlandi`ri`w da tariflardi`n` qa`liplestiriliwi, tarif stavkalari`, wolarg`a ta`sir yetetug`i`n` faktorlar ha`m woni` belgilewde qa`rejetlerdi`n` jumsali`wi`ni`n` teoriyalı`q ta`repleri u`yrenilgen. 9-

¹¹ Gvozdenko A.A. Osnovi` straxovaniya. -M.: Finansi` i statistika,2007

¹² Savickaya G.V. Analiza xozyaystvennoy deyatel`nosti predpriyatiya. –M.: “Infra-M”, 2009.

¹³ Straxovanie: uchebnik dlya studentov, obuchayushixsya po special`nostyam “Finansi` i kredit”, «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit» /pod red.V.V.SHaxova, YU.T.Axvlediani. – M.: YUNITI-DANA, 2010 g.

¹⁴ Straxovanie: uchebnik/pod. red. T.A. Fedorovoy.- 3-e izd., pererab. i dop. - M.: Magistr, 2008.-1006 str.

¹⁵ Ionova A.F., Selezneva N.N. Finansovi`y analiz. –M.: “Prospekt”, 2006,

¹⁶ Chuev Y.N., Chueva L.N. Kompleksni`y ekonomicheskij anna-liz xozyaystvennoy deyatel`nosti. –M.: “Dashkov i Ko”, 2006.

¹⁷ SHeremet A.D., Negashev E.V. Metodika finansovogo analiza deyatel`nosti kommercheskix organizacij. –M.: “Infra-M”,2006.

¹⁸ Mel`nik M.V., Gerasimova E.B. Analiz finansovoy deyatel`nosti predpriyatiya. –M.:“Farum”, 2007.

babi`nda bolsa, qamsi`zlandi`ri`w finanslari` woni`n` wo`zgeshelikleri ha`m finansli`q na`tiyjelilik ko`rsetkishlerin ani`qlaw ma`seleleri ken`nen jari`ti`p berilgen.

Gvozdenko A.A., Uchebnik. Straxovanie, M.: I`zd-vo Prospekt, 2006 g.,464 s.

Bul woqi`wli`qta qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`ni`n iskerligi, wolardi`n` finanslari`, finans na`tiyjelikleri ha`m wog`an ta`sir yetetug`i`n xojali`q iskerligi haqqi`nda so`z etilgen. Woqi`wli`qti`n` 8-babi`nda qamsi`zlandi`ri`w mekemelerinin` da`ramatlari`n qa`liplestiriw derekleri analiz yetilgen. Wolardi`n` ka`rxana paydasi`na ta`siri, saliq`lardin` to`leniw ta`rtibi bayan etilgen. Teoriyali`q ma`seleler ko`rsetip berilgen. Analitikali`q jumi`slar yeki usi`lda, salisti`rmali` ha`m shi`nji`rli` baylani`s (faktorli` baylani`s) usi`llari`nda jari`ti`p berilgen.

SHog`iyosov T. SH., Kompleks iqtisodiy tahlil/ T.: «I`QTI`SOD-MOLI`YA», 2009, 224 b.

Bul woqi`w qollanbada bazar qatnasi`qlari`na tiykarlang`an yerkin ekonomikali`q sha`rayatta ka`rxanalarda kompleks ekonomikali`q analizdi`n` maqseti, wazi`ypasi`, analiz wo`tkeriw usi`li`, ka`rxanani`n` resurs potenciali`, tiykarg`i` ha`m aylani`s kapitali`nan na`tiyjeli paydalani`w, finansli`q turaqli`li`q, isbilermenlik iskerligin bahalaw jollari`, wolardi`n` sistemasi` teoriyali`q ha`m a`meliy jaqtan ashi`p berilgen. Qollanbani`n` ayi`ri`m bo`limleri marketing, wo`zine tu`ser baha ha`m qa`rejetler analizi, da`ramatli`li`q, balans aktivi, kapitali` ha`m minnetlemelerdi`n` rentabelligi analizine bag`i`shlang`an.

Woqi`wli`qti`n` 10-babi`nda ka`rxanani`n` finans na`tiyjeliligi, finansli`q turaqli`li`g`i` ha`m isbilermenlik iskerligin an`lati`wshi` ko`rsetkishlerdi` bahalaw ha`m wolardi` analiz yetiw usi`llari`, finansli`q turaqli`li`qti`n` absolyut ko`rsetikshlerin` analizi, likvidlik ko`rsetkishleri, finansli`q koefficientlerdi` kompleks analiz wo`tkeriw boyi`nsha bir qatar teoriyali`q ha`m a`meliy mag`li`wmatlar bayan etilgen.

YU.A. Spletuxov., E.F.Dyujikov. Straxovanie. Uchebnoe posobie. – M.: “I`nfra-M”, 2006 g.,313 s.

Woqi`w qollanbani`n` mazmuni`nda qamsi`zlandi`ri`w`di`n` mazmuni` ha`m qamsi`zlandi`ri`w operaciyalari`n` a`melge asi`ri`w`di`n` tiykarg`i` prinsipleri ashi`p berilgen. Wonda qamsi`zlandi`ri`w`di`n` teoriyali`q ma`seleleri, qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetin retlestiriw metodlari`, qamsi`zlandi`ri`w`di`n` finans-ekonomikali`q ha`m huqi`qi`y aspektleri u`yrenilgen ha`m woni`n` tu`rleri ha`m tarawlari`na minezlemeler berilgen.

Woqi`w qollanbasi`ni`n` 13-babi` qamsi`zlandi`ri`w`sh`ni`n` finansli`q juwmaqlari`ni`n` qa`liplewiwine, investiciyali`q xi`zmetine ha`m qamsi`zlandi`ri`w rezervlerin paydalani`w ha`m qa`liplestiriw ta`rtibine qarati`lg`an ha`m qa`msi`zlandi`ri`w mekemelerinin` finansli`q jag`dayi` analiz yetilip, bul boyi`nsha analiz tarawi`ndag`i` yen` son`g`i` usi`llar ha`m jantasi`wlardi` keltirip bayanlag`an.

I`zertlew na`tiyjelerinin` teoriyali`q ha`m a`meliy a`hmiyeti: I`zertlewdi`n` na`tiyjelerinin` teoriyali`q a`hmiyeti qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda da`ramat ha`m qa`rejetler yesabi`n u`yreniw ushi`n mag`li`wmatlar tayarlaw, da`ramatlardi` qa`liplestiriw dereklerin u`yreniw ha`m woni`n` yesabi`n optimallasti`ri`w`da, usi` ma`selelerdi duri`s ha`m ilimiy jaqtan tiykarli` yetip jolg`a qoyi`w`da, kompaniyani`n` wo`z jumi`s bari`si`nda, qamsi`zlandi`ri`w mekemelerin qadag`alaw ha`m retlestiriw mekemelerinde ken`nen paydalani`wi` mu`mkin.

I`zertlewdi`n` a`meliy a`hmiyeti sonda, dissertaciya na`tiyjeleri, ilimiy ha`m a`meliy usi`ni`slardan qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda analitikali`q ha`m buxgalteriya yesabi`n sho`lkemlestiriw`de, da`ramat ha`m qa`rejetlerin analiz yetiw`de paydalani`w mu`mkin.

Soni`n`day, tema boyi`nsha izertlew na`tiyjeleri si`pati`nda 3 tezis baspadan shi`g`ari`ldi`.

I`zertlewdi`n` teoriyali`q ha`m metodi`kali`q tiykarlari`. O`zbekistan Respublikasi`nin` Ni`zamlari`, O`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` pa`rmanlari`, shi`g`armalari`, O`zbekistan Respublikasi` Ministrler Kabinetinin` qararlari` ha`m ko`rsetpeleri, sonday-aq, ma`mleketimizdin` jetekshi alimlari` ha`m

qa`niygelerinin` usi` mashqalag`a tiyisli ilimiy-izertlew na`tijjeleri yesaplanadi`.

I`zertlew jumi`si`ni`n` qurami. Kirisiw, 3 bap, tablicalar, diagrammalar, juwmaqlaw ha`m usi`ni`slar, paydalani`lg`an a`debiyatlar di`ziminen ibarat.

1-BAP: QAMSI`ZLANDI`RI`W KOMPANI`YALARI`NDA BUXGALTERI`YA YESABI`N HA`M ANALI`ZI`N SHO`LKEMLESTI`RI`W TI`YKARLARI`

1.1 Qamsi`zlandi`ri`w bazari`ni`n` respublikami`z ekonomikasi`nda tutqan roli ha`m qa`liplestiriw za`ru`rligi

Ja`miyetlik qayta wo`ndi`riwdi`n` ma`jbu`riy elementi boli`p qamsi`zlandi`ri`w qori` yesaplanadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w - insan xi`zmetinin` ha`r qi`yli` tarawlarinda ju`z beretug`in ta`biyg`iy apatlar, baxi`tsiz ha`di`yseler ha`m basqa waqi`yalar na`tiyjesinde jetkizilgen zi`yan, sonday-aq shi`g`i`nlardi` fizikalik ha`m yuridikali`q shaxslar to`legen qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri (Qamsi`zlandi`ri`w puli`nen o`ndi`riletug`in pul qorlari` yesabi`nan toli`q ha`m yari`mi`n to`lew joli`menen fizikalik ha`m yuridikali`q shaxslar paydalari`n qamsi`zlandi`ri`wdi` ta`miyinlewde tiyisli qatnaslar boli`p yesaplanadi`.

Bul ani`qlamada qamsi`zlandi`ri`wdi`n` maqseti, tabiyg`iy apatlar ha`m baxitsiz ha`di`yselerden jetkizilgen zi`yanlardi` qaplaw ushi`n pul qorlari`n wo`ndi`riw. Fizikalik ha`m yuridikali`q shaxslar yesabi`nan du`ziletug`in bul qorlardi` wo`ndi`riwde qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri menen qamsi`zlani`wshi`lar arasi`ndag`i qatnas ju`zege keledi`.

O`zbekistan sharayati`nda bul qatnas ju`zlegen qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri menen min`lag`an ka`rxana ha`m sho`lkemler, puqaralar arasi`nda sha`rtname du`ziledi`. Ko`rsetilgen shaxslar to`legen to`lemlerinen ju`zege

keletug`i`n pul qorlari` u`lken mug`dardi` quraydi`. Qor payda bolg`annan keyin wonin` yesabi`nan ko`rilgen zi`yanlar to`lenedi`. Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi zi`yan mug`dari`na qarap qarji` ajiratadi`. Qamsi`zlani`wshi` bul qarji`lar yesabi`nan zi`yanlardi` ha`m wolardi` qaplawg`a ha`reket yetedi`, qamsi`zlandi`ri`wshi` ha`m qamsi`zlani`wshi`lar arasi`ndag`I` bul qatnaslar tiykari`nan kredi`t ma`kemeleri arqali` a`melge asi`ri`ladi`. Qamsi`zlandi`ri`w qori` ja`rdemi menen adam ha`m ta`biyat, ta`biyat ha`m ja`miyet arasi`ndag`i` `qarama-qarsi`li`qlardi`n` sheshiliwine imkaniyat jarati`ladi`. Bir waqi`tta ja`miyetlik qayta wo`ndi`riw processinin` u`zliksizligi ta`miyinlenedi. Ko`rsetilgen qarama-qarsili`qlardi`n` sheshiliwi, sonda-da adamni`n` ta`biyg`iy apatshili`q ku`shlerine g`a`rezliligini soplasti`ra almaydi`.

Ha`zirgi ilimiy-teoriyalik` tu`sinik boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w qori` - bul milliy da`ramattan ja`miyetlik wo`nimnin` ji`yi`ndi`si`nan ali`p taslanatug`i`n qarji`lar.

Wwo`ndi`ristin` haqi`yqat jag`daylari` qamsi`zlandi`ri`w qori` mazmuni`ni`n` ani`qlang`an tiykarlari` boli`p tabiladi`. Bul jag`daylar adamlardi`n` yerkinligi ha`m sezimlerine baylani`sli` yemes. Qamsi`zlandi`ri`w qorg`awi`ni`n` ekonomikalik`q kategoriyasi`ni`n` materiallik` iske asi`ri`li`wi`nda materiallik`q bayli`qlardan aji`rali`p shig`atug`in ta`biyg`iy zapaslardi`n` ji`yi`ndi`si` boli`p yesaplanatug`i`n qamsi`zlandi`ri`w fondi` xi`zmet etedi`. Qamsi`zlandi`ri`w qorg`awi`ni`n` ekonomikalik`q kategoriyasi`ni`n` materiallik`q iske asi`ri`li`wi`ni`n` birinshi tariyxii sho`lkemlestiriw formalari` boli`p, ta`biyg`iy qamsi`zlandi`ri`w fondi` yesaplanadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w fondi`nin` funkcionallik`q aspekti birinshiden wonin` ta`biyatin ashi`p ko`rsetedi`, al yekinshiden materiallik`q wo`ndi`rislik xi`zmeti ramkalari` menen wonin` paydalani`w sferasi`n qatan` shekleydi`. Qamsi`zlandi`ri`w fondi`nda wo`ndi`ris processinde adamlar arasi`ndag`i` ji`ynalatug`i`n ani`q ekonomikalik`q ha`m ja`miyetlik qatnaslar iske asi`ri`ladi`. Qamsi`zlandi`ri`w fondi` ja`miyettin` ekonomikalik`q processine mu`mkinshilik jaratadi`. Qamsi`zlandi`ri`w fondi`nin` ha`reket yetiw principlerine komplekslilik,

sho'lkemlestiriw formalari'nin ha'r qi'ylili'g'i, ekonomika tarawindag'i specifikani'n yesaplawlari ha'm usi' processlerdi'n ma'mleketlik ta'rtiplestiriwinin menshiklestiriw sub'ektlari kiredi'.

Qamsi'zlandi'ri'w fondi' tiykari'nan qamsi'zlandi'ri'w to'lemleri yesabi'nan du'ziledi'. Qamsi'zlandi'ri'w ushi'n qamsi'zlandi'ri'w to'lemi to'leniwi kerek. Yuridikalig' ta'repler, puxaralar wo'zinin da'ramatlari'nin bir bo'legin sha'rtnamalar tiykari'nda qamsi'zlandi'ri'w to'lemi si'pati'nda qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemleri i'qti'yari'na wo'tkizedi'. Qamsi'zlandi'ri'w fondi'nin qamsi'zlandi'ri'w to'lemleri yesabi'nan du'ziliwi wo'zine ta'n process bolip, ol to'lem mug'dari'n ani'qlaw menen baylani'sli' qatar tu'siniklerge iye.

Bularg'a qamsi'zlandi'ri'w di' bahalaw: Bul mal - mu'lkti qamsi'zlandi'ri'w tarawinda qollani'ladi'. Bunda qamsi'zlandi'ri'w di' bahalaw tiykari'nda qamsi'zlandi'ri'w ob'ektinin na'tiyjesi ani'qlanadi' ha'm qamsi'zlandi'ri'w to'lemi yesaplap shig'iladi'.

Qamsi'zlandi'ri'w swmmasi - bul qamsi'zlandi'ri'w ob'ektinin qansha mug'darda qamsizlandi'rilg'ani. Ma'jbu'riy qamsi'zlandi'ri'wda swmma qamsi'zlandi'ri'w ob'ektinin ko'lemi ha'm tarifi tiykari'nda yesaplap shig'iladi'. Wo'z qa'lewi menen bolatug'i'n jeke qamsi'zlandi'ri'wda bul swmma qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemi ta'repinen belgilenedi'.

Mu'lkti qamsi'zlandi'ri'w yag'ni'y, bul qamsi'zlandi'ri'w sho'lkeminin pulliq xi'zmeti ko'rinisi yesaplanadi'. Mi'sali', jaylardi'n uli'wma bahasi'nan amortizaciya ko'lemi alip taslansa, qamsi'zlandi'ri'w swmmasi 30 min' som dep yesaplayiq. Eger mu'lkke jetkizilgen zi'yan 100 % ti qurasa, qamsi'zlandi'ri'w swmmasi 30 min' somdi' quraydi'.

Qamsi'zlandi'ri'w tarifi qamsi'zlandi'ri'w swmmasi mug'dari'na qarap yesaplang'an to'lemnin stavkasi. Tarif mug'dari' tiykari'nan procent yamasa aqsha mug'dari'nda belgilenedi'. Arnawli a'debiyatlarda bul stavka brutto - tarif dep ataladi'. Ol yeki usi'lda a'melge asi'ri'ladi':

1. Netto – tarif.
2. Janapay – tarif.

Netto - tarif tiykari`nda yesaplang`an qaplama zi`yanlardi` qaplawg`a sarplanadi`.

Janapay yesabi`nan qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha basqari`w qa`rejetlerine qarji` ajiratiladi`. Qamsi`zlandi`ri`w tarifi tiykari`nda qamsi`zlandi`ri`w to`lewlari yesaplap shig`iladi`. Bul to`lemler toli`q yamasa bo`lip-bo`lip to`leniwi mu`mkin.

Qamsi`zlandi`ri`w mu`ddeti - qamsi`zlandi`ri`w ob`ektinin` qansha waqi`tqa qamsi`zlandi`ri`lg`ani` qamsi`zlandi`ri`w mu`ddeti yesaplanadi`. Ma`jbu`riy qamsi`zlandi`ri`w mal-mu`lkke qaray mu`ddetsiz qamsi`zlandi`ri`w boli`p, yag`ni`y mal-mu`lkten qansha mu`ddet paydalang`an bolsa, usi` mu`ddetke qamsizlandi`rilg`an yesaplanadi`. Jekke qamsi`zlandi`ri`wda mu`ddet qansha waqi`tqa qamsizlandi`rilg`ani sha`rtnamada ko`rsetilgen boladi` ha`m usi`g`an qarap qamsi`zlandi`ri`w to`lewlari yesaplap shig`iladi`.

Qamsi`zlandi`ri`w qaldi`g`i - qamsi`zlandi`ri`w to`lemlerin to`lew mu`ddetleri ma`jbu`riy qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha qag`iydalarda, o`z qa`lewi menen qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha sha`rtnamada ko`rsetiledi`. Eger to`lem belgilengen to`lew mu`ddetlerinde to`lenbese, ol jag`daylarda to`lew qaldi`qqa aylanadi`. Wo`z qa`lewi boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamada ko`rsetilgen mu`ddette to`lenbegen to`lem sha`rtnamani` biykarlawg`a tiykar boladi`. Ma`jbu`riy qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri boyi`nsha to`lew mu`ddetleri Ministrler Kabineti ta`repiyen belgilenedi`. Kompaniya yesap-betine ma`mleketlik bank bo`limleri ta`repiyen aqsha o`tkerilgen ku`ni qaldi`q tamamlani`p, woni`n` mug`dari` boli`p to`lengen ku`n yesaplanadi`. Wo`z waqti`nda to`lenbegen to`lew qaldi`qqa aylang`annan keyin ha`r bir keshikken ku`n ushi`n penya jaziladi`.

Qamsi`zlandi`ri`w to`lewi tarif tiykari`nda yesaplang`an qamsi`zlandi`ri`w to`lemi boli`p tabiladi`. Wol qamsi`zlandi`rilg`an mal - mu`lktin` qa`siyetine ha`m iyesine qaray bir yamasa birneshe ob`ekt boyi`nsha yesaplani`li`wi` mu`mkin. Qamsi`zlandi`ri`w to`lewlarinin` wo`z waqti`nda to`leniwin ta`miyinlew, wo`z qa`lewi boyi`nsha qamsizlandi`rilg`anlardi` mu`ddetinen aldi`n eskertiw, qamsi`zlandi`ri`w sho`lkeminin` tiykarg`i` wazi`ypasi boli`p yesaplanadi`. Penya - to`lew mu`ddeti wo`tip ketkeni ushi`n alinatug`i`n qosi`msha pul.

Demek ha'r bir yuridikali`q ha`m fizikali`q ta'repler sha`rtnamada ko`rsetilgen waqqi`tta ha`m to`lemlerdi` a`melge asi`ri`wi wonin` ekonomikali`q ha`m finansli`q jag`dayi`na u`lken ta`sir etedi`.

1.2 «O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` tiykarg`i` ekonomikali`q-finansli`q ko`rsetkishleri

Ma`mleketimizde bu`gingi ku`nde qamsi`zlandi`ri`w tarawi`nin` rawajlani`wi`na u`lken a`hmiyet berilmekte. Qamsi`zlandi`ri`w tarawi`n` rawajlandi`ri`w maqsetinde ma`mleketimiz Prezidentinin` bir qansha qararlari` qabi`llandi`. O`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` 2010-ji`l 10-aprel`degi "Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetleri bazari`n` ja`nede reformalaw ha`m rawajlandi`ri`w ilajlari` haqqi`nda»g`i PQ-618-sanli` qarari` tiykari`nda O`zbekistan qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`nin` rawajlani`w bag`darlari` belgilep berildi`.

Qamsi`zlandi`ri`w tarawi`n` rawajlandi`ri`w za`ru`riyati`n` wonin` to`mendegi qa`siyetlerge iye yyekenligi menen tiykarlaw mu`mkin:

-bazar ekonomikasi`" sharayati`nda ha`r qanday qatnasi`qlarda qa`wip-qa`ter, ta`wekelshilik ha`m qaltis jag`daylardi`n` bar yekenligi;

-Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` ta`repinen ayri`qsha jag`daylar na`tijesinde ka`rxanani`n` xi`zmeti toqta qalmawi` ha`m xi`zmetin dawam ettiriwin ta`miyinleniwi;

-ma`mleket ekonomikasi`"na u`lken mug`dardag`i investiiyalardi` kiritiwi;

-wo`mir qamsi`zlandi`ri`wi arqali` xali`qtin` sociali`q qorg`awin bazar ekonomikasi`" principi`ri tiykari`nda ta`miyinlewi;

-ma`mleket uli`wma ekonomikani`n` turaqli` rawajlani`wi`nda kerekli faktorlardan biri yesaplaniwi ha`m basqalar.

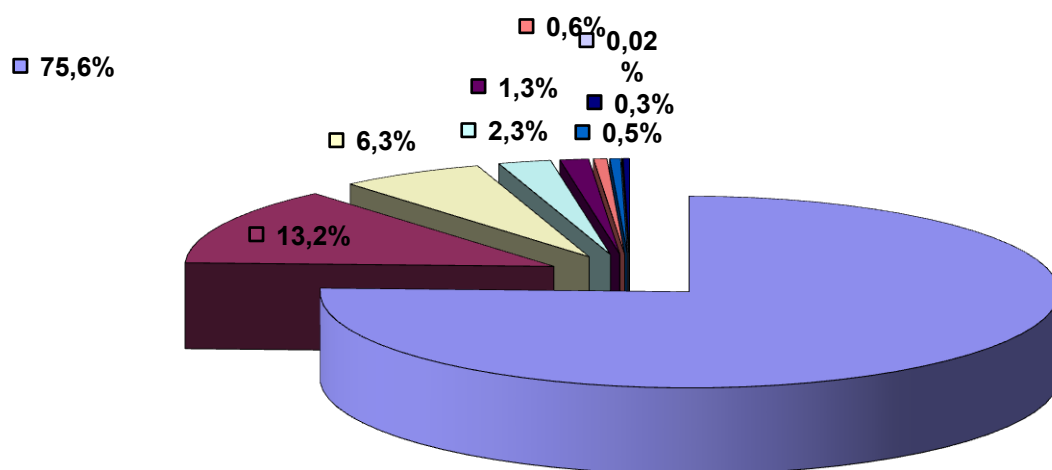
«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` xojali`q qarji`lari`n` analizlep u`yrenenimizde to`mendegiler

ani`qlandi`.

«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` ustav jamg`armasi` 10868,5 mln. swmdi` quraydi`. Sonnan, O`zbekistan Respublikasi` Finans ministrligi u`lesi 75,6 %, «O`zpaxtasanoat» birlespesi u`lesi 13,18 %, AATB «Agrobank» u`lesi 6,32 %, AAT «Turanbank» u`lesi 2,3 %, «Ansher I`nvestmenc LLP» u`lesi 1,25 %, «Di`amond Age Russian I`nv.Ltd» kompaniyasi` u`lesi 0,58 %, AATB «Qishloq qurilish bank» u`lesi 0,47 %, «VI`S AGRO» juwapkershiligi sheklengen ja`miyeti u`lesi 0,02 % ha`m basqa akcionerlerdi``n` u`lesi 0,28 payi`zdi` quraydi`¹⁹. (1-diagramma)

1-diagramma

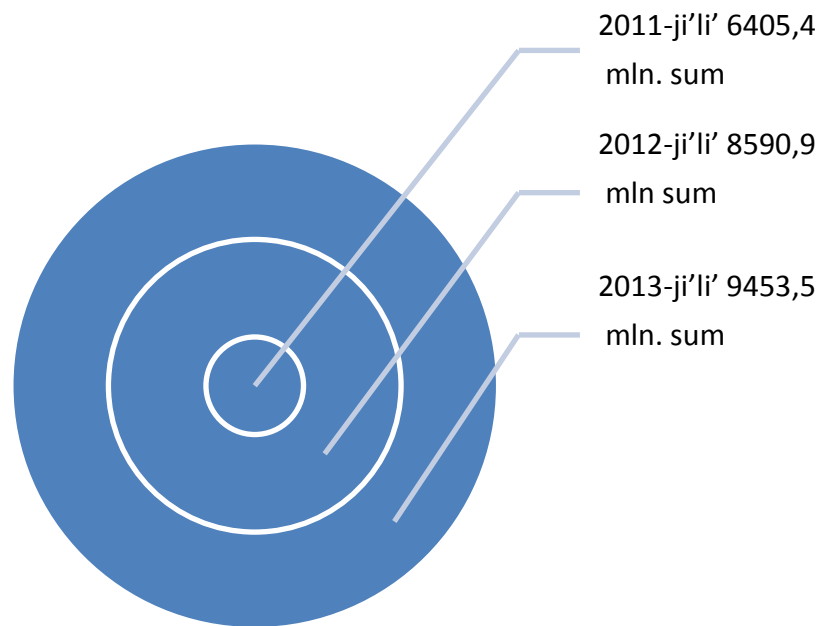
¹⁹ 2013-yil yakuni bo`yicha «O`zagrosug`urta» DASK yig`ilish materiallari

Bul kompaniyada qamsi`zlandi`ri`w xoshametlew pullari` 2011-ji`li 37522,2 mln. swm, 2012-ji`li 46202,9 mln. swm ha`mde 2013-ji`li 61704,2 mln. swmdi` qurag`an. Ko`rsetkishlerdi` ji`llar boyi`nsha sali`sti`rg`anda anag`urli`m wo`sim bar yekenligi ko`rinedi`. Bul qarji`lar ha`r tu`rli tarawlar boyi`nsha to`mendegishe bo`listirilgen. (2, 3 ha`m 4-diagrammalar)

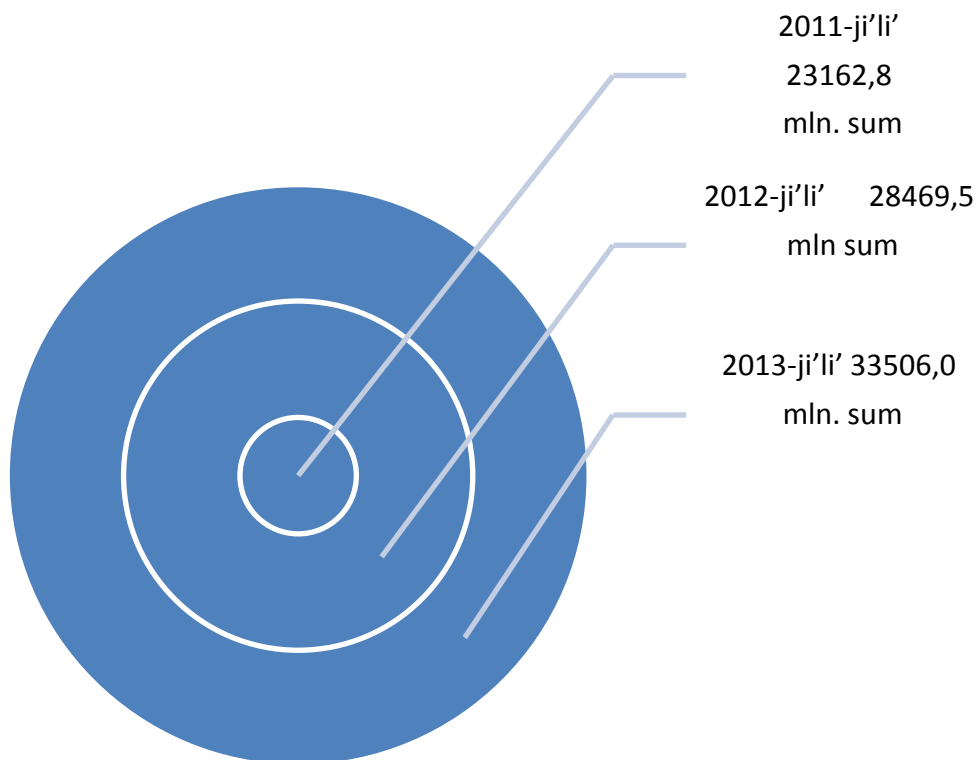
2-diagramma

To`mendegi diagrammada awi`l xojalig`inin` qamsizlandi`ri`li`wi` ko`rsetilgen.

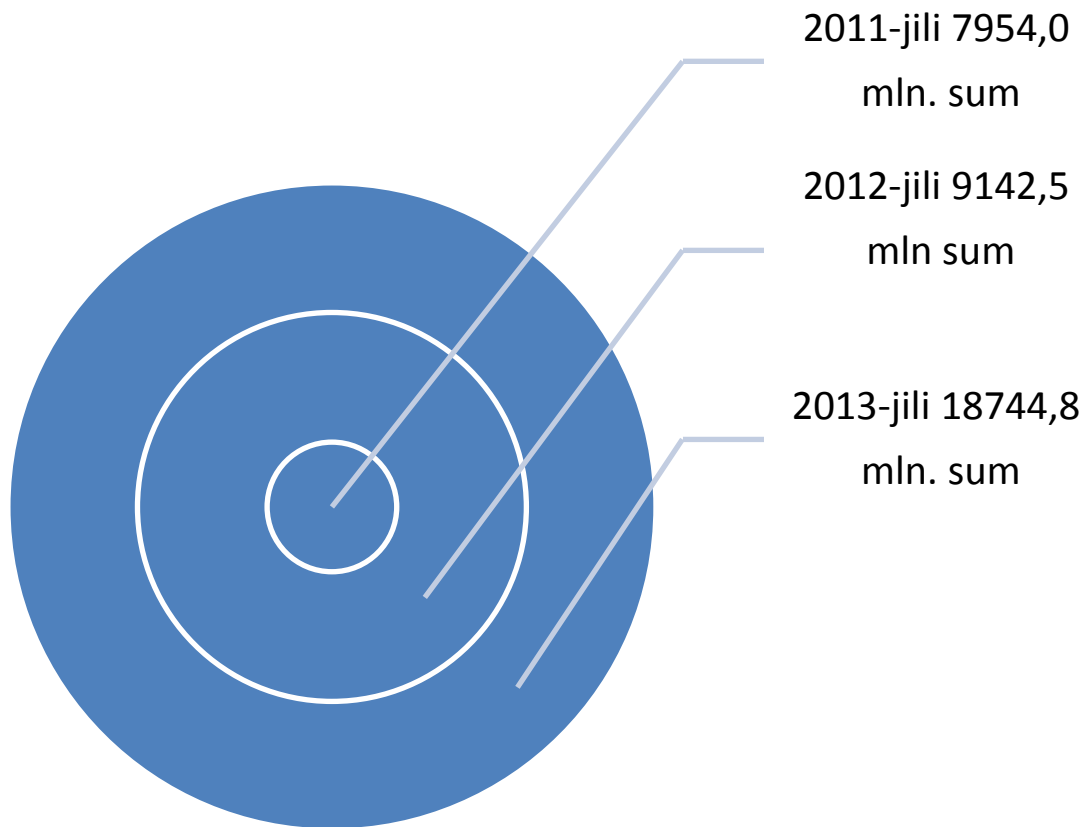
3-diagramma

To`mendegi diagrammada xali`qtin` qamsizlandi`ri`li`wi` ko`rsetilgen.

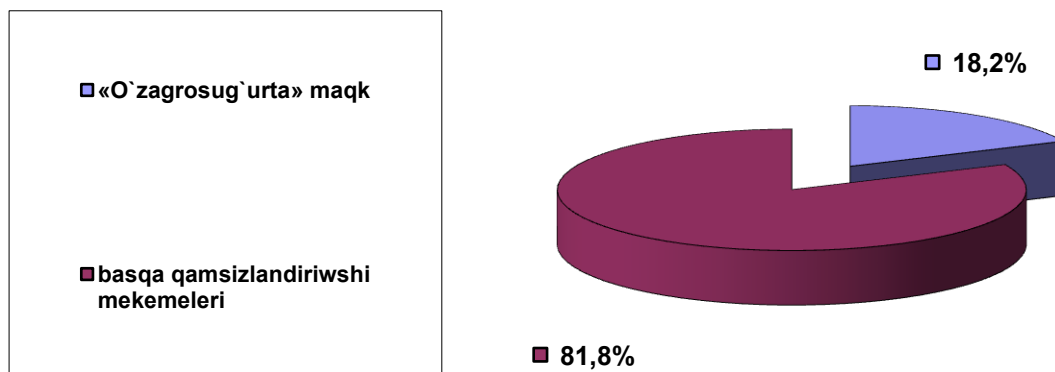
4-diagramma

To`mendegi diagrammada basqa qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri ko`rsetilgen.

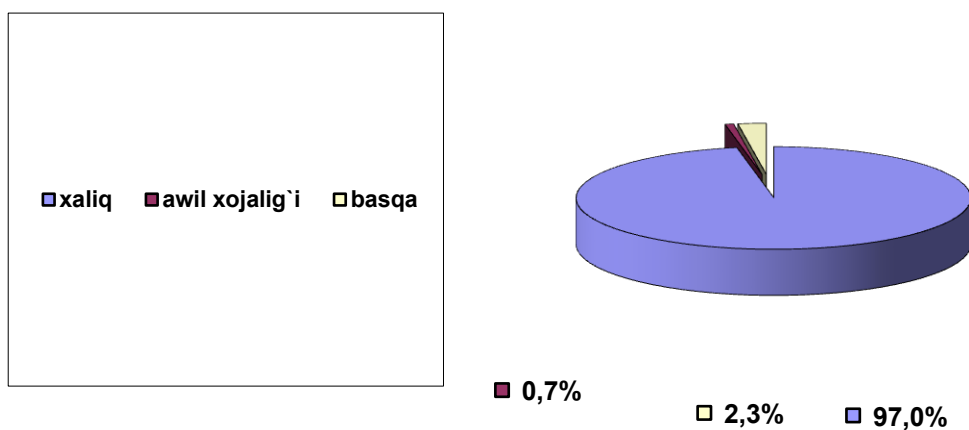
2013-jili qamsi'zlandi'ri'w bazari'nda «O'zagrosug'urta» ma'mleketlik akcionerlik kompaniyasi'ni'n` u'lesi 18,2 payi'zdi` yag'ni'y 61,7 mlrd swmdi` qurag`an. Qalg`an 81,8 payi'zi, 276,8 mlrd swm basqa qamsi'zlandi'ri'wshi mekemelerge tiyisli. Bul ko'rsetkish qamsi'zlandi'ri'w mekemeleri sani'n yesaplap salistirg`anda ju`da` joqari'. (5-diagramma)

5-diagramma

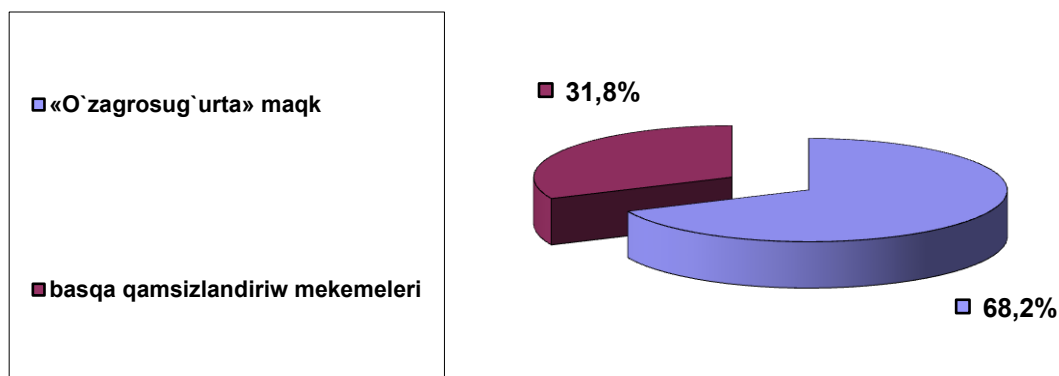
Qamsi'zlandi'ri'lg'an ob'ektlar boyi'nsha ko'rip shi'g'ilg'anda «O'zagrosug'urta» ma'mleketlik akcionerlik kompaniyasi` 2013-ji`li 4156860 dana ob'ektti qamsi'zlandi'rg'an. Wonin` 4032873 danasi' xali`qqa (97%), 27961 danasi' awi`l xojalig`ina (0,7%), 96026 danasi' (2,3%) basqa qamsi'zlandi'ri'w tu`rlerine tuwra keledi`. (6-diagramma)

6-diagramma

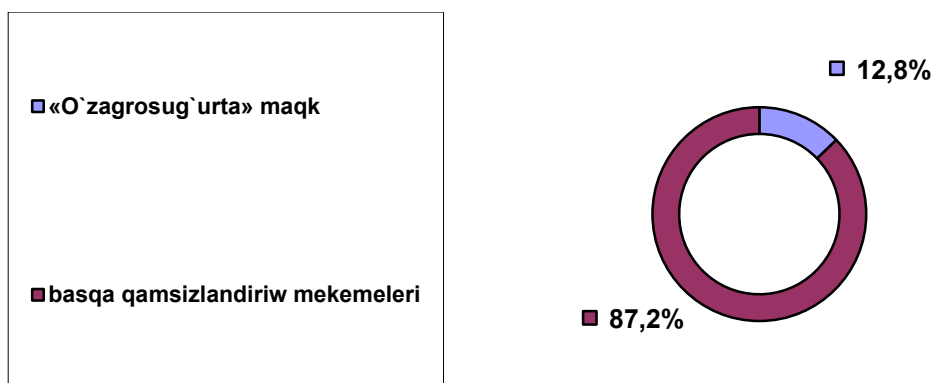
Ob'ektlar boyi'nsha qamsi'zlandi'ri'w bazari'nda 4,16 mln dana yag'ni'y 68,2 % u'leske iye. Qalg'an 31,8 % basqa qamsi'zlandi'ri'w mekemelerine tiyisli. (7-diagramma)

7-diagramma

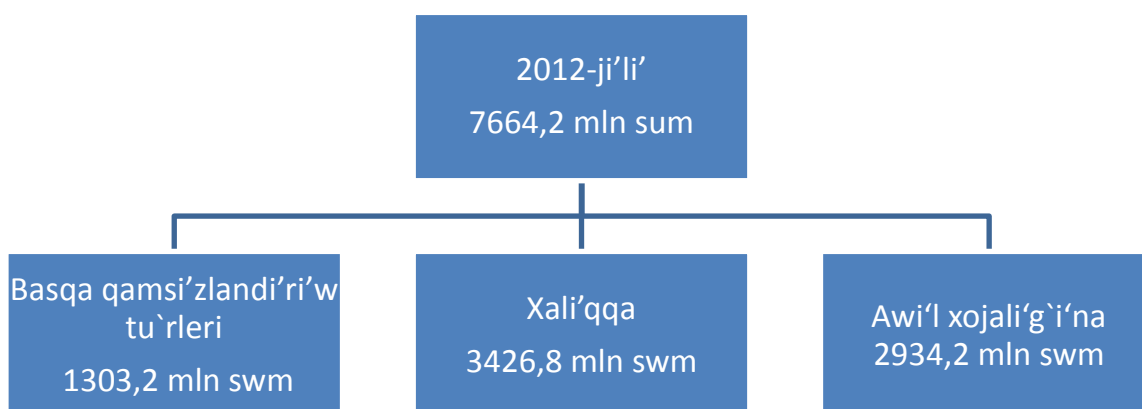
Qamsi'zlandi'ri'w to'lemleri boyi'nsha qamsi'zlandi'ri'w bazari'nda kompaniya 12,8 payi'zli'q, yag'ni'y 8,56 mlrd swmli'q u'leske iye. (8-diagramma)

8-diagramma

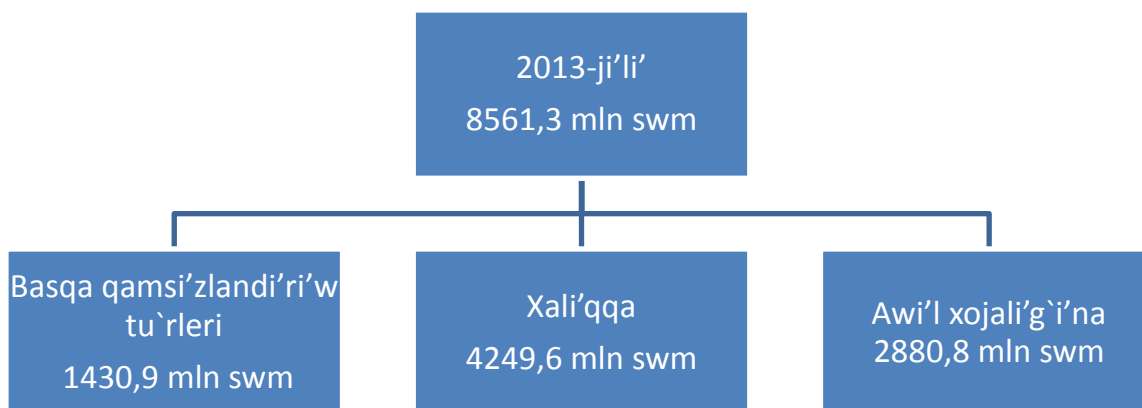

To'lngen qamsi'zlandi'ri'w to'lemleri 2012-ji'li 7664,2 mln. swm ha'mde 2013-ji'li 8561,3 mln. swmdi` qurag`an. Bul qarji`lar ha`r tu`rli tarawlar boyi`nsha to`mendegishe bo`listirilgen. (9 ha`m 10-diagrammalar)

9-diagramma

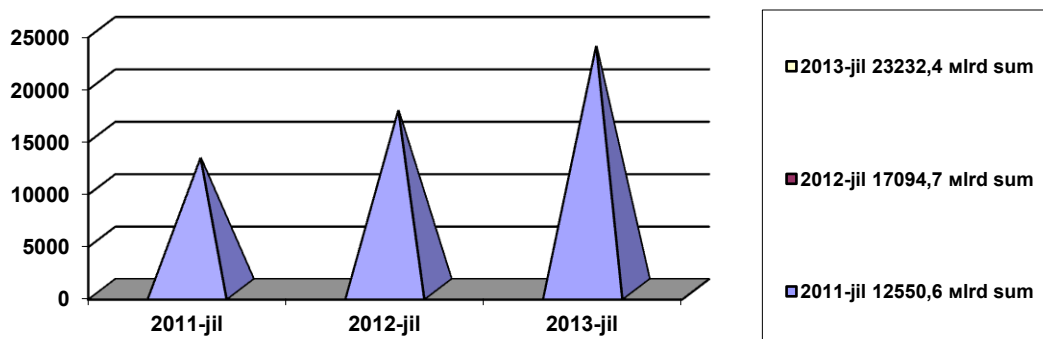

10-diagramma

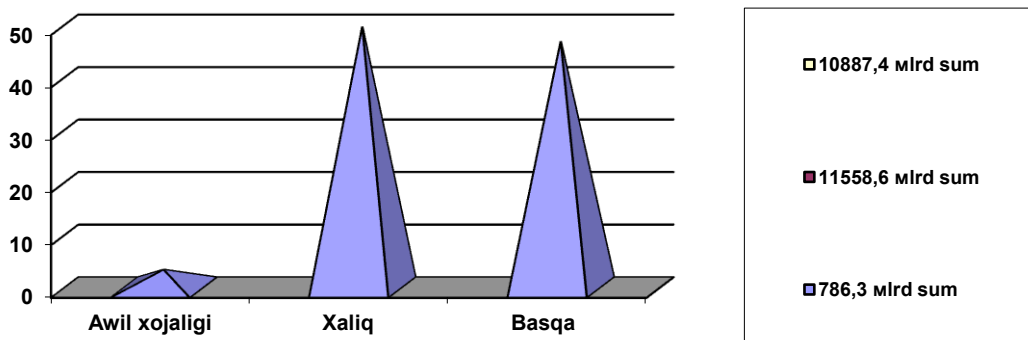

«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik kompaniyasi`ni`n` minnetlemeleri (11-diagramma)

11-diagramma

12-diagramma

Joqari'dag'i diagrammada Qamsi'zlandi'ri'w minnetlemeleri qurami' ko'rsetilgen: Awil xojalig'inin` u`lesi 3,4% (786,3 mlrd swm), xali`qtin` u`lesi 49,7% (11558,6 mlrd swm) ha`mde basqa qamsi'zlandi'ri'w tu`rleri u`lesi 46,9% (10887,4 mlrd swm). (12-diagramma)

Di`rekciya tiykarg'i` xi`zmetin ju`riter yeken, tiykarg'i` da`ramatin mal-mu`lk qamsi'zlandi'ri'w, transport qurallari`n qamsi'zlandi'ri'w, jeke qamsi'zlandi'ri'w, ju`wapkershilikti qamsi'zlandi'ri'w ha`m bank qamsi'zlandi'ri'wi menen o`z xi`zmetin a`melge asirilg`anlig`in baqlaymiz.

2-BAP: XOJALI'Q JU'RI'TI'WSHI' SUB`EKTLERDE DA`RAMATLAR

HA`M QA`REJETLER YESABI`N ALI`WDI`N`N` TEORI`YALI`Q TI`YKARLARI`

2.1 Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`nda buxgalteriya yesabi`n sho`lkemlestiriw

Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinin` wo`zine ta`n ta`repleri ha`m qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri ushi`n o`z aldi`na buxgalteriya yesabi`n ju`ritiw ta`rtibinin` za`ru`rligi.

Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmeti qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri ta`repi`nen a`melge asirilip, bazar ekonomikasi` sha`rayatinda finansli`q xi`zmet tu`rlerinen biri yesaplanadi`. Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiw processinde bir qansha o`ziga ta`n ta`repleri bar boli`p, olar tovar wo`ndi`riw ha`m basqa xi`zmet tu`rlerin ko`rsetiw processlerinen ayirmashili`q qiladi`.

Misal, qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamasi`n du`ziw ha`m qamsi`zlandi`ri`w polisin sotip ali`w processin ko`rip shiqsaq, qamsi`zlandi`ri`wshi qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetin ko`rsetiwde, belgili mug`dardag`i juwapkershilikti wo`zine ali`wdan aldi`n qamsizlandi`riliwshidan qamsi`zlandi`ri`w xoshamet pulin o`ndi`redi`, yag`ni`y da`ramat aladi`. Qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamasi du`zilgennen son` qamsi`zlandi`ri`w waqi`yasi ju`z bergan jag`dayda, qamsi`zlandi`ri`w jumisin a`melge asiradi`, yag`ni`y qarejet islenedi`. Wo`nim o`ndi`retug`in ka`rxanalarda bolsa terisinshe, aldi`n qa`rejet islenip, tovar o`ndi`riledi` ha`m ol satilg`annan son` da`ramat alinadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri qamsizlandi`riliwshilardan kelip tu`sken qamsi`zlandi`ri`w xoshametlerinen qamsi`zlandi`ri`w zi`yanlari`ni qaplaw zapaslari`n sho`lkemlestiredi`. Usi` zapas qamsi`zlandi`ri`w mu`ddeti tamam bolmag`ansha qamsi`zlandi`ri`wshinin` minneti yesaplanadi`. Qamsi`zlandi`ri`w mu`ddeti tamamlang`annan keyin usi` qarji`lar qamsi`zlandi`ri`w sho`lkeminin` da`ramati` si`pati`nda yesapqa aliniwi mu`mkin. Bazi waqi`tlarda qamsi`zlandi`ri`w zapasindag`i qarji`lar ku`nbe-ku`n sha`rtnama mu`ddetinin`

o`tken mu`ddetine qarag`anda proporcional tu`rde yesapqa alip bariladi`.

Bunnan tisqari qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri o`z moynindag`i minnetlemelerdi` belgili haqi yesesine basqa qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerine o`tkeriwi yamasa olardan qabi`l etip ali`wi mu`mkin. Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri wo`z moynindag`i minnetlemelerin basqa qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlari`ne wo`tkerip jibergen jag`dayda da qamsizlandi`riliwshilardi``n` aldi`nda juwapker boli`p yesaplanadi`.

Belgili, qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemine kelip tu`sken qamsi`zlandi`ri`w xoshamet pullari`nin` bir bo`legi qamsi`zlandi`ri`w mu`ddeti dawaminda bos qali`wi mu`mkin. qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi usi` qarji`lardi` bos qalg`an mu`ddetke investiciya ob`ektlari`ne jaylasti`ri`wi ha`m qosimsha da`ramat da aliniwi aliniwi mu`mkin. Ha`zirgi ku`nde jer ju`zilik a`meliyatinda qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` ekonomikada investiiyalardi`` kirgiziwshi iri institutcional investorlarga aylang`an.

Joqari`dag`i keltirilgen barli`q o`zgeshilikler, qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri ushi`n qamsi`zlandi`ri`wdi``n` wo`zine ta`n o`zgeshiliklerin yesapqa ali`wshi buxgalteriya yesabi`n ju`ritiw ta`rtibin islep shig`iwdi` talap etedi`. Sol yesaptan bu`gingi ku`nde qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinin` wo`zine ta`n o`zgeshiliklerin yesapqa ali`wshi qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri ushi`n bag`darlang`an buxgalteriya yesabi`n ju`ritiw ta`rtibinin` islep shig`iliwi aktual ma`selelerdi``n` biri yesaplanadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinde buxgalteriya yesabi`n ju`ritiwdi``n` uli`wma qag`iydalari` ha`m schetlar rejesinin` ayirmashili`q ta`repleri.

Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinde de buxgalteriya yesabi uli`wma ta`rtip qag`iydalarga tiykarlani`p, ma`mleket ha`kimiyati` ha`m basqaruv organlari`, O`zbekistan Respublikasi`nda di`zimge aling`an yuridi`kali`q ta`repler, olardi``n` O`zbekistan Respublikasi` aymag`inda ha`mde onnan tisqarida jaylasqan sin`ar ka`rxanalari`, filiallari` ha`m basqa quramli`q bo`linbeleri si`yaqli` buxgalteriya yesabi sub`ektlari yesaplanadi`.

Tiykarg`i` ha`m ag`imdag`i aktivler, minnetlemeler, jeke kapital, zapaslar,

da`ramatlar ha`m qa`rejetlar payda, zi`yanlar hamda olardi`n` ha`reketi menen baylani`sli` xojali`q operaciyalari` bolsa buxgalteriya yesabi`nin` ob`ektlari`.

Barli`q sho`lkemlerdegi si`yaqli` qamsi`zlandi`ri`w sho`lkeminde de buxgalteriya yesabi`nin` tiykarg`i` maqseti paydalaniwlardi` o`z waqtında toli`q ha`mde ani`q finansli`q ha`m basqa buxgalteriya axboroti menen ta`miynlew yesaplanadi`.

Buxgalteriya yesabi`nin` waziypalari` to`mendegilerden ibara`t:

-buxgalteriya yesabi yesapbetlerinde aktivlerdi`n` jag`dayi ha`m ha`reketi, mu`lklik huqiqlar ha`m minnetlemelerdi`n` jag`dayi haqqi`ndag`i toli`q ha`mde ani`q belgilerde tu`rlendi`riw;

-na`tijeli basqari`w maqsetinde buxgalteriya yesabi belgilerin uli`wmalasti`ri`w;

-finansli`q, sali`qqa tiyisli ha`m basqa esabatlardi` du`ziw.

Buxgalteriya yesabi`nin` joqari`dag`i waziypalari` to`mendegi tiykarg`i` qag`iydalar tiykari`nda a`melge asi`ri`ladi`:

-buxgalteriya yesabi`n eki jaqlama jaziw usi`linda ju`ritiw;

-u`zliksizlik;

-xojali`q operaciyalari`, aktivler ha`m passivlerin pulda bahalaw;

-ani`qli`q;

-yesaplaw;

-aldi`nnan ko`rip biliw;

-mazmunn`in` formadan u`stinligi;

-ko`rsetkishlerdi`n` salistiriliwi;

-finansli`q esabattin` biyta`repliligi;

-esabat da`wiri da`ramatlari` ha`m qa`rejetlerinin` muwapiqlilig`i;

-aktivler ha`m minnetlemelerdi`n` haqiqiy bahalaniwi.

Buxgalteriya yesabi`n ju`ritiw qag`iydalari` buxgalteriya yesabi standartlari` menen, sol yesaptan kishi ha`m jeke isbilermenlik sub`ektlari` ushi`n a`piwayilasti`rilg`an buxgalteriya yesabi`n ju`ritiw standarti menen belgilenedi`. O`zbekistanda xojali`q ju`rgiziwshi sub`ektlar ta`repinen mu`likshilik formasina

qaramastan barlig'i O'zbekistan Respublikasi' buxgalteriya yesabi'nin' 21-sanli' milliy standarti tiykari'nda xi'zmet ju'ritiwi sha'rt. Byudjet birlespeleri, qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemleri ha'm banklerge bul tiyisli yemes. Belgili, bankler ha'm byudjet birlespeleri ushi'n o'z aldi'na buxgalteriya yesabi'n ju'ritiw ta'rtipleri islep shig'ilg'an. Ha'zirgi ku'nde jan'a qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemleri ushi'n jan'a schetlar rejesi qabi'l etilgen ha'm a'melde.

Usi' schetlar rejesinde qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetinin' wo'zine ta'n o'zgeshiliklari yesapqa alinbag'an. Qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemleri qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetine tiyisli schetlar rejesi qabi'l qiling'an sha o'z za'ru'riginen kelip shi'g'i'p, schetlarg'a belgili o'zgerisler kiritib buxgalteriya yesabi'n a'melge asirip kelmekte.

**Qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemlerinde buxgalteriya yesabi'n ju'ritiw
boyi'nsha usi'ni's etilip ati'rg'an schetlar**

Schet nomerleri	Schetlardi'n' ati
2000	Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetlerin yesapqa ali'wshi schetlar
2010	Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetleri
2200	Qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari'n yesapqa ali'wshi schetlar
2210	Esabat da'wirinde tuwridan-tuwri' qamsi'zlandi'ri'w boyi'nsha payda bolg'an Qamsi'zlandi'ri'w waqi'yalari' boyi'nsha qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari'
2220	Mu'ddetinen aldi'n tu'getilgen sha'rtnamalar boyi'nsha qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari'
2230	Qayta qamsi'zlandi'ri'wg'a qabi'l etilgen risk boyi'nsha qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari'
2400	Qayta qamsi'zlandi'ri'wg'a tiyisli xoshametlew boyi'nsha qa'rejetlerdi' yesapqa ali'wshi schetlar
2410	Qayta qamsi'zlandi'ri'wg'a tiyisli komission ha'm brokerlik xoshametlewler, tant'emalar ha'm jiyimlardi' to'lew boyi'nsha qa'rejetler
4000	Alinatug'in schetlar

4030	Qamsizlandi`riliwshilardan alinatug`in schetlar
4040	Qamsi`zlandi`ri`w agentleri ha`m brokerlerden alinatug`in schetlar
4050	Qayta qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha qabi`l etilgen riskler boyi`nsha alinatug`in schetlar
4051	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametler, tantemalar ha`m jiyimlar boyi`nsha alinatug`in schetlar
4060	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen risk boyi`nsha alinatug`in schetlar
4070	Wo`mir qamsi`zlandi`ri`wi boyi`nsha berilgen ssudalar boyi`nsha alinatug`in schetlar
4080	Qamsi`zlandi`ri`wshinin` basqa qamsi`zlandi`ri`wshilardag`i depo zi`yani
4090	Qamsi`zlandi`ri`wshinin` basqa qamsi`zlandi`ri`wshilardag`i depo siyli`qlar
6000	To`lenetug`in schetlar
6030	Qamsizlandi`riliwshilarg`a to`lenetug`in schetlar
6040	Qamsi`zlandi`ri`w agentleri ha`m brokerlerge to`lenetug`in schetlar
6050	Qayta qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha aling`an risk boyi`nsha to`lenetug`in schetlar
6060	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen risk boyi`nsha to`lenetug`in schetlar
6070	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen risk boyi`nsha depo siyli`qlar
6080	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlew, tantemalar ha`m jiyimlar boyi`nsha to`lenetug`in schetlar
6090	Aktuariylar, adjasterlar, syurveyerlar ha`m assistanslerge to`lenetug`in schetlar
6100	O`z aldi`na bo`linmeler, sin`ar ha`m qarasli`xojali`q jamiyetlerge to`lenetug`in schetlar
6110	O`z aldi`na bo`linmelerge to`lenetug`in schetlar
6120	in`ar ha`m qarasli`xojali`q jamiyetlerge to`lenetug`in schetlar
6200	Keshiktirilgen minnetlemeler ha`m qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`n yesapqa ali`wshi schetlar
6210	Di`skont (shegirme)lar ko`rinishidegi keshiktirilgen da`ramatlar
6220	Siyli`q (u`steme)lar ko`rinishidegi keshiktirilgen da`ramatlar
6230	Basqa keshiktirilgen da`ramatlar
6240	Sali`qlar ha`m ma`jburiy to`lemler boyi`nsha keshiktirilgen minnetlemeler
6250	Waqtinshali`q o`zgerisler boyi`nsha keshiktirilgen payda salig`i boyi`nsha minnetlemeler

6270	Qayta qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`
6280	Tuwridan-tuwri` qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`
6290	Basqa keshiktirilgen minnetlemeler
6300	Aling`an avanslardi` yesapqa ali`wshi schetlar
6330	Qamsizlandi`riliwshilardan aling`an avans qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`
6500	Qamsi`zlandi`ri`w ha`m maqsetli ma`mleketlik fondlarga`a to`lemeler boyi`nsha qarizdi` yesapqa ali`wshi schetlar
6510	Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha to`lemeler
6520	Maqsetli ma`mleketlik fondlarga`a to`lemeler
6710	Miyнет haqi boyi`nsha qa`nigeler menen yesaplasiwlar
6720	Deponentlengen miynet haqi
7000	Uzaq mu`ddetli to`lenetug`in schetlar
7030	Qamsizlandi`riliwshilarga`a to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
7040	Qamsi`zlandi`ri`w agentleri ha`m brokerlerge to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
7050	Qayta qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha aling`an risk boyi`nsha to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
7060	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen risk boyi`nsha to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
7070	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen risk boyi`nsha depo siyli`qlar
7080	Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlew, tantemalar ha`m jiyimlar boyi`nsha to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
7090	Aktuariylar, adjasterlar, syurweyerlar ha`m assistanslerge to`lenetug`in uzaq mu`ddetli schetlar
8000	Qamsi`zlandi`ri`w zapaslari`n yesapqa ali`wshi schetlar
8010	I`slep tabilmag`an siyli`qlar zapasi
8020	Ju`zege kelgen, biraq xabar qilinbag`an zi`yanlar zapasi
8030	Xabar qiling`an, biraq saplasti`rilmag`an zi`yanlar zapasi
8090	Wo`mir qamsizlandi`riliwi boyi`nsha zapas
9030	Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar
9420	Adminstrativlik qa`rejetler

9430	Basqa operacion qa`rejetler
9431	Tuwrıdan-tuwrı` qamsı`zlandı`rı`w boyı`nsha o`tken da`wirde ju`zege kelgen, o`tken da`wirde xabar berilmegen qamsı`zlandı`rı`w waqi`yalari` boyı`nsha qamsı`zlandı`rı`w qaplamalari`
9500	Finansli`q ha`reket da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi schetlar
9600	Finansli`q ha`reket boyı`nsha qa`rejetlerdi` yesapqa ali`wshi schetlar
9720	Ayri`qsha jag`daydag`i zi`yanlar
9900	Aqirg`i finansli`q na`tiyjeni yesapqa ali`wshi schetlar
9910	Aqirg`i finansli`q na`tiyje

Joqari`dag`ilardi` analiz qilip, soni` ko`riw mu`mkin, qamsı`zlandı`rı`w sho`lkemleri ushi`n arnalg`an buxgalteriya schetlari`nda uli`wma xojali`q schetlar menen uqsas ha`m ayirmashili`q ta`repleri bar. Barli`q uqsas schetlarda operaciyalar a`dettegidey alip bariliwin yesapqa alip, qamsı`zlandı`rı`w sho`lkemleri ushi`n arnalg`an schetlarg`a toqtap o`temiz. Usi` magistrli`q di`ssertaciya jumisina tiykarlani`p, qamsı`zlandı`rı`w xi`zmetine tiyisli bolg`an schetlar menen baylani`sli` operaciyalardi` a`melge asi`ri`w ta`rtibin ko`rip shi`g`i`w maqsetke muwapiq dep yesaplanadi`. Joqari`dag`ilardan ko`rinip turg`anınday, qamsı`zlandı`rı`w sho`lkemleri ushi`n arnalg`an schetlar rejesinde tikkeley wo`nim ha`m tovar wo`ndi`riw menen baylani`sli` schetlar shi`g`arilip, olardi`n` ornina qamsı`zlandı`rı`w xi`zmetine tiyisli schetlar sha`rtli tu`rde kiritilgen.

Qamsı`zlandı`rı`w xi`zmetine tiyisli schetlardi` ko`rip shig`atug`in bolsaq, olardan biri bul-6330-«Qamsı`zlandı`rı`wshilardan alingan avans qamsı`zlandı`rı`w xoshametleri» yesaplanadi`. Usi` schetda qamsızlandı`riliwshi ta`repiyen qamsı`zlandı`rı`w sha`rtnamasina tiykarlani`p to`lenetug`in qamsı`zlandı`rı`w xoshametlerinin` yesabi ju`ritip bariladi`. Bundan tisqari qamsı`zlandı`rı`w xoshametleri bas polis boyı`nsha sha`rtnama du`zilmesten aldi`n da kelip tu`siwi mu`mkin.

Qamsı`zlandı`rı`w sha`rtnamalari` qamsı`zlandı`rı`w sho`lkemining o`zi yamasa qamsı`zlandı`rı`w agentleri` ha`m qamsı`zlandı`rı`w brokerleri ta`repiyen

du`ziliwi da mu`mkin. Qamsizlandi`riliwshilar, qamsi`zlandi`ri`w agentleri ha`m qamsi`zlandi`ri`w brokerleri` menen baylani`sli` yesap-kitaplar 4040-«Qamsi`zlandi`ri`w agentleri ha`m qamsi`zlandi`ri`w brokerlerinen alinatug`in schetlar» yesap betinde alip bariladi`.

Qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` tiykari`nda qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi ta`repinen to`lengen pul qarji`lari` - 9500 “Finansli`q xi`zmetten ali`ng`an daramatlardi` yesapqa ali`wshi` schetlar”da a`melge asi`ri`ladi`. Usi` schet arqali` mu`ddetinen aldin` tamalang`an sha`rtnamalar boyi`nsha to`lengen qamsi`zlandi`ri`w swmmalari` da yesapqa alip bariladi`.

Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri o`z finansli`q jag`dayi`nin` turaqli`lig`in ta`miyinlew maqsetinde o`z moynindag`i juwapkershilikti basqa qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlari`ne o`tkeriwleri yag`ni`y qayta qamsi`zlandi`ri`wlari`da mu`mkin. Bunda qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi qayta qamsizlandi`rip ati`rg`an qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemine belgili mug`dardag`i to`lemdi` a`melge asiradi`. Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a wo`tkerilgen riskler boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w xoshametleri swmmalari` - 6220-«Qoshametlew (ustemeler) korinisindegi keshiktirilgen da`ramatlar»yesap betinde yesapqa alip bariladi`.

Qayta qamsi`zlandi`ri`wga berilgen riskler boyi`nsha qayta qamsizlandi`riliwshi da qayta qamsi`zlandi`ri`wshi ortasindag`i uli`wma o`z-ara yesap-kitaplar to`mendegiler schetlarda a`melge asirilip bariladi`:

6720 schet “Deponentlengen xi`zmet haqi`” – qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen riskler boyi`nsha qayta qamsizlandi`riliwshida saqlap qalinatug`in qamsi`zlandi`ri`w xoshametleri haqqi`ndag`i belgini wo`zinde ko`rsetedi`. Usi` schetda qayta qamsi`zlandi`ri`w berilip ati`rg`an qamsi`zlandi`ri`w xoshametleri shyen`berinde qamsi`zlandi`ri`w zapaslari`ndag`i qayta qamsi`zlandi`ri`wshinin` u`lesi de ko`rsetiledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda buxgalteriya yesabi`n rawajlandi`ri`w, olarda basqari`w yesabi`n sho`lkemlestiriwdi`n` keleshegi bar usi`llari`nan paydalaniwg`a tuwridi`n tuwri` baylani`sli` boladi`. Xali`q arali`q tajiriybede qamsi`zlandi`ri`w ka`rxanalari`nda basqari`w yesabi`n sho`lkemlestiriwdi`n`

to`mendegi eki usi`li bar:

1. Qospa qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri
2. Jeke qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`

Qospa ha`m jeke qamsi`zlandi`ri`w ka`rxanalari`ndag`i yesap sistemalari`n sho`lkemlestiriwde maqseti, qurami, principi`ri` ha`m waziypalari` ha`mde olardi`n` kompyuterlestiriw da`rejesi ka`rxananin` birden-bir yesap ju`rgiziw siyasatinda belgilep qoyiladi`.

Buxgalteriyali`q yesabi`n sho`lkemlestiriwdi`n` jeke sistemasi`nin` o`zgesheligi sonda, bunda finansli`q ha`m basqari`w yesabi shegaralari` ani`q belgilengen boladi`. Bunda finansli`q yesapta qa`rejetler ekonomikalı`q elementleri boyi`nsha, basqari`w yesabi`nda bolsa kalkulyaciya statyalari` boyi`nsha klassifikaciyalanadi`. Basqari`w yesabi`nda qa`rejetler yesabi`n alip bariw - 9100 «Sati`lg`an wonimlerde`n` (tovar, jumi`s, xi`zmettin`) ozine tu`ser bahasi`n yesapqa ali`wshi` ssetlar», - 9400 «Da`wir qa`rejetlere yesabi» si`yaqli` tranzit schetlardan paydalaniladi`.

Buxgalter avtomatlasti`ri`w jumis wori`nda pul qarji`lardi`n` yesabi`n tiykarg`i` qurallar ha`m materialli`q yemes aktivler yesabi`n debitordi` ha`m kredi`tor menen yesaplardi` u`zliksiz ju`ritiwdi` imkaniyati` bar yesap processinde avtomatlasti`rilg`an usi`lda Barli`q to`lem hu`jjetlerdi` tayarlaw mu`mkin, belgilengen muddetlerde buxgalteriya ha`m finansli`q esabatlardi` qa`liplestiriw ha`m tayarlaw, bas kitabın ha`m balans xu`jjetin (Barli`q qosimshalari` menen) tez jag`dayda tayarlaw ha`m shi`g`ari`w mu`mkin.

Basqari`w waziypalari`na dastu`rli tu`rde buxgalteriya yesabi`n alip bariw ha`m buxgalteriya xi`zmetin a`melge asi`ri`w ha`mde kadrlar ma`selesin sheshiw kiredi`. Kompyuterde islep shi`g`i`w teoriyasina tiyisli olar waziypali`q sistemalari` dep ataladi`. Basqari`w processinde buxgalteriya yesabi u`lken rol oynaydi`, bunda barli`q tiykarg`i` ani`q mag`li`wmatlar ja`mlenedi`.

Buxgalteriya yesabi`nin` mag`li`wmatli sistemalari` tiykari`nda

komplekslerge birlashtirilgan, yesaptin` ayri`qsha uchastkalari` ta`repien wori`nlanatug`in yesap waziypalari`n yesaplaw a`melge asi`ri`ladi`. Waziypalar kompleksi ekonomikalik mazmunin ani`qlaw, tasti`yiqlang`an sintetikalik schetlardi` alip bariw, birlashtiri ha`m jiyima hu`jjetler, yesaplaw algoritmlerin o`z-ara baylanislari` ha`mde yesaptin` ani`q uchastkasinin` metodlik materiallari` ha`m normalik hu`jjetleri menen ta`riyplenedi`.

Buxgalteriya yesabi`nin` mag`li`wmatli sistemalari` dasturli ra`wishte waziypalardi`n` to`mendegi komplekslerin o`z ishine aladi`: tiykarg`i` qurallar yesabi, materiallik bayli`qlar yesabi, miynet ha`m jumis haqi (aylik) yesabi, tayar wo`nimler yesabi, finanslik yesaplaw operaciyalari`nin` yesabi, islep shi`g`ari`w qa`rejetleri yesabi, jiyima yesap ha`m esabatlardi` du`ziw.

Buxgalteriya yesabi boyi`nsha finanslik na`tiyjelerdi` yesapqa ali`wda buxgalteriya yesabi`na tiyisli hujjetler sonday-aq, O`zbekistan Respublikasi` Vazirlar Mahkamasinin` 2008-jil 5-fevral`dag`i 54-sanli` qarari` tiykari`nda tasti`yiqlang`an “(Wo`nim, xi`zmet) lardi` islep shi`g`ari`w ha`m realizaciya qiliw boyi`nsha qa`rejetler sistemasi ha`mde finanslik na`tiyjelerdi` qaliplestiriw tartibi haqqi`nda”g`i Ni`zamg`a ha`m O`zbekistan Respublikasi` A`dillik ministriliginde 2010-jil 18-oktyabrde 1517-san menen ma`mleketlik di`zimnen o`tkerilgen “Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` qa`rejetleri qurami ha`m finanslik na`tiyjelerdi` juzege shi`g`ari`wdi`n` o`zine ta`n ozgesheli`qleri haqqi`nda” Ni`zamg`a tiykarlani`p a`melge asiradi`. Bunda schetlar jobasinin 9-bolimindeg schetlarda yesapqa alinadi`.

9000 - Tiykarg`i` (operacion) xi`zmetten ali`ng`an da`ramatlardi` yesapqa ali`wshi` schetlar

9100 - Sati`lg`an wonimlerde`n` (tovar, jumi`s, xi`zmettin`) wozine tu`ser bahasi`n yesapqa ali`wshi` ssetlar

9200- Tiykarg`i` qurallar, basqa aktivlerde`n` shi`g`i`p ketiwin ha`m Qamsi`zlandi`ri`w zapaslari`nin` o`zgeriw na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar

9300 - Tiykarg`i` xi`zmetti`n` basqada da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi` schetlar

9400 - Da`wir shi`g`i`nlari`n yesapqa ali`wshi` schetlar

9500 - Finansli`q xi`zmet daramatlari`n yesapqa ali`wshi` schetlar

9600 - Finansli`q xi`zmetler boyi`nsha shi`g`i`nlardi` yesapqa ali`wshi` schetlar

9700 - Tosi`nnan bolatug`i`n paydalardi` (zi`yanlardi`) yesapqa ali`wshi` schetlar

9800 - Sali`qlar ha`m ji`yi`mlardi` tolew ushi`n paydani` paydalani`wdi` yesapqa ali`wshi` schetlar

9900 - Aqi`rg`i` finans na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar

yesap betlerindeki mag`iwmatlari u`yrenilip shig`iladi`.

Ka`rxananin juwmaqlaniwshi balansli`q paydasi (zi`yani) esabat dawirinin` aqirinda 9900 «Aqi`rg`i` finans na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar» schetinda ani`qlanadi`. 9010 schetinin kredit` qaldi`qlari` esabat da`wirinin` aqirinda to`mendegi provodkalar menen 9900 schetina o`tkiziledi`. Dt 9010 schet, Kt 9900 «Aqi`rg`i` finans na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar».

Finansli`q yesap sintetikalik` yesapti sho`lkemlestiriw ushi`n mo`lsherlengenligi sebepli, ol wo`nimlerdi` wo`ndi`riw, jumis ha`m xi`zmetlerdi` wori`nlawg`a sariplang`an qa`rejetler swmmasin ani`qlaydi`, biraq olardi`n` payda boliw processin yesapqa almaydi`. Basqari`w yesabi bolsa bunday processlerdi` a`melge asi`ri`w menen shug`illanadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda jeke yesap sistemasi`n sho`lkemlestiriwde finansli`q yesapta da, basqari`w yesabi`nda da ko`rsetiledi`. Bunda finansli`q yesap qa`rejet ha`m daramatlardi`n` yesabi`n alip baradi`. Bul jag`day yesap mag`li`wmatlari`nan si`rtqi` paydalaniwshilar ushi`n sali`q to`lemleri haqqi`ndag`i mag`li`wmatlardi` ali`wg`a ja`rdem beredi`.

Basqari`w yesabi`n ju`rgiziwdi`n` jeke sistemasi 9910-«Aqi`rg`i` finans na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar» schetinda wo`ndi`ris xi`zmetinen aling`an finansli`q na`tiyje marjinal payda ha`m da`ramat ko`rinishinde yesapqa alinadi`.

Finansli`q yesapta 9910 - «Aqi`rg`i` finans na`tiyjesin yesapqa ali`wshi` schetlar» schetinda balansli`q payda qa`liplesip, ol tek tiykarg`i` xi`zmetten aling`an payda yemes, ba`lkim basqa da xi`zmetlerden aling`an payda (daramat) lardi` da qamirap

aladi. Finansliq yesapta tovar-materialliq zapaslar esabat jilinin aqirinda inventarizaciyanan o'tkerilgennen keyin dizimge alinadi. Finansliq natijeni aniqlawda satiwdan alingan sap tusimnen jil aqirindagi tovar-materialliq zapaslar quni qosilip, sariplangan Barliq qarejetler ayiriladi.

Qospa yesap sistemasi nda xojaliq operaciyalari n sawlelendi riwde tranzit schetlardan yemes, balkim birden-bir schetlar sistemasi nan paydalaniladi. Bunda qaldiqqa iye bolgan schetlar bir waqittin wo'zinde finansliq yesapqa da, basqariw yesabi na da tiyisli boladi.

O'zbekistanda qamsizlandiriw kompaniyalari finansliq natijeleri joqari di ko'rsetilgen Nizamga muwapiq keliwi tekseriledi.

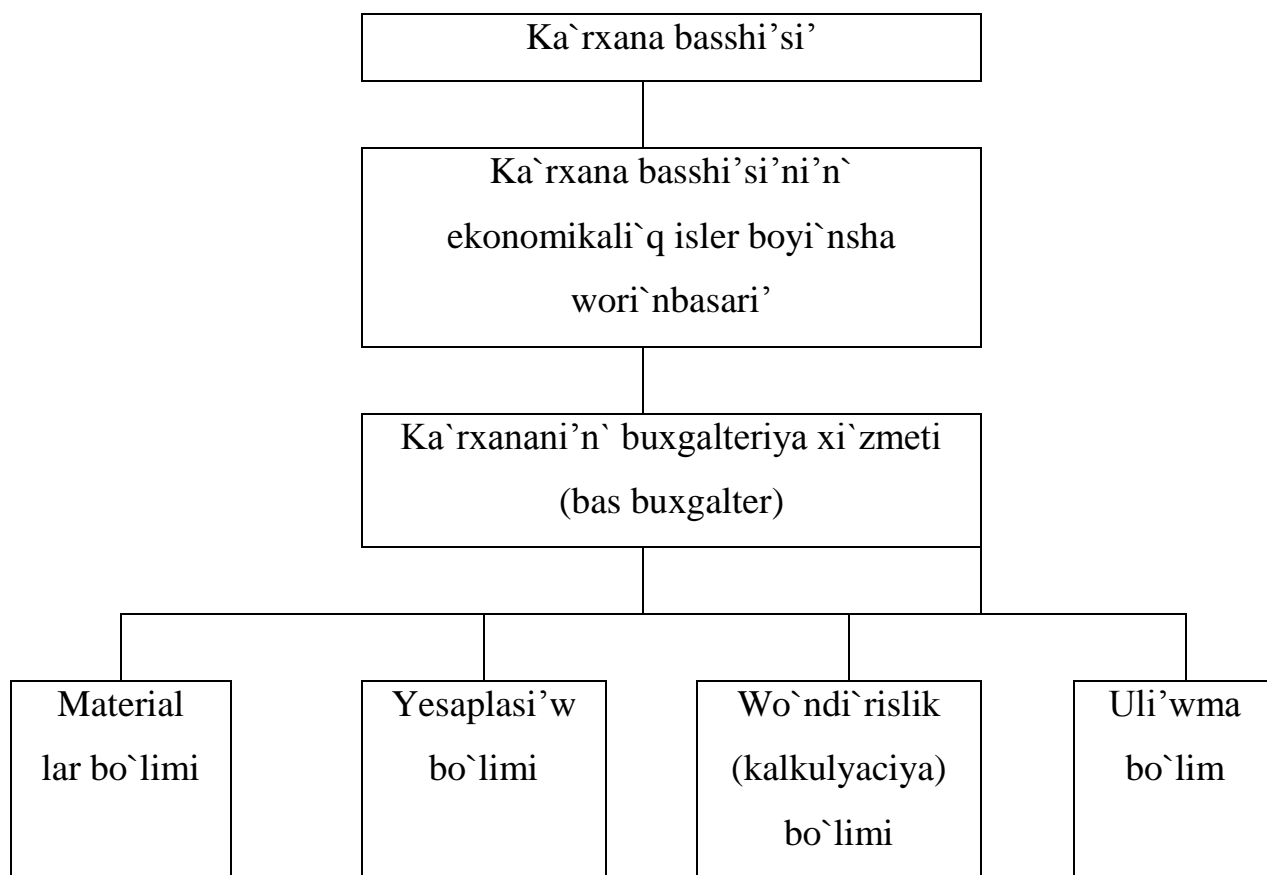
Qamsizlandiriw kompaniyalari nda integraciyalasqan yesap sistemasi aldi na to'mendegi waziypalar qoyiladi:

- buxgalteriya yesabi nin oraylastirilgan sistemasi n du'ziw;
- finansliq, basqariw ha'm wo'ndirislik yesapti jurgiziw ha'mde olardi o'z-ara muwapiqlastiriw;
- operativ basqariw mag'liwmatlari n aliw ushin hu'jjetler aylanisin sho'lkemlestiriw;
- yesap sistemasi n avtomatlastiriw;
- basqariw mag'liwmatlari nin sir saqlaniwin tamiyinlew;
- kaxana ekonomikaliq, wo'ndirislik bo'limleri xizmetlerin byudjetlestiriw ha'm finansliq –ekonomikaliq jag'dayin analizlew;
- materialliq, finansliq ha'm miynet resurslari nan paydalaniw ustinen qadagalaw.

Kaxanada buxgalteriya yesabi xizmetinin oraylastirilgan sistemasi

ko`rsetilgen

1-sxema

Waqicha jumis uqiylilig`in jog`altiw boyi`nsha napaqa yesaplaw. I`slewshilerdi`n` waqtinshali`q jumis uqibin joytqani ushi`n yesaplap to`lenetug`in haqin qaplaw deregi boli`p wo`zine tu`ser baha yamasa da`wir qa`rejetleri yemes, al social qamsi`zlandi`ri`w organlari`nin` qarji`lari` yesaplanadi`.

Napaqa mug`dari`n miynet da`ptershesi yamasa wonin` ornina berilgen hu`jjetge qarap jumis uqibin jog`altqan ku`nine yesaplap tabilip uli`wma swmma miynet stajina tiykarlani`p ani`qlanadi`.

Uli`wma jumis staji 5 ji`lg`a shekem bolg`an bolsa, miynet haqisinin` 60 % ti to`lenedi`, 5-8 ji`lg`a shekem bolsa 80 %, 8 ji`ldan artiq bolsa 100 % to`lenedi`.

To`mendegi jag`daylarda uli`wma miynet stajina qaramastan miynet haqisidan 100 % napaqa to`lenedi`:

- eger qarawinda 16 jasqa shiqpag`an 3 ha`m onnan ko`p perzentleri bolsa;
- islep ati`rg`an baynalminal a`skerlerge, Chernobil AES avariya aqibetlerin joq etiwge qatnasqanlarga miynet mayiplari` ha`m ka`siplik kesel bolg`anlarga;
- ju`kli ha`m bosang`anlarga.

I`sleginine qaray miynet haqi alatug`in shaxslarga napaqa, jumisqa uqipsizlig`i baslang`an aydan alding`i kalendar ayinda islengen jumis haqisidan yesaplap tabiladi`. Aqirg`i aydag`i aylig`ina «Ma`mleket social qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha napaqa tayinlaw ha`m to`lew ta`rtibi haqqi`nda»g`i Ni`zam boyi`nsha yesaplap shig`ilg`an ortasha ayli`q siyli`qlar swmmasi qosiladi`.

Waqtina qarap miynet haqi, alatug`in shaxslarga napaqa yesaplaw ushi`n ayli`q oklad, jumisqa uqipsizli`q baslang`an ku`nge shekem aling`an udayi qosimsha haqlar yesapqa alg`an jag`dayda ku`nlik yamasa saatli`q tarif stavkasi alinadi`. Bug`an «Ma`mleket social qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha napaqa tayinlaw ha`m to`lew ta`rtibi haqqi`nda»g`i Ni`zam boyi`nsha yesaplap shig`ilg`an ortasha ayli`q siyli`qlar swmmasina qosiladi`.

Jumisqa waqicha uqipsizlig`i boyi`nsha napaqa ha`m social qamsi`zlandi`ri`w organlari` qarji`lari` yesabi`nan to`lenetug`in basqa to`lemeler - 6030-«Qamsi`zlandi`ri`wshilarga to`lenetug`in schetlar» schetina sa`wlelendi`riledi`.

Waqicha jumisqa jaramsizlig`i ushi`n napaqa yesaplaw boyi`nsha xojali`q

operatsiyalari`nin` buxgalteriyali`q schetlarda jaziliwi

2-sxema

5010 - «Milliy valyutadag`i pul qarji`lari`»

Dt	Kt
	20 000

6710 - «Miyetke haqi` tolem boyi`nsha personallar menen yesaplası`wlar»

Dt	Kt
(2) 20 000	20 000

6030- «Qamsi`zlandi`ri`wshilarg`a to`lenetug`in schetlar»

Dt	Kt
(1) 20 000	

Xojali`q operatsiyalari`nin` mazmuni:

1. Waqicha jumisqa jaramsizlig`i ushi`n napaqa yesaplang`an.
2. Napaqa swmmasi kassadan berilgen jag`dayda.

2.2 Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda da`ramatlar yesabi

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` buxgalteriya yesabi boyi`nsha finansli`q na`tiyjelerdi` yesapqa ali`wda buxgalteriya yesabi`na tiyisli xujjetler sonday-aq O`zbekistan Respublikasi` ministrler kabinetinin` 2008-ji`l 5-fevraldag`i` 54-sanli` qarari` tiykari`nda tasti`yqlang`an “(Wo`nim, xi`zmet) lerdı` islep shi`g`ari`w ha`m

realizatsiya qiliw boyi`nsha qa`rejetler sistemasi ha`mde finansli`q na`tiyjelerdi` qa`liplestiriw ta`rtibi haqqi`ndag`i Ni`zam`g`a, O`zbekistan Respublikasi` Adliya ministriliginde 2010-ji`l 18-oktyabrde 1517-san menen ma`mleketlik di`zimnen o`tkerilgen “Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` qa`rejetleri qurami ha`m finansli`q na`tiyjelerdi` juzege shi`g`ari`wdi`n` wo`zine ta`n ozgeshelikleri haqqi`nda Ni`zam`g`a ha`mde O`zbekistan Respublikasi` A`dillik ministriliginde 2008-ji`l 22-mayda 11813-san menen ma`mleketlik di`zimnen o`tkerilgen “Qamsi`zlandi`ri`wshilar finans xojali`q xi`zmetinin` buxgalteriya yesabi schetlar rejesin haqqi`nda O`zbekistan Respublikasi` Finans ministriligi buyrig`i»na tiykarlani`p a`melge asiradi` tiykarlani`p a`melge asiradi`.

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` daramatlari`n qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinen daramatlar, qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinen alinatug`in basqa daramatlar, qamsi`zlandi`ri`w xi`zmeti menen baylani`sli` bolmag`an xi`zmetten alinatug`in daramatlar, qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetinen alinatug`in daramatlarg`a bo`liwimiz mumkin. Bunnan tisqari qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` daramatlari`n:

-Qamsi`zlandi`ri`w, birgelikte qamsi`zlandi`ri`w ha`m qayta qamsi`zlandi`ri`w shartnamalari` boyi`nsha kelip tusetug`in qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`;

-Qamsi`zlandi`ri`w zaxirasinin` qaytim swmmasi (qamsi`zlandi`ri`w zapasi`nin` keyingi ji`lg`a o`tetug`in bo`legi);

-qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen shartnamalar boyi`nsha aling`an kamission siyli`qlar, tant`emalar ha`m basqalar;

-Qamsi`zlandi`ri`w agenti, qamsi`zlandi`ri`w brokeri, syurveyer ha`m avariya komissari xi`zmetlerin ko`rsetkeni ushi`n kamission siyli`qlar;

-qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen qamsi`zlandi`ri`w shartnamalari` boyi`nsha qayta qamsi`zlandi`ri`wshilar ta`repinen zi`yannin` qaplang`an bo`legi.

Qamsi`zlandi`ri`w xizmetinen alinatug`in basqa daramatlarg`a to`mendegilerdi` keltiriw mumkin:

-qamsi`zlandi`ri`w zapaslari`n jaylasti`ri`wdan aling`an daramatlar;

-qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a qabi`l etilgen qamsi`zlandi`ri`w shartnamalari`
-boyi`nsha depo siyli`qlarg`a yesaplang`an procent daramatlari`;
-qamsi`zlandi`ri`w ha`di`ysesinin` boliwinda ayipdar yesaplang`an ta`repeden
zi`yandi` qaplawda talap etiw xuquqinan paydalani`w arqali` aling`an daramatlar.

9000 - Tiykarg`i` (operacion) ha`reketin` da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi
schetlar;

9300 - Tiykarg`i` ha`reketin` basqa da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi
schetlar;

9500 - Finansli`q ha`reket da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi schetlar;

9000 - Tiykarg`i` (operacion) ha`reketin` da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi
schetlar:

Xi`zmetlerdi` sati`wdan aling`an da`ramatlar to`mendegi schetlarda a`melge
asi`ri`ladi`:

9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden da`ramatlar»;

9040 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler
boyi`nsha to`lyen`en Qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`»;

9060 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar»;

9070 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler
boyi`nsha zi`yanlar u`lesinin` qaplaniwi boyi`nsha da`ramatlar»;

9080 «Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlewler,
tant`emalar ha`m jiyimlar boyi`nsha da`ramatlar»;

9090 «Syurveyer ha`m adjaster xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar».

9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin`
kredi`tinde qamsi`zlandi`ri`wshinin` tiykarg`i` ha`reketinen da`ramatlar alinatug`in
schetlar ha`m pul qarji`lari`n yesapqa ali`wshi schetlar menen baylanisqan
jag`dayda ko`rsetiledi`, biraq, aldi`ng`i esabat da`wirlerinde aling`an, biraq
ag`imdag`i esabat da`wirine tiyisli bolg`an da`ramat swmmalari`, 6230 «Basqa
keshiktirilgen da`ramatlar» scheti menen baylanisqan jag`dayda ko`rsetiledi`.

Xi`zmetlerdi` sati`wda 9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden
da`ramatlar» schetinda sati`wdan tu`sken taza tu`sim swmmasi ko`rsetiledi`.

Sunday-aq 9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinda to`mendegiler ko`rsetiledi`:

-qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`;

-qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a qabi`l qiling`an riskler boyi`nsha aling`an qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`;

-qamsi`zlandi`ri`w zapaslari` o`zgeriwi na`tiyjesin yesapqa ali`wshi schetlardi`n` debet ta`repindegi qaldi`g`i;

ha`m qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiw boyi`nsha basqa da`ramatlar.

Sunday-aq, usi` schettin` qaldi`g`i to`mendegi swmmalarg`a kemeytiriledi`:

-qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha to`lyen`en qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`;

-qamsi`zlandi`ri`w zapaslari` o`zgeriwi na`tiyjesin yesapqa ali`wshi schetlardi`n` kredi`t ta`repindegi qaldi`g`i.

Esabat da`wirinin` aqirinda 9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden da`ramatlar» scheti 9910 «Aqirg`i finansli`q na`tiyje» scheti menen jabiladi`.

9040 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha to`lyen`en qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`» schetinda qayta qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha qayta qamsi`zlandi`ri`wshig`a berilip atirg`an qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari` ko`rsetiledi`. Usi` schet 9030 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden da`ramatlar» schetina kontr-passiv schet yesaplanadi` ha`m wonin` debet ta`repi oboroti qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlari`n ko`rsetiwden aling`an da`ramatlardi` kemeytiredi`. Usi` schetda debet boyi`nsha 6060 «Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen riskler boyi`nsha to`lenetug`in schetlar» schetinin` kredi`ti menen baylanisqan jag`dayda, qayta qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamasi boyi`nsha qayta qamsi`zlandi`ri`wshig`a beriletug`in yesaplang`an qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari` ko`rsetiledi`. Esabat da`wirinin` aqirinda to`lengen qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`nin` swmmalari` 9040 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha to`lyen`en qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`» schettin` kredi`ti boyi`nsha 9030

«Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetleri`n ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin` debetine o`tkeriledi`.

9060 «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinda qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetleri`n ko`rsetiwden aling`an da`ramatlar ko`rsetiledi`. Basqa shaxslardi`n` qarizdarlig`i ju`zege kelgende 4010 «Qariydarlar ha`m buyirtpashilardan alinatug`in schetlar» schetinin` debeti boyi`nsha 9060 «Qamsi`zlandi`ri`w agenti xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin` kredi`ti menen baylanisqan jag`dayda jaziw a`melge asi`ri`ladi`. Esabat da`wirinin` aqirinda 9060 «Qamsi`zlandi`ri`w agenti xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin` kredi`t ta`repindegi qaldi`g`i 9910 «Aqirg`i finansli`q na`tiyje» schetinin` kredi`tine o`tkeriledi`.

9070 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha zi`yanlar u`lesinin` qaplaniwi boyi`nsha da`ramatlar» schetinda qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen riskler boyi`nsha zi`yanlar u`lesinin` qaplaniwi boyi`nsha da`ramatlar ko`rsetiledi`. Qayta qamsi`zlandi`ri`wshidan alinatug`in yesaplang`an qamsi`zlandi`ri`w qaplamasi swmmasina 4060 «Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen riskler boyi`nsha alinatug`in schetlar» schetinin` debeti boyi`nsha 9070 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha zi`yanlar u`lesinin` qaplaniwi boyi`nsha da`ramatlar» schetinin` kredi`ti menen baylanisqan jag`dayda, jaziw a`melge asi`ri`ladi`. Esabat da`wirinin` aqirinda 9070 «Qayta qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha zi`yanlar u`lesinin` qaplaniwi boyi`nsha da`ramatlar» schettin` kredi`t ta`repindegi qaldi`g`i debeti boyi`nsha 9910 «Aqirg`i finansli`q na`tiyje» schetinin` kredi`tine o`tkeriledi`.

9080 «Qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlewlەر, tant`emalar ha`m jiyimlar boyi`nsha da`ramatlar» schetinda qayta qamsi`zlandi`ri`wg`a berilgen sha`rtnamalar boyi`nsha aling`an komission xoshametlewlەر, tant`emalar ha`m jiyimlar ko`rsetiledi`. Yesaplang`an komission xoshametlewlەر swmmasina 4051 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlewlەر, tant`emalar ha`m jiyimlar boyi`nsha alinatug`in schetlar»

schetinin` debeti boyi`nsha 9080 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlewer, tant`emalar ha`m jiyimlar boyi`nsha da`ramatlar» schetinin` kredi`ti menen baylanisqan jag`dayda, jaziw a`melge asi`ri`ladi`. Esabat da`wirinde aqirinda 9080 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a tiyisli komission xoshametlewer, tant`emalar ha`m jiyimlar boyi`nsha da`ramatlar» schetinin` kredi`t ta`repindegi qaldi`g`i debeti boyi`nsha 9910 «Aqirg`i finansli`q na`tiyje» schetinin` kredi`tine o`tkeriledi`.

9090 «Syurweyer ha`m adjaster xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinda syurweyerlik ha`m adjasterlik xi`zmetlerin ko`rsetiwden aling`an da`ramatlar ko`rsetiledi`.

Basqa shaxslardi`n` qarizdarlig`i tu`rlyen`ende 4010 «Qariydarlar ha`m buyirtpashilardan alinatug`in schetlar» schetinin` debeti boyi`nsha 9090 «Syurweyer ha`m adjaster xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin` kredi`ti menen baylanisqan jag`dayda, jaziw a`melge asi`ri`ladi`.

Esabat da`wirinde aqirinda 9090 «Syurweyer ha`m adjaster xi`zmetlerin ko`rsetiwden da`ramatlar» schetinin` kredi`t ta`repindegi qaldi`g`i debeti boyi`nsha 9910 «Aqirg`i finansli`q na`tiyje» schetinin` kredi`tine o`tkeriledi`.

9000-Tiykarg`i` (operacion) ha`reketdan da`ramatlarni yesapqa ali`wshi schetlar boyi`nsha analitik yesap ha`r bir satilg`an tovar, ko`rsetiletug`in Qamsi`zlandi`ri`w ha`m basqa xi`zmet tu`rleri boyi`nsha o`z-aldi`na ju`rgiziledi`. Bunnan tisqari, analitik yesapti geografikali`q segmentler ha`m Qamsi`zlandi`ri`wshi ta`repinen basqari`w ushi`n kerekli bolg`an basqa segmentler boyi`nsha ju`ritiw mu`mkin.

Xojali`q operaciyalari`nin` mazmuni	Schetlardi`n` baylanisi	
	Debet	Kredi`t
Qamsi`zlandi`ri`wshi qa`nigesine xi`zmetler (sol yesaptan, arnawli kiyimler) satildi`	4790	9030
Di`videndler xi`zmetler menen to`lendi`	6610	9030

Agentlik operaciyalari` boyi`nsha komission siyli`qlar swmmasi	4010	9030
Qayta Qamsi`zlandi`ri`w ha`m retrocessiyag`a berilgen riskler boyi`nsha to`lenetug`in Qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`nin` yesaplaniwi	9040	6060
Qayta Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha to`lyen`en Qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari`nin` yesaptan shigariliwi	9030	9040
Tiykarg`i` (operacion) ha`rekettin` da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi schetlardi``n` jabiliwi	9030	9910
Qayta Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha aling`an komission xoshametlewlardi` yesapqa ali`wshi schetlardi``n` jabiliwi	9080	9030
Qayta Qamsi`zlandi`ri`wshidan alinatug`in Qamsi`zlandi`ri`w qaplamasinin` yesaplaniwi	4060	9070
Qayta Qamsi`zlandi`ri`wshidan aling`an qaplamaladi``n` aqirg`i finansli`q na`tiyjege o`tkerniliwi	9070	9910
Qayta Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha komission xoshametlewl, tant`emalar ha`m jiyimlardi``n` yesaplaniwi	4051	9080
Qayta Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha komission xoshametlewl, tant`emalar ha`m jiyimlardi` yesapqa ali`wshi schetlardi``n` jabiliwi	9080	9030

9300 Tiykarg`i` ha`rekettin` basqa da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi schetlar. Tiykarg`i` ha`rekettin` basqa da`ramatlari` haqqi`ndag`i xabarlardi` uli`wmalasti`ri`w to`mendegi schetlarda a`melge asi`ri`ladi`:

Xojali`q sha`rtnamalari`nin` shartlerin buzg`anli`qlari` ushi`n qarizdarlardan o`ndi`rilgen ja`riymalar, penya, u`stemeler ha`m basqa ja`riyma tu`rleri, sonday-aq jetkerilgen zi`yanlardi` qaplaw boyi`nsha da`ramatlar 9330 «O`ndi`rilgen ja`riyma, penya ha`m u`stemeler» schetinin` kredi`tinde pul qarji`lari`n yesapqa ali`wshi schetlar yamasa alinatug`in schetlar menen baylanisqan jag`dayda ko`rsetiledi`.

Esabat dawirinde aniqlang'an o'tken ji'llar paydalari 9340 «O'tken ji'llar paydalari» schetinin kreditinde pul qarji'lari'n yesapqa aliwshi schetlar yamasa tiyisli alinatug'in schetlardin debeti menen baylanisqan jag'dayda ko'rsetiledi. Mulkti qisqa mu'ddetli ijarag'a beriwden daramatlar 9350 «Qisqa mu'ddetli ijaradan daramatlar» schetinin kreditinde 4820 «Qisqa mu'ddetli ijara boyi'nsha alinatug'in to'lemlar» scheti menen baylanisqan jag'dayda ko'rsetiledi.

9500 Finansliq ha'reket daramatlari'n yesapqa aliwshi schetlar.

Finansliq ha'reket daramatlari haqqindagi xabarlardi uli'wmalastiriw to'mendegi schetlarda amelge asiri'ladi:

- 9510 «Royalti ko'rinishidagi daramatlar»;
- 9520 «Dividendlar ko'rinishidagi daramatlar»;
- 9530 «Procentler ko'rinishidagi daramatlar»;
- 9590 «Finansliq ha'reketin basqa daramatlari».

Royalti ko'rinishide aling'an daramatlar 9510 «Royalti ko'rinishidagi daramatlar» schetinin kreditinde 4850 «Alinatug'in royalti» yamasa pul qarji'lari'n yesapqa aliwshi schetlar menen baylanisqan jag'dayda ko'rsetiledi.

Uzaq mu'ddetli ham ag'imdag'i investiciyalar boyi'nsha procentler ko'rinishidagi daramatlar 9530 «Procentler ko'rinishidagi daramatlar» schetinin kreditinde 4830 «Alinatug'in foizlar» scheti menen baylanisqan jag'dayda ko'rsetiledi.

9590 «Finansliq ha'reketin basqa daramatlari» schetinda finansliq ha'reketnin basqa daramatlari ko'rsetiledi.

Finansliq ha'reket daramatlari'n yesapqa aliwshi schetlar baylanisi

Xojaliq operaciyalari'nin mazmuni	Schetlardin baylanisi	
	Debet	Kredit
Royalti boyi'nsha alinatug'in swmmalar	4850	9510
Basqa karxanalarda ulesli qatnasiqtan aling'an daramatlar, Qamsizlandiriwshig'a tiyisli bolgan	4840	9520

akciya ha`m basqa qimmat bahali qag`azlar boyi`nsha di`videndlar		
Qariz minnetlemeleri boyi`nsha procentler	4830	9530
Esabat da`wiri aqirinda finansli`q ha`reket da`ramatlari`n yesapqa ali`wshi schetlardi``n` jabiliwi	9510-9590	9910

2.3 Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nda qa`rejetler yesabi

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` qarejetleri smetasinin` yesabi`n a`melge asi`ri`wda

1. Aldi`n ali`w sharalari` zapasina baratug`in ajratpalar;
2. Qayta Qamsi`zlandi`ri`wga qabi`l etilgen Qamsi`zlandi`ri`w shartnamalari` boyi`nsha to`lengen Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`:
3. Qayta Qamsi`zlandi`ri`w operaciyalari` boyi`nsha to`lengen komission siyli`qlar:
 4. I`s jurgiziw qa`rejetleri:
 - Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` xi`zmetkerlerine to`lenetug`in is haqi;
 - Qamsi`zlandi`ri`w agenti ha`m brokeri xizmatlari`nin` ko`rsetgeni ushi`n to`lengen komission haqlar;
 - Qamsi`zlandi`ri`w agentlerinin` qamsizlandi`riliwshilar jaylasqan wori`nlarg`a bariw xa`m qayti`w qa`rejetleri;
 - Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` basqari`w apparati` xi`zmetkerlerdi` saqlaw, kompaniyanin` bo`limi, filiallari`n saqlaw olardi``n` materialli`q texnik bazasin ta`miynlew qa`rejetleri;
 - Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetin a`melge asi`ri`w menen baylani`sli` xi`zmetlerdi` ko`rsetken basqa kompaniyalarg`a to`lenetug`in xaqlar;
 - Qamsi`zlandi`ri`w polisleri blankalari`, kvitanciyalari`, arza, mulkti ko`rikten o`tkeriw, Qamsi`zlandi`ri`w hodi`sesinin` juz bergenligi haqqi`nda blanklari`n tayarlaw qa`rejetleri ha`m basqalar;

-Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` xi`zmeti menen baylani`sli` sapar qa`rejetlerinin` ba`rshesi;

-basqa Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` wakilerin qabi`l etiw ha`m xi`zmet ko`rsetiw menen baylani`sli` qa`rejetler;

-kadrlardi` tayarlaw ha`m qayta tayarlaw menen baylani`sli` qa`rejetler;

-reklama qa`rejetleri;

-axborot ha`m konsultativ xi`zmetlerdi` to`lew;

-ji`lli`q balans ha`m finansli`q n`a`tiyjeler haqqi`ndag`i esabatlardi` baspaxanada basi`p shi`g`ari`w qa`rejetleri;

-tiykarg`i` qurallardi``n` qayta tikleniwi ushi`n qilinatug`in ammortizaciya ajratpalari`;

-materialli`q yemes aktivlerdi``n` ammortizaciyasi;

-ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha ketetug`in qa`rejetler;

-o`z mal-mu`lkin ixtiyariy Qamsi`zlandi`ri`w menen baylani`sli` qa`rejetler;

-banklerden aling`an kredi`tler boyi`nsha procentlerdi` to`lew qa`rejetleri;

-sali`qlar, jiyimlar ha`m basqa majburiy tartipdegi jiyimlar ha`m to`lewlere;

byudjetden tisqari fondlarg`a ma`jburiy ajratpalar.

Biraq daramatti ani`qlawda ha`m da`ramat payda salig`in yesaplawda «Wo`nim (jumis, xi`zmet) lardi` islep shi`g`ari`w ha`m realizaciya etiw boyi`nsha qa`rejetler ha`m finansli`q qarejetlerdi` qa`liplestiriw tartibi haqqi`nda»g`i Ni`zamda ko`zde tutilg`an ta`repleri yesapqa alinadi`.

5. Qamsi`zlandi`ri`wshinin` Qamsi`zlandi`ri`w ha`m finansli`q Xojali`q xi`zmeti menen baylani`sli` basqa qa`rejetlerge to`mendegilerdi` kiritiw mumkin:

-Qamsi`zlandi`ri`w zaxiralari`n investiciya qiliwdan aling`an zi`yanlar; qayta Qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari` boyi`nsha kompaniya ta`repi menen yesaplang`an procentler;

-sud menen baylani`sli` qarejetler;

-o`ndi`rip ali`w mu`mkin bolmag`an debitorli`q qarzlardi` yesaptan shi`g`ari`w;

erteden sa`wlelengen qarizlardan waz keshiw;

-materialliq bayliqlardi satiw ham jog'altiw dan aling'an ziyalar;
tabiiy apatlar ham basqa hadyiseler aqibetinde jetken ziyalar.

Qarejetler sistemasi boyinsha audit tekseriwin amelge asiridawda Qamsizlandiriw kompaniyalari nda qarejetlerdi yesapqa aliw buxgalteriya esabatlari nda sawlelengen mag'liwmatlardi n durislilig'i uyreniledi.

Qamsizlandiriw kompaniyasi nin daramat ham qarejetli audit tekseriwinen o'tkerilgennen keyin uli'wmaliq finansliq natiyjesin aniqlawdi audit amelge asiradi.

O'zbekistanda Qamsizlandiriw kompaniyalari finansliq natiyjelardi 2005-jil 18-oktyabrde O'zbekistan Respublikasi Adilik ministrliginde mamleket diziminen o'tkerilgen "Qamsizlandiriw kompaniyalari tarepinen qarejetler sistemasi ham finansliq natiyjelardi qalplestiriwinin wozine ta'n ozgeshelikleri haqqi nda" gi Nizamina muwapiq keliwi tekseriledi.

Usi Nizamga muwapiq Qamsizlandiriw kompaniyalari buxgalteriya yesabi boyinsha finansliq natiyjelardi aniqlawda barshe buxgalteriya yesabi na tiyisli huquqiy xujjetler, sonday-aq, O'zbekistan Respublikasi Nizamlari na amel etedi, swonin menen birgelikte "Qamsizlandiriw kompaniyalari tarepinen qarejetler qurami ham finansliq natiyjelardi qalplestiriwinin wozine ta'n ozgeshelikleri haqqi nda" gi Nizaminin wozine ta'n tareplerin yesapqa aladi.

Qamsizlandiriwshinin tiykargi hareketi boyinsha qarejetler haqqi ndagi mag'liwmatlardi toplaw 2010 «Qamsizlandiriw jumisin jurgiziw qarejetleri» schetinda amelge asiriladi. 2010 «Qamsizlandiriw jumisin jurgiziw qarejetleri» schetinin debeti boyinsha xizmetlerdi ko'rsetiw menen tikkeley baylani'sli' bolgan tuwridan-tuwri qarejetler, sonday-aq jardemshi wondiris qarejetleri, tiykargi xizmetti basqariw ham og'an xizmet ko'rsetiw menen baylani'sli' bolgan qarejetler ko'rsetiledi.

Qamsizlandiriwshilardi n tiykargi hareketi boyinsha qarejetlerge to'mendegiler kiredi:

-Qamsizlandiriw shartnamalari n du'ziw boyinsha hujjetlerdi

ra'smiyestiriv menen ba'nt bolg'an Qamsi'zlandi'ri'wshi qa'nigelerge miynet haqi to'lew boyi'nsha qa'rejetler;

-Qamsi'zlandi'ri'w jumisin sho'lkemlestiriv ha'm texnologiyasina muwapiq, Qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetlari'n ko'rsetiw menen tikkeley baylani'sli' bolg'an Qamsi'zlandi'ri'wshinin` qa'rejetleri;

-Qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetlerin ko'rsetiw processinde xi'zmet ko'rsetiw boyi'nsha Qamsi'zlandi'ri'w sho'lkeimin materiallar, inventar, Xojali`q buyimlari` ha'm basqa qurallar menen ta'miynlew menen baylani'sli' qa'rejetler;

-Qamsi'zlandi'ri'w tovonlari`ni to'lew menen baylani'sli' qa'rejetler;

Xi'zmetler ko'rsetiw menen tikkeley baylani'sli' bolg'an tuwridan-tuwri` qa'rejetler 2010 «Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetleri» schetina, materiallar, qa'nigelerge miynet haqin to'lew boyi'nsha yesap-kitaplardi` yesapqa ali'wshi ha'm basqa schetlardi`n` kredi'ti boyi'nsha o'tkeriledi`.

Tiykarg'i` xi'zmetni basqari'w ha'm sho'lkemlestiriv menen baylani'sli' qa'rejetler 2010 «Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetleri» schetina 2510 «Uli'wma wo'ndi'ris qa'rejetleri» schetinan o'tkeriledi`. 2010 «Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetleri» schetinin` kredi'ti boyi'nsha ko'rsetilgen xi'zmetlardi`n` haqiyqiy wo'zine tu'ser bahasi ko'rsetiledi`. Usi' swmmalar 2010 «Qamsi'zlandi'ri'w jumisin ju'rgiziw qa'rejetleri» schetinan 9130 «Ko'rsetilgen xi'zmetlerdi`n` wo'zine tu'ser bahasi» schetinin` debetine o'tkeriledi`.

Tuwridan-tuwri` Qamsi'zlandi'ri'w ha'm qayta Qamsi'zlandi'ri'w sha`rtnamasi boyi'nsha yesaplang`an Qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari` haqqi`ndag`i xabarlarda toplaw to'mendegi schetlarda a`melge asi'ri'ladi`:

-2210 «Esabat da`wirinde tuwridan-tuwri` Qamsi'zlandi'ri'w boyi'nsha payda bolg'an Qamsi'zlandi'ri'w waqi'yalari` boyi'nsha Qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari`»;

-2220 «Mu`ddetinen aldi'n tu`getilgen sha`rtnamalar boyi'nsha Qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari`»;

-2230 «Qayta Qamsi'zlandi'ri'wg`a qabi'l etilgen risk boyi'nsha Qamsi'zlandi'ri'w qaplamalari`»

a) 2210 «Esabat da`wirinde tuwridan-tuwri` Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha payda bolg`an Qamsi`zlandi`ri`w waqi`yalari` boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`» schetinda esabat da`wirinde payda bolg`an waqi`yalar boyi`nsha tuwridan-tuwri` Qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha yesaplang`an Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari` yesapqa alinadi`.

b) 2220 «Mu`ddetinen aldi`n tu`getilgen sha`rtnamalar boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`» schetinda mu`ddetinen aldi`n tu`getilgen tuwridan-tuwri` Qamsi`zlandi`ri`w sha`rtnamalari` boyi`nsha yesaplang`an Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari` yesapqa alinadi`.

v) 2230 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a qabi`l etilgen risk boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`» schetinda 6050 «Qayta Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha aling`an risk boyi`nsha to`lenetug`in schetlar» schet debeti menen baylanisqan tu`rde qayta qamsizlandi`riliwshig`a to`lengen Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari` swmmalari` ko`rsetiledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w qaplamasin yesaplawda 2210-2220 schetlar 6030 «Qamsi`zlandi`ri`wshig`a to`lenetug`in schetlar» scheti menen baylaniskan tu`rde debetlenedi`²⁰.

Esabat da`wirinin` aqirinda 2210-2230 schetlardi`n` debet ta`repindegi qaldi`g`i 2010 «Qamsi`zlandi`ri`w jumisin ju`rgiziw qa`rejetleri» schetinin` debetine o`tkeriledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w qaplamasin yesapqa ali`wshi schetlardi`n` baylanisi

Xojali`q operaciyalari`	Schetlardi`n` baylanisi	
	Debet	Kredi`t
Tuwridan-tuwri` Qamsi`zlandi`ri`w sha`tnamalari` boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`nin` yesaplaniwi	2210-2220	6030
Qayta Qamsi`zlandi`ri`wg`a qabi`l etilgen riskler boyi`nsha to`lenetug`in zi`yan u`lesinin` yesaplaniwi	2230	6050

²⁰ O`zbekistan Respublikasi Finans ministrliginin` 2009-jil 19-marttag`i 36-sanli (dizim nomeri 1813-1, 23.04.2009-j) buyrug`i

Qa`te to`lengen Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`n qaytarip ali`w haqqi`ndag`i talaptin` bildi`riliwi	4890	2210-2230
Tiyisli Qamsi`zlandi`ri`w kaplamalari`nin` is ju`rgiziw qa`rejetlerine o`tkeriliwi	2010	2210-2230

3-BAP: QAMSI`ZLANDI`RI`W XI`ZMETI`N AKTI`VLESTI`RI`W HA`M WONI`N ANALI`ZI`N JETI`LI`STI`RI`W

3.1 Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` xi`zmetin aktivlestiriw

Bazar ekonomikasi` ja`miyet turmisinda ulli o`zgerislerdi`n` a`melge asiwina ha`m finans sistemasi`nda kyen` ko`lemdegi ekonomikalik reformalardi`n` ju`zege shig`iwina tu`rtki boldi`. Ma`mleket finans sistemasi`nin` a`hmiyetli faktorlari`nan biri yesaplang`an Qamsi`zlandi`ri`w tarawi`nda bir qansha o`zgerisler ju`z berdi`, ekonomikalik reformalar bul taraw basqi`shpa – basqi`sh a`melge asirilip kelinbekte. Respublikami`zda «Qamsi`zlandi`ri`w haqqi`nda»g`i ni`zamnin` qabi`l etilgenligi ma`mleketimizde Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`n ha`m Qamsi`zlandi`ri`w bazari`n rawajlandi`ri`w bag`darlari`n belgilep berdi`.

Ha`zirgi waqi`tta O`zbekistan bazari`nda bir qatar Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` o`z xi`zmetin aktivlestirmekte ha`m de qamsizlaniwshilar menen o`z-ara huqiqiy tiykarg`i` ekige bo`lip sha`rtnama menen jumis alip barmaqta.

Respublikami`z aymag`inda Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`n rawajlandi`ri`w persektivalari`n ta`miyinlewge O`zbekistan Respublikasi` Ministrler Kabinetinin` 2002-ji`l 27-noyabrde 413-sanli` qarari` a`hmiyetli rol oynaydi`. Bul qarar to`mendegishe atalip «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerinin` bazari`n ja`nede rawajlandi`ri`w haqqi`nda», «Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmeti haqqi`nda»g`i O`zbekistan Respublikasi` ni`zamina ha`m O`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` «Qamsi`zlandi`ri`w bazari`n ja`nede yerkinlestiriw ha`m rawajlandi`ri`w ilajlari` haqqi`nda» 2010-ji`l 10-aprel PF 611-sanli` pa`rmani`na muwapiq ha`mde Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`n rawajlandi`ri`wdi` qiziqtiriw, Qamsi`zlandi`ri`wshilardi`n` materialliq texnikaliq bazasin ha`m finansliq turaqliq`in bekkemlew olardi`n` regionalliq wa`killik xanalarin` kyen`eytiw ha`m xaliqtin` Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerine bolg`an isenimin arttiriw

maqsetinde ulken o`zgerisler a`melge asi`ri`ldi`.

Swonin` ishinde, Respublikada jeke isbilermenlikti ha`m de kishi biznesti Qamsi`zlandi`ri`w joli menen qorg`awshi birinshilerden «Madad» Qamsi`zlandi`ri`w agentligi «Kafolat» «I`nvest» «O`zagrosug`urta» agentlik kompaniyalari` regionalli`q filiallari` xa`r bir walayatlarda ha`mde Qaraqalpaqstan Respublikasi`nda xi`zmetlerin ko`rsetpekte.

«O`zagrosug`urta» MAQK-si to`mendegi xi`zmetlerdi` a`melge asiradi`:

-kishi biznes penen shug`illaniwshilardi`n` «Biznes fond»tan jyen`illikli kredi`t ali`w ushi`n usi`ni`s etilgen joybarlari`n analizlew ha`m bahalaw menen shug`illanadi`;

-jeke isbilermenlerdi`n` kredi`tlardi` qaytara almawshili`q jag`daylarda qariz ali`wshi juwapkershiligin Qamsi`zlandi`ri`w, jyen`illikli tu`rde berilgen kredi`tti isbilermenlik ta`wekelshiliginen Qamsi`zlandi`ri`w joli menen qorg`aw;

-kishi biznes ha`m jeke isbilermenlikti rawajlandi`ri`wg`a bag`darlang`an shet el investiciyalari` Qamsi`zlandi`ri`w joli menen qorg`awdi` tamiyinlew, Qamsi`zlandi`ri`w, transport qurallari` iyelerinin` puxarali`q juwapkershiligin u`shinshi ta`reptin` zi`yan ko`riwinen Qamsi`zlandi`ri`w, baxitsiz ha`di`yseden Qamsi`zlandi`ri`w siziqlardi` a`melge asi`ri`w;

-joybarlardi` analizlew ha`m monitwori`ng orayi – Qamsi`zlandi`ri`w ushi`n berilgen joybarlardi` analizlewi ha`m monitwori`ngti wori`nlawi;

-da`stu`riy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri ha`m basqari`w metodi`kasi – Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerin a`melge asiradi`, agentlik xi`zmetin metodologiyali`q ha`m huqiqiy jaqtan ta`miyinleyd. Qamsi`zlandi`ri`wdi`n` keleshekte qollanilatug`in tu`rleri boyi`nsha metodi`kali`q normativ hu`jjetlerdi` islep shig`adi`;

-buxgalteriya yesabi ha`m rejelestiriw basqarmasinin` keleshektegi waziypalari`n go`zlep rejelestiriwdi` ta`miyinleydi`;

Marketing ha`m xabar (informaciya) bo`limi Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmeti joli menen u`yrenedi`, bahali qag`azlar menen is ju`rgizedi`, informaciyalar toplaw, olardi` analizlew ha`m reklaması menen shug`illanadi`.

O`zbekistan Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nin` tiykarg`i` ko`rsetkishleri²¹

1-keste

Yil	Ja`mi qamsizlanishlar	Ja`mi bar kapitali		Ja`mi Qamsi`zlandi`ri`w siyli`qlari` (Mlrd swm)	Ja`mi sug`urta qamsizlan di`riw	Ja`mi Qamsi`zlandi`ri`w Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari` (mlrd swm)
		Mln AQSh \$	Mlrd swmda			
2009	27	-	7,1	8,3	1,79	2,7
2010	28	-	8,2	16,2	2,2	3,3
2011	28	-	8,3	16,2	2,2	2,4
2012	21	-	10,3	27,1	4,6	2,7
2013	22	62,3	9,4	32,9	18,2	4,1
2014	25	64,4	12,9	21,8	18,0	1,9

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi` joybarlardi` ekspertizalaw na`tiyjeligen arttiriw maqsetinde ha`m qariydarlarg`a mu`mkinshiliklar jaratiw maqsetinde jumis alip barmaqta. Swonin` menen birge ko`shpes mu`lk birjasi, fond ha`m tovor – shiyki zat birjalari` «O`zinvestloyha I`njineriing» kompaniyasi` arqali` ko`shpes mu`lk, bahali qag`azlar, tovarlar ha`m turmisli`q xi`zmetler, bahalar boyi`nsha informaciyalar ali`w menen shug`illanadi`.

²¹ (Mag`liwmatlar O`zbekistan Respublikasi ma`mleketlik statistika komitetinin` arnawli saytinan alindi; www.uzstat.gov.uz)

Kompaniya respublika jergilikli sanaatta zamanago`y shet el u`skeneleri, a`sbap – u`skenelerdi` toqiwshili`q tarawlarina` Germaniya firmalari` menen birgelikte za`ru`r u`skenelerdi` jetkerip beriwde aktiv qatnashaqta.

Qariz ali`wshilardi`n` kredi`tti qaytara almawshili`q juwapkershiligin Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha – 18,5% ti;

Mu`lk Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha – 13,5% ti;

Baxitsiz ha`di`yseden Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha – 68%ti quradi`.

Eger ko`rsetkishler boyi`nsha alip qaraytug`in bolsaq, awi`l Xojali`q wo`nimlerin qayta islew boyi`nsha – 20,2%, fermer xojalig`in rawajlandi`ri`w – 24,1 %, quri`li`s ha`m quri`li`s industriyasinin` rawajlani`wi`na – 18,1%, jergilikli sanaat – 22,2%, turizm – 0,1%, xi`zmet ko`rsetiw 3% ti quradi`.

O`zbekistandag`i Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` alip barip ati`rg`an xi`zmet jaqin keleshekte ma`mleketimizdi` du`nyanin` Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda ayri`qsha wori`n iyelewge alip keledi`.

Bul kompaniyanin` du`ziliwine Prezidentimiz I`. A. Karimov «Ekonomikali`q reformalardi` teryen`lestiriw, jeke menshikti qorg`aw ha`m isbilermenlikti ja`nede rawajlandi`ri`wg`a tiyisli ilajlar haqqi`nda»g`i pa`rmani` sebep boldi`.

Kompaniyalar respublika ekonomikasi`nin` bazar qatnasi`qlari`na wo`tiw processinde du`nya ju`zlik ko`lemge shig`iwi, ma`mleketimizde o`ndi`rilgen tovarlardi` du`nya bazari`nda realizaciyalawdi` ta`miyinlewde o`z xi`zmetin ko`rsetedi`. I`nvestiialardi` Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha tiykarg`i` ta`wekelshilikler to`mendegiler: konfiskaciyalawdan, eksproinciyadan (mu`lkti tartip ali`w), mu`lkti tan`lawdi` di`skriminaciyadan, aktivlerden ma`jbu`riy azat etiden, eksport-import embargosinan (biykarlaw), licenzi`yanin` biykar etiliwinen, uris ha`m puxaralar qozg`ali`winan, hu`kimet sha`rtnamasinin` biykarlaniwinan, hu`kimet kepilliklerinin` ni`zamsiz joq etiliwinen, sawda sha`rtnamalari`nin` biykarlaniwi si`yaqli`lardan da qamsizlandi`riladi`.

Kompaniya ka`rxanalar ta`repien usi`ni`s etiletug`in Qamsi`zlandi`ri`w qaplamalari`n to`lew to`mendegi jag`daylarda a`melge asi`ri`ladi`: eksport

ta'wekelshiliklerin Qamsi'zlandi'ri'w; ha'm milliylestiriwden; import yamasa eksportqa engiziw; sha'rtnamalardi'n' wori'nlaniwina tosqinli'q etetug'in ha'reketlerden; shet el belgilengen to'lemlerdi' to'lew mu'mkinshiligine iye yemesligi yamasa kriziske ushirawina h.t.b.

Uli'wma qiyin jag'daylardan Qamsi'zlandi'ri'wg'a mu'lkti Barli'q ta'wekelshiliklerden Qamsi'zlandi'ri'w, importlar, tovar rezervleri, ushiwshi apparatlardi' tu'rli waqi'yalardan (ha'di'yselerden) Qamsi'zlandi'ri'w si'yaqli'lar kiredi'. Quri'li's montaj jumislari'n Barli'q qiyin jag'daylardan Qamsi'zlandi'ri'w; avtotransport qurallari'n Qamsi'zlandi'ri'w; puxarali'q juwappershlikti Qamsi'zlandi'ri'w; o'mir ha'm den sawli'qti Qamsi'zlandi'ri'w da Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyasi' ta'repinen a'melge asi'ri'ladi'.

Swonin` menen birge Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyasi`nda qa'nigeli kadrlardi' tayarlawg'a ayri`qsha itibar beriledi'.

Kompaniya xi'zmetinin` tiykarg'i` bag'darlari` awi'l Xojali'q tarawi`nda tovar wo`ndi'riwshilerdi'n` mu'lki ha'm de wo`nimlerdi' Qamsi'zlandi'ri'w joli menen qorg`awdi' ta'miyinlew; kredi'tlerdi' qaplawg'a Qamsi'zlandi'ri'w kepilliklerin beriw, awi'l Xojali'q wo`nimlerin jetistiriw jumislari` ushi'n avans si'pati`nda beriletug'in qarji'lardi'n` qaytariliwina Qamsi'zlandi'ri'w joli menen kepillik beriw, yuridi'kali'q ha'm fizikali'q shaxslarg'a ha'r ta'repleme Qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetlerin ko`rsetiwden ibarat.

O`zbekistan Respublikasi`nin` Qamsi'zlandi'ri'w sistemasi`nda «O`zagrosug`urta» ma'mleketlik akcionerlik Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyasi` ayri`qsha wori'n iyelep kelmekte. Ma'mleketlik akcionerlik Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyasi` to'mendegi waziypalardi' wori'nlaydi':

-qala xalqinin` turmisin, den-sawlig'in ha'm mal-mu'lkin, qala aymag`indag'i ka`rxanalar, birlespeler ha'm sho'lkemlerdi'n` mal - mu'lkin ha'mde respublikami`z qalalari`ndag'i yuridi'kali'q ha'm fizikali'q ta'repler finansli'q ha'mde isbilermenlik ta'wekelshiligin Qamsi'zlandi'ri'w arqali' qorg`aw;

Belgilengen ta'rtipte tiykari`nan ka`rxana. sho'lkem ha'm puxaralarg'a

to'lew mug'dari'n ani'qlaydi ha'm qaplaw swmmalari'n to'leydi.

-qaladag'i Qamsi'zlandi'ri'wshilar ma'plerin toli'q ta'miyinley alatug'in Qamsi'zlandi'ri'wdi'n' jan'a tu'rlerin islep shig'adi ha'm turmisqa engizedi;

-Qamsi'zlandi'ri'w ob'ektlerinin toli'q joq boliwi ha'm zi'yan ko'riwinin' aldi'n ali'w bag'darindag'i ilajlarda qatnasadi;

-birge islesiwdi Qamsi'zlandi'ri'wi ha'm qayta Qamsi'zlandi'ri'w operaciyalari'n valyutada wori'nlaydi;

-Qamsi'zlandi'ri'w boyi'nsha ma'sla'hat xi'zmetlerin ko'rsetedi, Qamsi'zlandi'ri'w xi'zmetin reklama isleydi;

-investiciya ha'm kompaniyali'q xi'zmet ju'rgizedi, bul xi'zmet Qamsi'zlandi'ri'w rezervlerin ekonomikani'n' basli tarawlarina jaylasti'radi ha'm bag'darlaydi;

-Qamsi'zlandi'ri'w to'lemlerinin to'lengen bo'legi boyi'nsha rezerv fondlari, Qamsi'zlandi'ri'w minnetlemeleri boyi'nsha aling'an mu'liklerdi realizaciyalaw arqali' toltiriladi;

-respublika ministrlikleri ha'm sho'lkemleri basqa ma'mleketlerdi'n' Qamsi'zlandi'ri'w sho'lkemleri menen baylanislardi' birge islew xi'zmetin a'melge asiradi;

O'zbekistan Respublikasi' hu'kimeti ta'repinen kompaniyag'a ju'klengen Qamsi'zlandi'ri'wdi'n' ma'jbu'riy tu'rlerin a'melge asiradi ha'mde ni'zamg'a qarsi bolmag'an halda ju'klengen waziypalardi' wori'nlaw ushi'n basqa tu'rdegi xi'zmetlerdi' a'melge asiradi.

O'zbekistan Respublikasi' g'a'rezsizlikke erisiwi na'tiyjesinde Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari, ja'miyetleri ha'm agentleri ha'mde jeke Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari' du'zilip, xi'zmet alip barmaqta. Ekonomikani' rawajlandi'ri'wda finansli'q sisTeman'in' a'hmiyetli buwinlari'nan yesaplang'an Qamsi'zlandi'ri'w tarawin toli'q turmisqa engiziw ha'm Qamsi'zlandi'ri'w kompaniyalari'nin' ta'jiriybelerinen paydalang'an halda olar menen birgelikte jumis alip barilsa, O'zbekistan Respublikasi'nda Qamsi'zlandi'ri'w sistemasida jetiskenliklerge erisiw mu'mkin, sebebi ekonomikasi' rawajlang'an

ma`mleketlerde Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi rawajlang`an boli`p. bul sistema ekonomikani` rawajlandi`ri`wda a`hmiyetli wori`n iyeleydi`.

2013-ji`ldi`n` juwmag`i boyi`nsha jiynalgan Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri ha`m Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` boyi`nsha aldi`ng`i Qamsi`zlandi`ri`wshilardi`n` birinshi onlig`i to`mendegi kestedede keltirilgen. (2-keste)

2-keste

**2013-ji`ldi`n` juwmagi boyi`nsha jiynalg`an Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri
ha`m Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` boyi`nsha aldi`ng`i
Qamsi`zlandi`ri`wshilar**

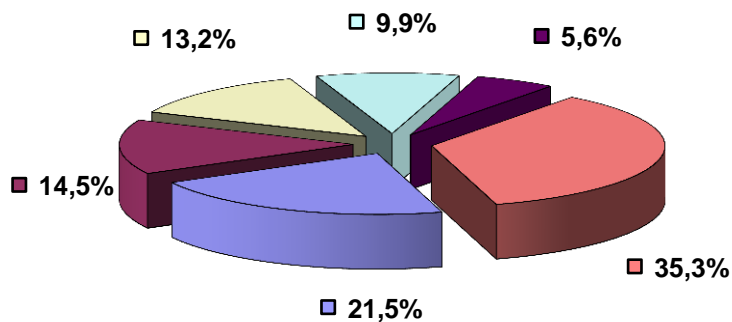
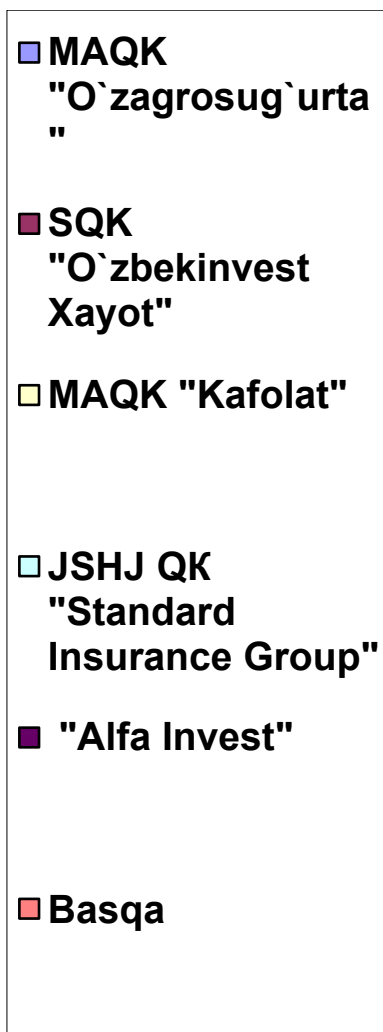
№	Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`	Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`		Qamsi`zlandi`ri`w tolemleri		
		Bazardi`n ulesi (%)	Jiynalgan Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`nin kolemi (mlrd. swm)	Bazardi`n ulesi (%)	Qamsi`zlandi`ri`w tolemlerinin kolemi (mlrd. swm)	Tolemler koefficienti (%)
1	SQK «O`zbekinvest haet»	22,3	16,4	37,8	3,3	20,0
2	MAQK «O`zagrosug`urta»	18,4	13,5	33,9	2,9	21,8
3	JShJ QK «UVT I`nshurans»	13,2	9,7	5,0	0,4	4,5
4	JShJ QK «Standard I`nsurance Group»	12,7	9,4	0,1	0,01	0,1
5	MAQK «Kafolat»	6,6	4,8	5,0	0,4	9,1
6	ATJ QK «Alskom»	2,9	2,1	1,1	0,1	4,4
7	JShJ QK«Transinsurance»	2,8	2,1	0,8	0,1	3,3

8	JShJ QK «Asia inshurans»	2,8	2,0	2,3	0,2	9,9
9	ATJ «Kapital Sug`urta»	2,7	2,0	2,4	0,2	10,4
10	«Alfa I`nvest»	1,9	1,4	1,7	0,1	10,3

O`z qa`lewi menen jeke Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha jiynalg`an Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`nin` 67% ten ko`biregi bes Qamsi`zlandi`ri`wshilardi`n` ulesine tuwra keledi`: MAQK "O`zagrosug`urta", SQK "O`zbekinvest Xayot", MAQK "Kafolat", JShJ "Standard I`nsurance group" ha`m "Alfa I`nvest". (13-diagramma)

13-diagramma

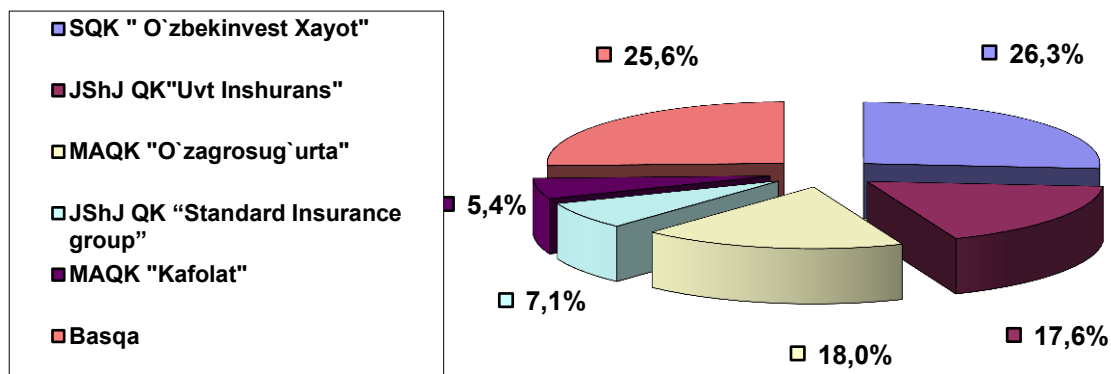
O`z qa`lewi menen jeke Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha jiynalg`an Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`nin` bo`listiriliwi (%).

O`z qa`lewi menen zatlari`n Qamsi`zlandi`ri`w bazari` bunnan da joqari`: Kelip tusken Qamsi`zlandi`ri`w premiyalardag`i SQK " O`zbekinvest Xayot", JShJ QK "UVT I`NSHURANS", MAQK "O`zagrosug`urta", JShJ QK "Standard Insurance group" ha`m MAQK "Kafolat" Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` ulesi 74,4% joqari`. (14-diagramma)

14-diagramma

O`z qa`lewi menen zatlari`n Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`n jiynew boyi`nsha aldi`ng`i Qamsi`zlandi`ri`wshilarg`a bo`listiriliwi (%).

O`zbekistan Respublikasi` milliy Qamsi`zlandi`ri`w bazari``ni`n` qatnasi`wshi`lari` ha`m tiykari yesaplanadi`.

Milliy Qamsi`zlandi`ri`w bazari``ni`n` ha`reket etivi ushi`n qoyilatug`in talaplardan biri Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetine bolg`an talaplardi``n` mug`dari` ha`m sol talaplardi` usi`ni`s penen o`z ara sa`ykes keliwin ta`miyinlew jag`daylari` yesaplanadi`.

O`z gezeginde Qamsi`zlandi`ri`w bazari``ni`n` qatnasi`wshi`lari` to`mendegi waziypalardi` wori`nlawi kerek:

- Qamsi`zlandi`ri`w isinin` rawajlani`wi`na ta`sir etivi;
- Qamsi`zlandi`ri`w isin sho`lkemlestiriw ha`m a`melge asi`ri`wda na`tijeli usi`llardi` qollaniw;
- Qamsi`zlandi`ri`wshilardi``n` ma`plerin qorg`aw maqsetinde joqari`

da`rejedegi kommerciya etikasin qollaniw;

-Qamsi`zlandi`ri`w tiykari`nda Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemleri ortasinda ni`zamlarg`a a`mel qiliwdi` qadag`alawdi` ta`miyinlew;

-Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinin` ma`mleket ha`m wonin` sho`lkemleri ortasindag`i qatnashlardi` kyen`eytiw;

-Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerinde ishki intizamdi` bekkemlew;

-Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemlerindeki tartisli mashqalalardi` sheshiw.

Demek, Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` Qamsi`zlandi`ri`w bazari`ni`n` tiykari boli`p maydang`a shiqqan yeken,. Olar finansli`q jaqtan Qamsi`zlandi`ri`w fondi`nin` ju`zege keliw formasi boli`p, Qamsi`zlandi`ri`w fondi`nda toplang`an resurslar bolsa, uzaq mu`ddetli kredi`tlerdi`n` deregi yesaplanadi`.

Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` ishinde akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` tiykarg`i` wori`n iyeleydi`.

Bizge ma`lim akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w ja`miyetleri xi`zmeti na`tiyjesinde pul qarji`lari` oraylasti`rilip, Qamsi`zlandi`ri`w fondi`n quraydi`. Olar o`z gezeginde akciyalardi` sati`w menen birge satip ali`w processlerinde a`melge asiradi`. Yen` a`hmiyetlisi rawajlang`an ma`mleketlerde tu`rli bag`dardag`i akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` ju`da` ko`plep du`zilgen boli`p, o`zlerinin` xi`zmeti menen o`z ma`mleketlerinin` ekonomikag`a unamli ta`sir etedi` ha`m ta`sir etip kelmekte.

Mi`sali`, AQShda Qamsi`zlandi`ri`w monopoliyasi`ni`n` bolmawinin` tiykarg`i` sebebi, Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda ma`mleketlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` joq yekenligi. Sebebi AQShda Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` ko`pshiligi jeke Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari` yesaplanadi`.

O`zbekistandag`i milliy Qamsi`zlandi`ri`w bazari` jeterli da`rejede qa`liplesip bprmaqta. Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda xi`zmet ko`rsetip ati`rg`an Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` ko`pshiligi ma`mleketlik akcionerlik yesaplanadi`.

Sho`lkemlestirilgen ma`mleketlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`

jergilikli ha`m shet el kompaniyalari`n siyasiy, kommerciyalı`q ha`m ulı`wma qarsili`qlari` isenimli qorg`aw ushi`n hu`kimet ta`repi`nen sho`lkemlestirilgenligi menen xarakterlenedi`.

Prezidentimiz I`. A. Karimov ekonomikamizg`a shet el kapitallari`n (investiciyalari`n) tartiw ma`selesin yen` a`hmiyetli waziypalardan biri si`pati`nda belgilengen. Bul yen` basli waziypalardi` a`melge asi`ri`w ushi`n ashiq esikler siyasin, si`rtqi` ekonomikani`n xi`zmetti ja`nede yerkinlestiriw. Aling`an daramatlardi` yerkin almasti`ri`w mexanizmin jetilistiriw, kepilliklerdi` ku`sheytiw joli`n o`tkeriwimiz za`ru`r.

3.2 Qamsi`zlandi`ri`w bazari``ni`n` professional qatnasi`wshi`lari` xi`zmetin analizlewdi` jetilistiriw

Ha`zirgi waqi`tta Qamsi`zlandi`ri`w bazari``ni`n` professional qatnasi`wshi`lari` qatarina «KAFOLAT» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «O`zbekinvest» eksport-import Qamsi`zlandi`ri`w milliy kompaniyasi`, «AGRO I`NVEST SUG`URTA» ashiq akcionerlik ja`miyeti, «EUROASI`A I`NSURANCE» juwapkershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w qospa ka`rxanasi, «FI`NANS SUG`URTA» ashiq akcionerlik ja`miyeti, «Alfa I`nvest» jabiq akcionerlik ja`miyeti, «ALFA LI`FE» sin`ar Xojali`q tu`rindegi Qamsi`zlandi`ri`w ja`miyeti, «ALSKOM» ashiq akcionerlik ja`miyeti, «ARK SUG`URTA» juwapkershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w qospa ka`rxanasi, «ASKO-VOSTOK» juwapkershiligi sheklengen ja`miyeti, «ASI`A I`NSHURANS» juwapkershiligi sheklengen ja`miyeti, «CHARTI`S O`ZBEKI`STAN» juwapkershiligi sheklengen O`zbekistan-Amerika qospa ka`rxanasi, «GARANT I`NSURANCE GROUP» sin`ar Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «GLOBAL I`NSURANCE GROUP» juwapkershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi, «I`NTER-TESKO» juwapkershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w sho`lkemi, «I`ShONCh» juwapkershiligi sheklengen bankler

arali`q Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «KAFI`L-SUG`URTA» juwappershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «KAPI`TAL-SUG`URTA» ashiq akcionerlik ja`miyeti, «MEGA I`NVEST I`NSURANCE» juwappershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «O`ZBEKI`NVEST HAYOT» Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «SI`LK ROAD I`NSURANCE» ashiq akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «STANDARD I`NSURANCE» juwappershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «SUG`URTA O`Z» juwappershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «TEMI`RYO`L-SUG`URTA» Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «TRANSI`NSURANCE» O`zbekistan-Shveycariya Qamsi`zlandi`ri`w qospa ka`rxanasi, «O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «UNI`BALTI`K I`NSURANCE» jabiqlik akcionerlik shet el ka`rxanasi, «UNI`POLI`S» juwappershiligi sheklengen ja`miyeti, «UVT-I`NSHURANS» juwappershiligi sheklengen ja`miyet tu`rindegi Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`, «ACTUARI`AL ADVI`SERS» juwappershiligi sheklengen aktuar sho`lkemi ha`m «ACTUARI`AL SERVI`CE BUREAU» juwappershiligi sheklengen aktuar sho`lkemleri kiredi`.

Endi` joqari`da ko`rsetilgen Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyalari`nin` 2010-ji`l halatina finansli`q ko`rsetkishlerin korip shig`amiz.

«KAFOLAT» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` ustav qori` 2015-ji`l 1-yanvar halatina 8,2 mlrd swmdi` quraydi`. Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` ha`m to`lemlerinin` ko`rsetkishleri to`mendegishe: (3-keste)

3-keste (mln swmda)

Tu`rleri	2012-ji`l	2013-ji`l	2014-ji`l
Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri	594,3	1029,5	1895,7
Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`	6314,6	10072,8	11805,0

Bul kompaniyanin` Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri 2012-ji`li 594,3 mln swmdi` qurag`an. 2013-ji`lg`a kelip, 1029,5 mln swmg`a, 2014-ji`li 1895,7 mln swmdi` qurag`an. Al Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` 2012-ji`li 6314,6 mln swmdi` qurag`an. 2013-ji`lg`a kelip, 10072,8 mln swmg`a, 2014-ji`li 11805,0 mln swmdi` qurag`an. Bunnan ji`l sayi`n ko`rsetkishinin` o`skenligi ko`rinip turipti.

Kompaniyanin` finans ko`rsetkishleri 2014-ji`lda to`mendegishe bolg`an: (4-keste)

4-keste (mln swmda)

Ko`rsetkishler	2014-ji`l		
	Ji`l basina	Ji`l aqirina	O`zgeris (-,+)
Uzaq mu`ddetli investiciyalar	1780,3	5916,3	+ 4136,0
Qamsi`zlandi`ri`w zapaslari`	6490,6	9066,4	+ 2575,8
Aktivler	16515,4	19960,1	+ 3444,7

«O`zbekinvest» eksport-import Qamsi`zlandi`ri`w milliy kompaniyasi`ni`n` Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` ha`m to`lemlerinin` ko`rsetkishleri to`mendegishe:

5-keste (mln swmda)

Tu`rleri	2012-ji`l	2013-ji`l	2014-ji`l
Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri	3149,9	5151,9	5360,1
Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`	8866,9	20196,9	22603,1

5-kestede kompaniyanin` Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri 2012-ji`li 3149,9 mln

swmdi` qurag`an. 2013-ji`lg`a kelip, 5151,9 mln swmg`a, 2014-ji`li 5360,1 mln swmdi` qurag`an. Al Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` 2012-ji`li 8866,9 mln swmdi` qurag`an. 2013-ji`lg`a kelip, 20196,9 mln swmg`a, 2014-ji`li 22603,1 mln swmdi` qurag`an.

Kompaniyanin` 2014-ji`l juwmag`i menen tiykarg`i` ko`rsetkishleri to`mendegishe: (6-keste)

6-keste

Jeke qarji`si	155,3 mlrd swm
Ustav qori`	60 mln AQSh dollari`
Aktivleri	175,6 mlrd swm
I`nvesticiyasi	151,9 mlrd swm
Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari`	22,6 mlrd swmm
Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri	5,4 mlrd swm

Tiykarg`i` qurallari` 2012-ji`li 1864,7 mln swmg`a tyen` boli`p, 2014-ji`lg`a kelip 18514,3 mln swmg`a jetken. 2014-ji`l juwmag`i menen kompaniyadag`i investiciyalar u`lesi: Akciyalar 62,7% ti, ustav kapitaldag`i ka`rxanalar katnasi u`lesi 2,7% ti, bank depozitleri 34,4% ti ha`m korporativ obligaciyalar u`lesi 0,2% ti quraydi`.

«AGRO I`NVEST SUG`URTA» ashiq akcionerlik ja`miyetinin` finans ko`rsetkishleri to`mendegishe: (7-keste)

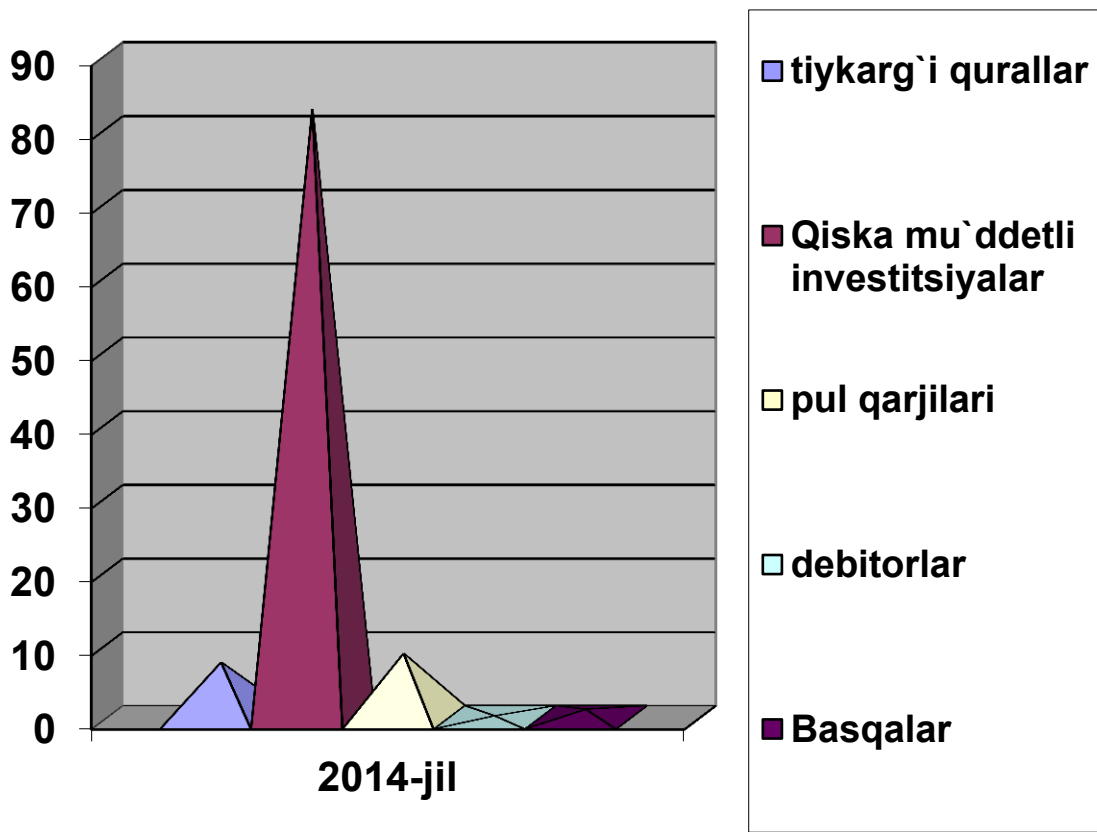
7-keste (mln swmda)

Ji`llar	Tiykarg`i` qurallar	I`nvesticiya	Aktivler
2012	164,2	414,5	1300,2

2013	470,6	4284,3	6598,9
2014	495,6	5468,3	6622,8
O`zgeris (-,+) 2012 ha`m 2014	331,4	5053,8	5322,6

Kompaniyanin` aktivlerinin` qurami to`mendegishe: Qiska mu`ddetli investitsiyalar 82,6% ti, tiykarg`i` qurallar 7,5% ti, pul qarji`lari` 8,7% ti, debitorlar 0,2% ti ha`m basqa u`lesler 1,1% ti quraydi`. (15-diagramma)

15-diagramma

«EUROASI`A I`NSURANCE» juvapkershiligi sheklengen Qamsi`zlandi`ri`w qospa ka`rxanasinin` 2014-ji`l juwmag`i menen tiykarg`i` ko`rsetkishleri to`mendegishe: (8-keste)

8-keste

Ustav qori`	2,8 mlrd swm
Aktivleri	4,2 mlrd swm
I`nvesticiyasi	1,8 mlrd swm
Qamsi`zlandi`ri`w premyalari`	1,7 mlrd swmm
Qamsi`zlandi`ri`w to`lemleri	32,7 mln swm

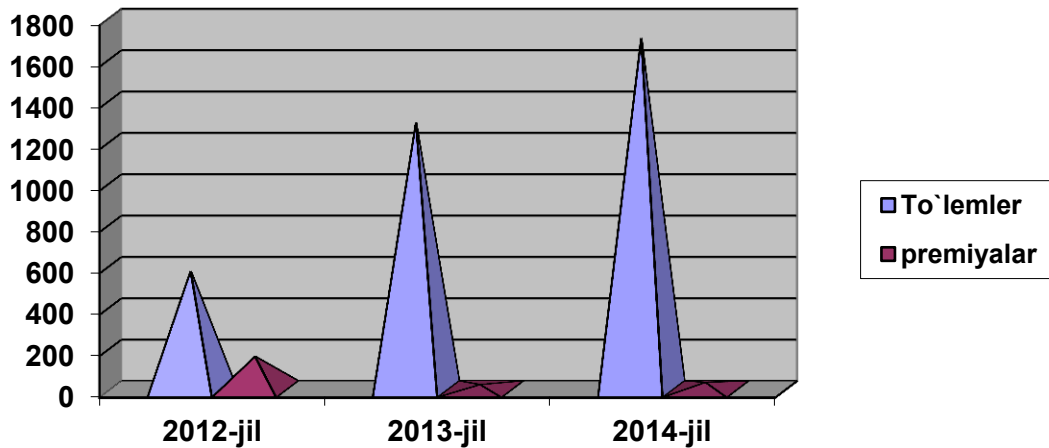
Ashiq akcionerlik ja`miyettin` finans ko`rsetkishleri to`mendegishe:

9-keste (mln swm)

Ji`llar	Ustav kapitali`	Aktivleri
2012	2050	3098,1
2013	2498	3232,5
2014	2800	4200
O`zgeris (-,+) 2012 ha`m 2014	+ 750	+1101,9

Qamsi`zlandi`ri`w premyalari` ha`m to`lemlerinin` di`namikasi:

16-diagramma

To'lemleri - 2012-ji`li 572,3 mln swm, 2013-ji`li 1291,2 mln swmm ha`m 2014-ji`li 1700 mln swm al premiyalari` - 2012-ji`li 158,7 mln swm, 2013-ji`li 21,6 mln swmm ha`m 2014-ji`li 32,7 mln swmdi` qurag`an. (16-diagramma)

«FI`NANS SUG`URTA» ashiq akcionerlik ja`miyetinin` Qamsi`zlandi`ri`w premiyalari` 2012-ji`li 55,2 mln swm, 2013-ji`li 167,9 mln swm ha`m 2014-ji`li 1280,4 mln swmdi` qurag`an.

Finans ko`rsetkishleri, 2012-ji`li investiciyalar – 551,5 mln swmdi`, ustav kapitali` – 1290 mln swmdi`, aktivleri – 1305,2 mln swmdi`, 2013-ji`li investiciyalar – 1960,6 mln swmdi`, ustav kapitali` – 3477 mln swmdi`, aktivleri – 3499,3 mln swmdi`, 2014-ji`li investiciyalar – 2782,6 mln swmdi`, ustav kapitali` – 3640 mln swmdi`, aktivleri – 4524,7 mln swmdi` qurag`an.

«ALFA LI`FE» sin`ar Xojali`q tu`rindegi Qamsi`zlandi`ri`w ja`miyetinin` finans ko`rsetkishleri, 2014-ji`li jeke kapitali` – 2618,0 mln swmdi`, ustav kapitali` – 2138,8 mln swmdi`, aktivleri – 2960,5 mln swmdi` qurag`an.

Ja`miyettin` aktivlerinin` qurami to`mendegishe: Uzaq mu`ddetli aktavleri 23,2%, qisqa mu`ddetli aktivleri 48,3%, pul qarji`lari` 6,9%, debitorlar 21,4% ha`m basqa u`lesler 0,2% ti quraydi`.

3.3. “O`zagrosug`urta” MAQK Qaraqalpaqstan Respublikasi` di`rekciyasi`ni`n` da`ramatlari`n ha`m qa`rejetlerinin` analizi.

“O`zagrosug`urta” ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi`ni`n` Qaraqalpaqstan Respublikasi` di`rekciyasi` 2014-jil 9 ay dawaminda awil Xojali`q ka`rxanalari`, ma`keme-ka`rxana ha`m respublikami`z xalqina Qamsi`zlandi`ri`w xi`zmetlerin ko`rsetiw boyi`nsha bir qansha na`tiyjeli jumislardi` a`melge asirg`an.

Kompaniyanin` respublikada ornin bekkemlewge ayri`qsha itibar qaratilip, na`tiyjede: 2014-jil di`n` 9 ayi dawaminda di`rekciya boyi`nsha 3 mlrd 132,5 mln swm Qamsi`zlandi`ri`w qarji`lari` tu`sirilip, wo`siw 120,5 payi`zdi` (+533,7 mln swm) qurag`an. Usi` du`zilgen qamsizlindi`riw sha`rtnamalari` boyi`nsha juwappershilik 115,7 payi`zg`a ko`terilgen, swonin` menen birge Qamsi`zlandi`ri`w pullari` 174,9 payi`zg`a o`sken. Ta`miyinlengen ja`mi tu`simnin` 1 mlrd 256,2 mln swmi yamasa 40,1 payi`zi ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerine ha`m 1 mlrd 876,3 mln swmi yamasa 59,9 payi`zi ixtiyariy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri u`lesine tuwra kelgen.

Esabat da`wirinde Respublikami`zda iri ka`rxana-mekemeler menen sha`rtnamalar du`ziw na`tiyjesinde jumis beriwshinin` puqarali`q juwappershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha qamsiz tu`simi o`tken jilg`a salistirg`anda 154,9 payi`zg`a, transport qurallari` iyelerinin` puqarali`q juwappershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha 115,4 payi`zg`a, quri`li`s ta`wekelshiligi boyi`nsha 259,1 payi`zg`a, ja`mi 1-“V” (ixtiyariy tu`rler) 134,2 payi`zg`a o`sim ta`miyinlengen. (11-keste)

2014-jil 9 ayg`a belgilengen boljaw 84,5 payi`zg`a, yag`ni`y 3 mlrd 707,5 mln swm ornina 3 mlrd 132,5 mln swm qamsiz tu`simi ta`miyinlenip qaldi`q - 575,0 mln swmdi` qurag`an. Swonin` ishinde jumis beriwshinin` puqarali`q juwappershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha boljaw 119,1 payi`zg`a, transport qurallari` iyelerinin` puqarali`q juwappershiligin ma`jburiy

Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha 86,8 payi`zg`a, 1 “V” topari boyi`nsha 67,4 payi`zg`a, 1 “S” (lizing+ipoteka) 46,9 payi`zg`a, 4-topar (paxta ha`m biyday hasili) artig`i menen wori`nlang`an. (10-keste)

10-keste (min`swm)

Toparlar	2013-ji`l 9 ay				2014-ji`l 9 ay			
	boljaw	tu`sim	%	qaldi`q	boljaw	tu`sim	%	qaldi`q
1-A topar	866500,1	752298,9	86,8	- 114201,2	225500,0	200749,1	89,0	- 24750,9
1-A topar	423000,1	503904,0	119,1	80903,9	20500,0	34539,8	168,5	14039,8
1-V topar	2247999,8	1515566,7	67,4	- 732433,1	521500,0	530491,1	101,7	8991,1
1-S topar (lizing, ipoteka)	110000,0	51545,0	46,9	-58455,0	37000,0	20080,9	54,3	- 16919,1
1-topar ja`mi	3647500,0	2823314,6	77,4	- 824185,4	804500,0	785860,9	97,7	- 18639,1
2 topar ja`mi (imtiyazli kredi`t)	0,0	53160,1		53160,1	0,0	5400,0		5400,0
4 topar ja`mi (paxta, biyday)	60000,0	256039,3	426,7	196039,3	0,0	15500,0		15500,0
Ja`mi	3707500,0	3132514,0	84,5	- 574986,0	804500,0	806760,9	100,3	2260,9

Qamsi`zlandi`ri`w tu`simin analiz qilaturg`in bolsaq, ma`jburiy tu`rleri boyi`nsha ja`mi qamsiz tu`simnin` 40,1 payi`zi (o`tken ji`li -37,6%), 1-V topar boyi`nsha 48,4 % (o`tken ji`li 43,5%), awi`l xojalig`i Qamsi`zlandi`ri`w turleri boyi`nsha 9,9% (o`tken ji`li – 16,2%) tuwri` keledi`.

11-keste (min`swm)

Toparlar	2013-ji`l 9 ay		2014-ji`l 9 ay		O`sim	
	Tu`sim	U`lesi %	Tu`sim	U`lesi %	%	(+,-)
1-A topar	652021,1	25,1	752298,9	24,0	115,4	100277,8
1-A topar	325364,2	12,5	503904,0	16,1	154,9	178539,8
1-V topar(xali`q)	1129434,0	43,5	1515566,7	48,4	134,2	386132,7
1-S topar (lizing, ipoteka)	70232,0	2,7	51545,0	1,6	73,4	-18687,0
1-topar ja`mi	2177051,3	83,8	2823314,6	90,1	129,7	646263,3
2 topar ja`mi (Tuti`ni`w kredi`t,)	384497,0	14,8	53160,1	1,7	13,8	- 331336,9
4 topar ja`mi (paxta, biyday)	37290,9	1,4	256039,3	8,2	686,6	218748,4
Ja`mi	2598839,2		3132514,0		120,5	533674,8

12-keste. Sol ji`ldi`n` 9-ayg`a belgilengen boljawlari`n tek g`ana Qon`irat raywoni` 106,2 payi`zg`a ha`m No`kis raywoni` 101,3 payi`zg`a wori`nlap, al qalg`an Shomanay 51,4 payi`zg`a, Moynaq 54,7 payi`zg`a, Shimbay 65,8 payi`zg`a, Beruniy 63,2 payi`zg`a, Kegeyli 77,9 payi`zg`a, Taxtakopir 78,0 payi`zg`a, To`rtkul 79,9 payi`zg`a, Qanliko`l 84,6 payi`zg`a, A`miwdarya 87,7 payi`zg`a, Qarao`zek 89,4 payi`zg`a, Xo`jeli 91,9 payi`zg`a, No`kis qalasi 92,2 payi`zg`a ha`m Ellikqala 96,6 payi`zg`a wori`nlag`an, yag`ni`y bular boljawlari`n toli`q wori`nlamag`an.

2014-ji`l I`I`I` sherekke belgilengen prognozlardi` 9 rayon Qon`irat (143,9%), Ellikqala (119,1%), Qanliko`l (111,0%), Shomanay (108,0%), A`miwdarya (104,9%), No`kis qalasi (101,9%), To`rtkul (101,1%), Kegeyli (101,0%) ha`m Qarao`zek (100,5%) wori`nlag`an, al qalg`an Moynaq (49,7%), Beruniy (54,3%), Xo`jeli (69,3%), No`kis raywoni` (71,9%), Shimbay (72,5%) ha`m Taxtakopir raywoni` (91,4%) wori`nlag`an bul degeni rejeden shiqpag`an.

O`tken ji`ldi`n` 9 aylig`i menen salistiratug`in bolsaq 6 rayonda

Qamsi`zlandi`ri`w tu`simi to`menlep ketken, atap aytqanda Shomanay 75,9%, Qanliko`l 81,6%, Shimbay -84,6%, Moynaq – 88,8%, Taxtako`pir-89,6% ha`m Beruniy – 89,9%.

12-keste (min`swm)

Rayonlar	2013-ji`l 9 ay	2014-ji`l 9 ay	%
To`rtkul	233690,7	255212,0	109,2
Beruniy	207398,2	186523,0	89,9
A`miwdarya	152969,4	196218,1	128,3
Xo`jeli	88718,0	135245,2	152,4
Shomanay	73572,8	55876,6	75,9
Qonirat	322126,0	432157,3	134,2
Kegeyli	84073,8	125385,8	149,1
Shimbay	165152,7	139735,2	84,6
Moynaq	50471,4	44819,1	88,8
Taxtako`pir	104859,6	93931,8	89,6
No`kis rayoni	63086,8	101304,9	160,6
Qanliko`l	201148,6	164137,4	81,6
Qarao`zek	72136,4	100800,9	139,7
Ellikqala	332460,0	390956,3	117,6
No`kis qalasi	343798,7	525928,4	153,0
Di`rekciya	103174,2	184282,0	178,6
Ja`mi	2598837,3	3132514,0	120,5

13-kestede esabat da`wirinde ja`mi Barli`q tu`rlerden 167059 sha`rtnama du`zilip, o`tken ji`lg`a salitirg`anda -11929 sha`rtnamag`a kemeygen.

Swonin` menen birge, OSGO boyi`nsha 595 sha`rtnamaga kemeygen.

Swonin` ishinde Qoniratqa -2051 sha`rtnamag`a, To`rtkulde -268 sha`rtnamag`a, Beruniy -80 sha`rtnamag`a ha`m Taxtako`pirde -62 sha`rtnamag`a o`tken ji`l menen salistirg`anda kemeygen.

Ja`mi baxitsiz ha`di`yselerden Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha -5613 ge kemeygen, swonin` ishinde Qanliko`l -6025, Qarao`zekte – 2442, No`kis rayoninda -2353, No`kis qalasinda – 2194, Ellikqalada – 1959, Xo`jelide – 1122 ha`m Shomanayda – 1025 sha`rtnamag`a kemeygen.

Ja`mi puqaralardi`n`n` jaylari` ha`m mu`lkin Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha 5827 sha`rtnamag`a kemeygen. Rayon kesiminde ko`retug`in bolsaq, lizing - 14, ipoteka - 45, imtiyazli kredi`t - 1138, ja`mi jay boyi`nsha -10731, mektep oqiwshilari`n baxitsiz ha`di`yselerden Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha - 6366 sha`rtnamag`a kemeygen.

Sha`rtnamalar sani`n rayon kesiminde ko`retug`in bolsaq 12 rayonli`q bo`limlerde sha`rtnamalar sani o`tken ji`ldi`n`n` usi` da`wiri menen salistirg`anda kemeyip ketken. A`sirese Qanliko`l rayonli`q bo`liminde -4557 sha`rtnamag`a kemeygen, Ellikqala - 3878, Qarao`zek - 2103, No`kis rayonda - 1972, Shomanay - 931, To`rtkul - 919, Xo`jelide - 712, Moynaqta - 474, Taxtako`pirde - 365, Shimbayda - 352, Kegeylide - 140 sha`rtnamag`a kemeygen.

№	Bo`limler	2013-ji`l 9 ay	2014-ji`l 9 ay	O`sim
1	To`rtkul	13592	12673	-919
2	Beruniy	6917	8346	1429
3	A`miwdarya	5020	4835	-185
4	Xo`jeli	2696	1984	-712
5	Shomanay	3460	2529	-931
6	Qonirat	15010	15189	179
7	Kegeyli	4280	4140	-140
8	Shimbay	9270	8918	-352
9	Moynaq	3861	3387	-474
10	Taxtako`pir	5397	5032	-365
11	No`kis rayoni	3505	1533	-1972
12	Qanliko`l	11647	7090	-4557
13	Qarao`zek	7700	5597	-2103
14	Ellikqala	19127	15249	-3878
15	No`kis qalasi	17208	17738	530
	Di`rekciya	480	552	72
JA`MI`		129170	114792	-14378

Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri boyi`nsha sha`rtnamalardi``n` wo`siwi boyi`nsha mag`li`wmat

14-keste

Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri	2013-ji`l	2014-ji`l	O`sim
FJMS	22354	22438	84
Sonnan:			
-yuridi`kali`q ta`repler	1940	2270	330
-fizikali`q ta`repler	20414	20168	-246
Jumis beriwshi.	1790	1832	42
Quri`li`s ta`wekelshiligi	59	68	9
Girew, ja`mi:	433	371	-62
Sho`lkemler mal-mu`lki:	4	2	-2
I`sbilermenler mu`lki (10,0 swm)		200	200
I`marat	9803	3227	-6576
U`y	7006	3043	-3963
Texnika qurallari`	2	361	359
Sharwa mallari`	220	173	-47
Akciya: sharwa mallari`	976	1162	186
-Qara mallar (5000 swm)	816	69	-747
-Qara mallar (10000 swm)	160	1093	933
Akciya: imarat ha`m u`y	13582	13390	-192
-5000 swm	1299	2461	1162
-10000 swm(7,0 mln.swm)	10371	5996	-4375
-10000 swm(6,0 mln.swm)		2596	2596
-15000 swm(7,0 mln.swm)		996	996
-20000 swm	1876	1192	-684
-100000 swm	15	15	0
-ko`p qabatli jaylar (6000	21	134	113

Ko`p ji`lli`q eginler	362		-362
Baxitsiz ha`di`yse, Ja`mi:	69496	65710	-3786
-Jeke ta`rtipte	4483	10780	6297
-Shan`araqli`q	159	2406	2247
-Mektep oqiwshilari`	3925	13125	9200
-Haydawshi	5043	4600	-443
-basqa tu`rleri	65	342	277
Akciya: baxitsiz ha`di`yse	55821	34457	-21364
- Jeke ta`rtipte (2,0)	3	5	2
- Jeke ta`rtipte (3,0; 3,0	10193	4495	-5698
- Jeke ta`rtipte (3,0; 1,5	80	1797	1717
- Jeke ta`rtipte (3,0; 1,0		1465	1465
- Jeke ta`rtipte (5,0; 2,0		909	909
- Jeke ta`rtipte (10,0; 4,0		3	3
-shan`araqli`q Qamsi`zlandi`ri`w (6,0-	11297	2232	-9065
-shan`araqli`q Qamsi`zlandi`ri`w (10,0; 2,0	173	76	-97
-shan`araqli`q Qamsi`zlandi`ri`w (10,0; 1,0		436	436
-shan`araqli`q Qamsi`zlandi`ri`w (50,0-	43	124	81
-shan`araqli`q fermer(20,0-	21	63	42
-shan`araqli`q isbilermenlik (15,0-	60	263	203
-kishi biznes (10,0-5,0	37	375	338
-mektep oqiwshisi (1,0)	27873	14304	-13569
-mektep oqiwshisi (2,0; 1,0	5664	2814	-2850
-mektep oqiwshisi (2,0; 2,0		853	853
-sag`lam bala (5,0; 2,5		1	1
-ha`miyleda`r hayal (20,0; 5,0		1	1
-haydawshi (1,0)		3879	3879
-basqa akciya (baxitsiz ha`di`yse)	377	362	-15
Medi`cinali`q Qamsi`zlandi`ri`w	345	360	15

Avtotransport gaz u`skenesi	713	452	-261
AGUS-080 (25,0; 4,5		473	473
Qa`wipli wo`ndi`ris	28	27	-1
Lizing	49	35	-14
I`poteka kredi`t	77	32	-45
I`mtiyazli kredi`t hasildarli`q ushin	1211	73	-1138
Sonnan: - paxta	852	39	-813
-biyday	359	34	-325
Tuti`ni`w kredi`ti		44	44
Kredi`ttin` qaytpawi	85	3	-82
Fermer xojalig`i Ja`mi:	144	782	638
Hasildarli`q ja`mi:	144	782	638
Sonnan: -paxta	135	773	638
-biyday	9	9	0
Bajixana	431	534	103
Ja`mi sha`rtnamalar	129170	114792	-14378
Ja`mi imarat+u`y	30391	19660	-10731
Ja`mi mektep oqiwshisi	37462	31096	-6366

Qamsizlandi`rilg`an ob`ektlar boyi`nsha ja`mi Qamsi`zlandi`ri`wshilarg`a 405,6 mln. swm Qamsi`zlandi`ri`w qaplama pullari` to`lengen. To`lengen qaplama pullari`nin` 3,4 mln. swmi awi`l Xojali`q ka`rxanalari`na, 128,7 mln. swmi ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha, swonin` ishinde 79,7 swmi jumis beriwshinin` puqarali`q juwapkershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rine tuwra keledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri boyi`nsha ta`miyinlengen tu`simge salistirg`anda zi`yan da`rejesi di`rekciya boyi`nsha 12,9 payi`zdi` quraydi`.

T/r	Bo`limler	2013-ji`l	2014-ji`l	O`zgeris (+;-)
1	To`rtkul	10,9	37,4	26,5
2	Beruniy	8,1	6,1	-2,0
3	A`miwdarya	3,5	2,8	-0,7
4	Xo`jeli	1,2	4,4	3,2
5	Shomanay	10,7	2,1	-8,6
6	Qonirat	2,3	0,5	-1,8
7	Kegeyli	5,0	4,3	-0,7
8	Shimbay	7,3	7,6	0,3
9	Moynaq	0,5	0,0	-0,5
10	Taxtako`pir	15,5	117,9	102,4
11	No`kis rayoni	1,7	0,3	-1,4
12	Qanliko`l	2,4	3,3	0,9
13	Qarao`zek	5,8	19,7	13,9
14	Ellikqala	21,4	11,8	-9,6
15	No`kis qalasi	13,7	16,2	2,5
	Di`rekciya	6,3	0,0	-6,3
	JA`MI'	8,9	12,9	4,0

Ji`ldi`n` 9 ayli`q juwmag`i boyi`nsha ja`mi qa`rejetler Qamsi`zlandi`ri`w tu`simindegi u`lesi 61,6% ti quraydi`. (2013-ji`lda 63,5%).

Kompaniya basqari`winin` shi`g`argan qarari` boyi`nsha ha`r bir bo`limi qa`rejetleri mug`dari` tu`simge salistirg`anda 40 payi`zdan aspawi kerek.

T/r	Bo`limler	2013-ji`l	2014-ji`l	O`zgeris (+;-)
1	To`rtkul	61,0	55,6	-5,4
2	Beruniy	39,0	61,8	22,8
3	A`miwdarya	53,6	49,8	-3,8
4	Xo`jeli	59,4	51,3	-8,0
5	Shomanay	44,8	53,7	8,8
6	Qonirat	46,9	40,4	-6,6
7	Kegeyli	56,4	49,7	-6,7
8	Shimbay	42,6	51,7	9,1
9	Moynaq	64,1	78,5	14,4
10	Taxtako`pir	51,3	60,9	9,7
11	No`kis rayoni	56,8	61,7	4,9
12	Qanliko`l	42,3	49,2	6,9
13	Qarao`zek	55,1	48,7	-6,4
14	Ellikqala	44,3	47,4	3,0
15	No`kis qalasi	51,2	39,5	-11,7
	Di`rekciya	601,8	375,8	-226,1
	JA`MI'	71,2	68,1	-3,1

J U W M A Q L A W

Ha`zirgi ku`nde Di`rekciya Respublikada Qamsi`zlandi`ri`w bazari`nda wwo`zinin` a`hmiyetli ornina iye boli`p, 100 den artiq Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri menen xali`qqa xi`zmet ko`rsetip kiyatir. Biz analiz qilg`an 2013 ha`m 2014-ji`llardi`n` 9 ayi dawaminda O`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` 2012-ji`lg`i 5-iyuldag`i` PQ 1783-sanli` qarari` tiykarlani`p, shi`g`arilg`an akciyalar belgilengen mu`ddetlerde toli`q jaylasti`rilg`an.

Qamsi`zlandi`ri`w ha`reketin kyen`eytiriw, portfel quramin jaqsilaw, ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerin g`alabali`q tu`rde sho`lkemlestiriw, basqa is-ilajlardi` izbe-iz wori`nlaw ha`mde di`rekciyanin` rolin ja`nede asi`ri`w boyi`nsha bir qansha jumislar alip barg`an.

2014-ji`ldi`n` 9 ayi dawaminda di`rekciya boyi`nsha 3 mlrd 132,5 mln swm Qamsi`zlandi`ri`w qarji`lari` tu`sirilip, wo`siw 120,5 % ti qurag`an. Sha`rtnamalar boyi`nsha juwapkershilik 115,7 % ke ko`terilgen, swonin` menen birge Qamsi`zlandi`ri`w pullari` 174,9 % ke o`sken. Ja`mi tu`simnin` 1 mlrd 256,2 mln swmi yamasa 40,1 % ti ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerine ha`m 1 mlrd 876,3 mln swmi yag`ni`y 59,9 % ti ixtiyariy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri u`lesine tuwra keledi`. Esabat da`wirinde Respublikami`zda iri ka`rxana-mekemeler menen sha`rtnamalar du`ziw na`tiyjesinde jumis beriwshinin` puqarali`q juwapkershiligin

ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha Qamsi`zlandi`ri`w tu`simi o`tken ji`lg`a salistirg`anda 154,9 % ke, transport qurallari` iyelerinin` puqarali`q juwapershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha 115,4 % ke, quri`li`s ta`wekelshiligi boyi`nsha 259,1 % ke, ja`mi 134,2 % ke wori`nlang`an.

2014-ji`l 9 ayg`a belgilengen reje 84,5 % ke, yag`ni`y 3 mlrd 707,5 mln swm ornina 3 mlrd 132,5 mln swm Qamsi`zlandi`ri`w tu`simi ta`miyinlenip qaldi`q - 575,0 mln swmdi` qurag`an. Swonin` ishinde jumis beriwshinin` puqarali`q juwapershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha reje 119,1 % ke, transport qurallari` iyelerinin` puqarali`q juwapershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha 86,8 % ke, 1 “V” topari boyi`nsha 67,4 % ke, 1 “S” (lizing+ipoteka) 46,9 % ke, 4-topar (paxta ha`m biyday hasili boyi`nsha) artig`i menen wori`nlang`an.

Qamsizlandi`rilg`an ob`ektler boyi`nsha ja`mi Qamsi`zlandi`ri`wshilarg`a 405,6 mln. swm Qamsi`zlandi`ri`w qaplama pullari` to`lengen. To`lengen qaplama pullari`nin` 3,4 mln. swmi awi`l Xojali`q ka`rxanalari`na, 128,7 mln. swmi ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha, swonin` ishinde 79,7 swmi jumis beriwshinin` puqarali`q juwapershiligin ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rine tuwra keledi`.

Qamsi`zlandi`ri`w tu`rleri boyi`nsha ta`miyinlengen tu`simge salistirg`anda zi`yan da`rejesi di`rekciya boyi`nsha 12,9 payi`zdi` quraydi`.

Finans bazari`nin ajiralmas bo`legi sanalatug`in Qamsi`zlandi`ri`w bazari`n rawajlandi`ri`w ha`m Qamsi`zlandi`ri`w procesinin` o`sip bariwina elimizde u`lken itibar berilmekte. Atap aytqanda Jurtbasimiz basshiliginda ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`n ja`nede rawajlandi`ri`wg`a qarati`lg`an kyen` ko`lemlı reformalar na`tiyjesinde usi` bazar qatnasi`wshi`lari`nin` iskerligi kyen`eydi` ha`m xali`qtin` Qamsi`zlandi`ri`w sistemasi`na bolg`an isenimi bekkemlendi`.

«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi` Qaraqalpaqstan Respublikasi` di`rekciyasi`ni`n` finans-Xojali`q jag`daylari` u`yrenilgende to`mendegi juwmaqqa kelip xa`m wonin` da`ramatlari`n

ko`beyttiriv, qa`rejetlerin kemeyttiriv ushi`n to`mendegi usi`ni`slar beriledi`:

Di`rekciyanin` rayonli`q bo`limlerin social-ekonomikali`q ta`repten rawajlandi`ri`w, bunda:

- rayonli`q bo`limlerdi`n` material texnikali`q bazasin bekkemlew;
- mal-mu`lkti Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha jan`a segmentlerdi` usiniw;
- baxitsiz ha`di`yselerdi`n` qamsizlandi`riliwin jedellestiriv;
- ma`jburiy Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerin g`alabali`q tu`rde sho`lkemlestiriv;
- di`rekciyanin` marketing tarawi`n kyen`nen rawajlandi`ri`w.

Awi`l xojalig`in Qamsi`zlandi`ri`w di` rawajlandi`ri`w ha`m bul bag`darda quram o`zgerislerin dawam ettiriv, bunda:

-awi`l xojalig`i ha`m mu`lklik Qamsi`zlandi`ri`w boyi`nsha ta`wekelshilik da`rejelerin shet el ta`jriybeleri tiykari`nda u`yrenip, jan`a Qamsi`zlandi`ri`w tu`rlerin islep shi`g`i`w ha`m a`meliyatta qollaw:

Di`rekciyanin` infrastrukturasi`n bekkemlew, bunda:

- agentlik tarawlarin` bekkemlew;
- adjasterlik, syurveyerlik, aktuar xi`zmetler ko`rsetiwshi qa`nigelerdi` tayarlaw;
- di`rekciya qa`nigelerinin` bilimlerin shet ellerde asi`ri`w;

Sistemada zamanago`y axborot-kommunikaciyali`q texnologiyalardi` qollaw, bunda:

- di`rekciya xi`zmetin operativ basqari`wg`a tiyisli da`stu`rlerdi` usiniw;
- rayonli`q bo`limler is-ha`reketi na`tiyjeligin asi`ri`w ushi`n zamanago`y texnika ha`m texnologiyalardi` is processinde qollaw;

-di`rekciya bo`limlerin onlayn sistemasi`nda islew ushi`n texnikali`q ta`repten jetilistiriv;

- jeke yesap ha`m mag`li`wmatlardi` qayta islew sistemasi`n jaratiw;

Da`ramatlardi` asi`ri`w ha`m qa`rejetlerdi` optimallasti`ri`w, bunda:

-tu`simler ko`lemin ko`beyttiriv arqali` da`ramatlardi` asi`ri`w boyi`nsha sharalar ko`riw;

- is ju`rgiziwge ketetug`in qa`rejetlerdi` jedellestiriv, ekonomikali`q kriziske

qarsi is-ilajlar da`stu`rin turaqli` tu`rde wori`nlaw;

-legalizaciya boyi`nsha reformalardi` dawam ettiriw;

-di`rekciya shet el investiciyalari`n Qamsi`zlandi`ri`w di` jolga qoyiw yen` basli waziypa qilip belgilewi kerek. Sebebi, Qaraqalpaqstan Respublikasi` aymag`ina investiciya kiritiwge qizig`iwshilar sani og`ada ko`p. Ustirt Gaz-ximiya kompleksine 4,3 mlrd dollorli`q investiciyanin` kirgizilip dunyadag`i` 10 yen` iri joybardin` biri bolip bul 2013-jil`i altin medal menen siyli`qlangannin` o`zi wonin` ayqin da`liyli bolip yesaplanadi`.

-di`rekciya da`ramatlari`n ko`beytiwdin` ja`ne bir deregi bolip eksport ha`m import operaciyalari`n Qamsi`zlandi`ri`w bolip yesaplanadi`. Egerde bul xi`zmet tu`ri a`melge asirilsa da`ramat ja`nede ko`beyedi`. Bunin` ushin` bizin` aymag`imizda toli`q mumkinshilikler bolip, bir Qon`irat soda zavodi` 2015-jil` 200 min` tonna soda islep shig`ari`w rejelestirilgen ha`m bunin` 80% ten aslami shetke eksport qilinadi`.

«O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi` Qaraqalpaqstan Respublikasi` di`rekciyasi` jumislari`n jaqsilaw ushin` Bas kompaniya aldin`na joqari`dag`i usi`ni`slar menen shig`i`p, di`rekciyanin` funkciyasin` ja`nede kyen`eytiriw ha`m huquqiy tiykarlari`n ja`nede bekkemlew ha`zirgi bazar ekonomikasi` talabi yekenligin ko`rseti biliwi kerek.

Magistrli`q di`ssertaciya jumisindi`gi` pikir ha`m usi`ni`slari`miz yesapqa alinsa, Qamsi`zlandi`ri`w jumislari` ja`nede jetilisedi`, di`rekciyanin` da`ramatlari`nin` ko`beyiwine, na`tiyjede zaman talaplari`na say imka`niyatlar jaratiladi`.

PAYDALANI`LG`AN A`DEBI`YATLAR

Normativ ha`m huqi`qi`y hu`jjetler

1. O`zbekistan Respublikasi` ni`zamlari`

1.1 Ozbekistan Respublikasi` «Buxgalteriya yesabi haqqi`nda»g`i ni`zami
1996-ji`l 30-avgust

1.2 O`zbekistan Respublikasi` «Sug`urta faoliyati` to`g`risida»gi Qonuni
2002 yil (1993 yil)

2. O`zbekistan Respublikasi` Ministrlar Kabinetinin` qararlari`

2.1 «Wo`nim (jumis, xi`zmet)lerdi` islep shi`g`ari`w ha`m realizaciya
qa`rejetlerinin` qurami ha`mde finansli`q na`tiyjelerdi` qa`liplestiriw
ta`rtibi tartibi haqqi`nda»g`i ni`zamg`a muwapiq, O`zbekistan
Respublikasi` Ministrlar Kabinetinin` 1999-ji`l 5-fevralidagi 54-sanli`
qarari.

2.2 Postanovlenie Pravitelstvo «O merax po dalneyshemu razvitiyu rinka
straxovix uslug» ot 27.11.2002 №413

2.3 O`zbekistan Respublikasi` Adliya ministrliginde 2008-ji`l 22-mayda
11813-san menen ma`mleketlik di`zimnen o`tkerilgen
“Qamsi`zlandi`ri`wshilar finans Xojali`q xi`zmetinin` buxgalteriya
yesabi schetlar rejesin haqqi`nda O`zbekistan Respublikasi` Finans
ministrligi buyrig`i»

3. O`zbekistan Respublikasi` Prezidenti pa`rmanlari` ha`m qararlari`

3.1 «O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik Qamsi`zlandi`ri`w
kompaniyasi`n du`ziw haqqi`nda Prezident pa`rmani`. 1997-ji`li 25-
fevral №125

3.2 «Sug`urta bozwori`ni yanada yerkinlashtirish va rivojlantirish chora-
tadbirlari` to`g`risida»gi Prezident farmwoni` 2002 yil 31 yanvar №3022

3.3 O`zbekiston Respublikasi` Davlat mulki qo`mitasi faoliyatini
takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to`g`risidagi Prezident Qarori.

2006 yil 26 aprel.

4. O`zbekistan Respublikasi` Prezidenti miynetleri

- 4.1** Karimov I'. A. «O`zbekiston ekonomikalik`q reformalardi` teryen`lestiriw joli`nda». T. O`zbekistan, 1995-ji`l
- 4.2** Karimov I'. A. «O`zbekiston buyuk kelajak sari». T. 1999 yil
- 4.3** Karimov I'. A. «Ozod va obod vatan. Yerkin va faravon hayot pirovard maqsadi`miz»-T. O`zbekiston, 2000 yil.
- 4.4** Karimov I'. A. «I`qtisodi`yotni yerkinlashtirish farovonlik poydevori» Xalq so`zi, 2000 yil
- 4.5** Karimov I'. A. «Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas`ulmiz». T. O`zbekiston, 2001 yil
- 4.6** Karimov I'.A. «Jahon-moliyaviy-iqtisodi`y inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yullari` va choralari`» - T. 2009 yil
- 4.7** Karimov I'. A. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdi`r. – T.: O`zbekiston, 2010 yil
- 4.8** Karimov I'. A. Mamlakatimizda demoraktik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish koncepciyasi T.: O`zbekiston, 2010 yil
- O`zbekistan Respublikasi` Prezidenti I`slam Karimovtin` 2013-ji`lda elimizde socialli`q-ekonomikalik`q rawajlandi`ri`wdi``n` juwmaqlari`
- 4.9** ha`m 2014-ji`lg`a mo`lsherlengen ekonomikalik`q bag`darlamanin` yen` a`hmiyetli waziypalari`na bag`ishlang`an Ministrler Kabinetinin` ma`ji`lisindegi bayanati, «Yerkin Qaraqalpaqstan» 2014-ji`l 21-yanvar
- O`zbekistan Respublikasi` Prezidenti I`slam Karimovtin` 2014-ji`lda elimizde socialli`q-ekonomikalik`q rawajlandi`ri`wdi``n` juwmaqlari`
- ha`m 2015-ji`lg`a mo`lsherlengen ekonomikalik`q bag`darlamanin` yen`
- 4.10** a`hmiyetli waziypalari`na bag`ishlang`an Ministrler Kabinetinin` ma`ji`lisindegi «2015-ji`lda ekonomikamizdi` tu`pten quramli`q o`zgerislerin a`melge asi`ri`w, modernizaciya ha`m di`versifikaciya processlerin izbe-iz dawam ettiriw yesabi`nan jeke mu`lk ha`m jeke

isbilermenlikke kyen` jol ashi`p beriw – tiykarg`i` waziypamiz» atli bayanati. (internetten alindi`).

5. Oqiwli`q ha`m oqiw qollanbalar

- 5.1** Finansi. Uchebnik. Pod red. prof. Rodi`onovoy V.M. – M.: “Finansi i statistika”, 1992.
- 5.2** Rizaqulov A.A., I`bragimov A.K., Xasanov B.A., Mamatov Z.T., Usanov A. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari`. -T.: 1,2,3 – tomlar, 1994.
- 5.3** G`ulomov S.S, Boev X. I`, Boeva J. B. «Valyuta, moliya, kredi`t, bank va sug`urta muammalari`». T.: TDI`U, 1997 yil
- 5.4** Sobirov H.R. Sug`urta: 100 savol va javob.-T.: “Mehnat” nashriyoti, 1998 yil.
- 5.5** Serbinovskiy B.Yu. Straxovoe delo. – M. “Feniks”, 2000 g.
- 5.6** Bendi`na N.V. Straxovanie. – M.: “Prior”, 2000 g.
- 5.7** Aleksandrov A.A «Straxovanie».- M. PRI`OR- 2000 g.
- 5.8** Gvozdenko A.A. Osnovi` straxovaniya. -M.: Finansi` i statistika,2007
- 5.9** SHaxov T.A. Straxovanie: uchebnik dlya studentov, obuchayushixsya po special`nostyam “Finansi` i kredi`t”,
- 5.10** Straxovanie: uchebnik/pod. red. T.A. Fedorovoy.- 3-e izd., pererab. i dop. - M.: Magistr, 2008.-1006 str.
- 5.11** Kovalev V.V., Volkova O.N. Analiz xozyaystvennoy deyatel`nosti predpriyatiya. – M.: PBOYuL M.A. Zaxarov, 2001.
- 5.12** Abduraxmanov O. «Upravlenie riskom likvidnosti i voprosi straxovaniya depozitov». Rinok, dengi i kredi`t, 2002 god
- 5.13** Boev. X. I`. «Shaxsiy sug`urtaning nazariy va amaliy tarkibi». Buxoro, 2002. (qo`llanma)
- 5.14** Boev. X. I`, Boeva J. B. «Mulkiy va shaxsiy sug`urta».- B., 2003
- 5.15** Boev X. I`. «Sug`urta bozori». Buxoro. 2003 yil
- 5.16** A. A. Karimov, F.R. I`slomov va A. Avlokulov «Buxgalteriya hisobi» T-2004 yil

- 5.17 Umarova M., Eshboev U., Axmadjonov K. «Buxgalteriya hisobi». T.: «O`ZAJBNT», 2004.
- 5.18 Haydarov Sh., Ortiqov X. O`zbekiston Respublikasi` Buxgalteriya hisobining milliy standarti (21-son BHMS). 2007 yil
- 5.19 Ochilov I'. Qurbonov J. Moliyaviy hisob. -T.: «I'qtisod-moliya», 2007 yil
- 5.20 R.Dusmuratov «Audi`t asoslari`». O`zbekiston milliy enciklopidi`yasi T. 2009
- 5.21 T. Simuratov, S. Bayjanov, Q. I'smaylov «Finansli`q yesap» No`kis 2010j
- 5.22 Straxovoy biznes v Uzbekistane. Tashkent-2011
- 5.23 O`zbekiston Respublikasi` Davlat Statistika Qo`mitasi. O`zbekiston Respublikasi`ning 2012-yil statistik axborotnomasi

6. Konferenciya materiallari`

- 6.1 J. Kulbaeva, T. Sitmuratov «To`mengi A`miwda`rya regionin socialli`q ekonomikali`q rawajlandi`ri`wdi` jedellestiriw ushi`n ta`biyiy-ekonomikali`q potencialinan aqilg`a muwapiq paydalani`w mashqalalari`» atamasinda o`tkerilgen respublikali`q ilimiy-a`meliy konferenciyasi materiallari`. No`kis 2014-ji`l.
- 6.2 J. Kulbaeva, B. Saparova, B. Jubanova «I'qtisodi`et va xalqimiz haet sifatini yuksaltirishda xizmat ko`rsatish sohasini rivojlantirishning dolzarb muommalari`» atamasindag`i respublikali`q ilimiy-a`meliy konferenciya materiallari`. 3-qism. Samarqand-2015 yil.
- 6.3 J. Kulbaeva, Sh. Sitmuratov «Aral boyi zonasinda kishi biznes ha`m jeke isbilermenlikti rawajlandi`ri`wdi`n` ekonomikali`q ha`m ekologiyali`q mashqalalari`» atamasindag`i xali`q-arali`q ilimiy-a`meliy konferenciya materiallari`. No`kis 2015-ji`l.

7. Ka`rxana esabatlari`

- 7.1 «O`zagrosug`urta» ma`mleketlik akcionerlik qasizlandi`riw kompaniyasi`ni`n` Qaraqalpaqstan di`rekciyasi` esabatlari`

8. I`nternet saytlari`

- 8.1** www.stat.uz – O`zbekiston Respublikasi` Davlat statistika qo`mitasining rasmiy sayti;
- 8.2** www.uza.uz – O`zbekiston Respublikasi` Milliy Axborot Agentligi rasmiy sayti;
- 8.3** www.ceep.uz – O`zbekiston Respublikasi` I`qtisodiyot vazirligi huzuridagi Samarali iqtisodiy siyosat markazi rasmiy sayti;
- 8.4** www.bearingpoint.uz – USAI`D Bearingpoint O`zbekistan Economic Reform;
- 8.5** www.uzreport.com – SAI`PRO konsalting kompaniyasi`ga tegishli, O`zbekiston va butun dunyodagi biznes tizim va iste`molchilarga axborot yetkazib berishga mo`ljallangan integraciyalashgan internet loyiha;
- 8.6** www.uzexport.com - O`zbekiston Respublikasi`ning mamlakat eksport salohiyati` haqida axborot beruvchi rasmiy sayti.